

K 208 741
3

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

ოპან ხერხეულიძე

მეფობა
ირაკლი მეორისა

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

შინაარსი

ომან ხერხეულიძე და მისი „მეფობა ირაკლი მეორისა“	10
ომან ხერხეულიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა	10
„მეფობა ირაკლი მეორისას“ ხელნაწერების მიმოხილვა	14
„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს გამოცემები და თარგმანები	25
„მეფობა ირაკლი მეორისა“ როგორც ისტორიული წყარო	30
ტექსტისათვის	36
ომან ხერხეულიძე, მეფობა ირაკლი მეორისა (ტექსტი)	37
დანართი	76
Оман Херхеулидзе и его «Царствование Ираклия Второго (резюме)	108
Oman Kherkheulidze „The Reign of Erekle II (Summary)	113
ლექსიკონი	118
სამიებლები	120

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის წყაროები

54

საქმე-2000
ფონდები

ქართული
საისტორიო მწერლობის
ძეგლები

VII

«მეცნიერება»

ომან სერსეულიძე

მეფობა ირაკლი

მეთრისა

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი
და საძიებელი დაურთო

ლელა ვიქტორიძე

თბილისი

1989

საქართველოს
ბიბლიოთეკა
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

9/c 922) 1744-1798 + 902 (c 922)

63.2(2Г)
ს 323

მთავარი სარედაქციო კოლეგია:

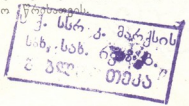
შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე,
რ. კიკნაძე. (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. მელიქიშვილი,
გ. ნადარეიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური, ე. ხო-
შტარია, გ. ჭიბლაძე.

სერიისა და ტომის რედაქტორი რ. ძიძნაძე

რეცენზენტები: ფილოლოგ. მეცნ. დოქტორი ც. ქურციკიძე
ისტორიის მეცნ. დოქტორი გ. ალასანიძე

ომან ხერხეულიძის „მეფობა ირაკლი მეორისა“ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროდ გვევლინება XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიის შესასწავლად. თხზულების ქრონოლოგიური ჩარჩოები 1722—1787 წლებს მოიცავენ. ავტორის ძირითად მიზანს, როგორც ეს თხზულების სათაურიდან ჩანს, წარმოადგენს ერეკლე II-ის მოღვაწეობის შეფასება, რაც თავის მხრივ, უშუალოდ არის დაკავშირებული აღნიშნული პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის გადმოცემასთან. ნაშრომის ერთ-ერთ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტიც, რომ ომან ხერხეულიძე მის მიერ აღწერილ ისტორიულ მოვლენათა დიდი ნაწილის თვითმხილველი და თანამედროვეა.

ჩვენს გამოცემაში პირველად ქვეყნდება „მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი ლექსიკონითა და საძიებლებით. წიგნი განკუთვნილია როგორც საქართველოს ისტორიის სპეციალისტთათვის, ისე მკითხველთა ფართო წრესათვის.

ბ 0503020906 164—89
M 607 (06)—89

© „გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1989

ISBN 5—520—00414—5

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის
გამოცემები

1. შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან. სპარსულ ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ტაბატაძემ. თბ., 1976.

2. აბრაამ ერევანცი. ომების ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1976.

3. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ქართული თარგმანი და წინასიტყვაობა დაურთო ვლ. ფუთურაძემ. თბ., 1977.

4. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები. ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1978.

5. გ. აბრამიშვილი. სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977.

6. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978.

7. ტბეთის სულთა მატთანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ. თბ., 1977.

8. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV—XV სს.). ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ. თბ., 1978.

9. „სამყაროს საკვირველებათა“ ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა რ. კიკნაძემ. თბ., 1978.

10. ქათბ ზელბის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ. თბ., 1978.

11. Яков Цуртавели. Мученичество Шушаник. Перевод В. Д. Дондуа. Введение и примечания З. Н. Алексидзе. Тбилиси, 1978.

12. Памятник эриставов. Перевод, исследование и примечания С. С. Какабадзе. Тбилиси, 1979.

13. Сумбат Давитის-ძე. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тбилиси, 1979.

14. მუსტაფა ნაიმა. ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევიტა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1979.

15. ზაქარია აგულეცი. დღიური. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1979.

16. ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ, გამოკვლევა დაურთო მ. სვანიძემ. თბ., 1979.

17. არსენი საფარელი, განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა. ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ. თბ., 1980.

18. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1980.

19. ქართული წარწერების კორპუსი I. ლაპიდარული წარწერები I, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V—X სს) შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1980.

20. ქართული წარწერების კორპუსი II. ლაპიდარული წარწერები, II. დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX—XIII სს.), შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ. თბ., 1980.

21. ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980.

22. Законы Вахтанга VI. Перевод, введение, примечания, глоссарий и указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1980.

23. კ. კახისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ლ. მამაცაშვილმა. თბ., 1981.

24. ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება: სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. თბ. 1981.

25. პაკუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1981.

26. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა. თბ. 1981.

27. გ. ოთხმეზური. XII—XIII საუკუნეების მიჯნის ქართული ლაპიდარული წარწერები როგორც საისტორიო წყარო. თბ., 1981.

28. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩაშვილმა. თბ., 1983.

29. Летопись Картли. Перевод, введение и примечания. Г. В. Цулая. Тбилиси, 1982.

30. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX—XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.

31. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ. თბ., 1983.

32. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილიებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1982.

33. თეიმურაზ ბაგრატიონი. ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა. თბ., 1983.

34. Источниковедческие разыскания, 1979, Тбилиси, 1984/
35. ზ. ს ხ ი რ ტ ლ ა ძ ე. საბერების ფრესკული წარწერები
 თბ., 1985.
36. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, I. ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, არჩილის წამება. შემდგენლები: მ. კვაჭაძე, ნ. ნატრაძე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. ხაჯომია, თბ., 1986.
37. მო ვ ს ე ს კ ა ლ ა ნ კ ა ტ უ ა ც ი. ალვანთა ქვეყნის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1985.
38. დე გ რ ა ი დ ე ფ უ ა საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა. თბ., 1985.
39. Жизнь Царицы Цариц Тамар. Перевод и введение В. Д. Дондуа, исследование и примечания М. М. Бердзенишвили. Тбилиси, 1985.
40. Источниковедческие разыскания, 1982. Тбилиси, 1985.
41. ი ო ა ნ ე ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი. ქართლ-კახეთის აღწერა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა. თბ., 1986.
42. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი II. ჯუანშერა. ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. შემდგენლები: ა. სარჯველაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაჯომია, თბ., 1986.
43. Джуаншер Джуаншеряни. Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1986.
44. Уложение Георгия V Блистательного. Подготовка грузинского текста, русский перевод, введение, примечания, глоссарий, указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1988.
45. თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა, თბ., 1987.
46. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, VI. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიაჩვილმა. თბ., 1987.

47. თოვმა მეწოფეცი. ისტორია თემურ-ლენგისა და შთამომავლებისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო კ. კუციაშვილმა. თბ., 1987.

48. ჟამთა აღმწერელი. ასწლოვანი მათიანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1987.

49. XIV—XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ. არაბულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო დ. გოჩოლეიშვილმა. თბ., 1988.

50. Источниковедческие разыскания, 1985. Тбилиси, 1988.

51. ა. ბაქრაძე. მასალები ქართული სფრავისტიკის ისტორიისათვის. თბ., 1988.

52. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, III. „მატიანე ქართლისა — სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა, შემდგენლები: მ. კვაჭაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაქომია წარმოებაშია.

53. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოსა და ამიერკავკასიის შესახებ (XVIII სს.). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადეს ა. ველკოვმა და ნ. შენგელიამ. თბ., 1989.

ეუძღვნი დედის — თინა ენუქიძის
ნათელ ხსოვნას

ომან ხერხეულიძე და მისი „მეფობა ირაკლი მეორისა“

ომან ხერხეულიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა

ომან ხერხეულიძე XVIII საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. მის კალამს ეკუთვნის თხზულება „მეფობა ირაკლი მეორისა მეფის თეიმურაზის ძისა“. თავისი ნაშრომის შექმნის ძირითადი მიზანი ავტორს შემდეგნაირად აქვს გადმოცემული ვრცელ სათაურში: „შემოკლებული ისტორია ირაკლი მეორისათვის, თუ ვითარითა შრომითა მიიღო მან მეფობა ქართლისა, რომელსაცა გარდამატებულისათვის სიმხნისა მისისა პირველად მიუბოძა შაჰ-ნადირ კახთ-მეფობაი და შემდგომად შეაერთა მან სკიპტრაი ორ-მეფობითი“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ბიოგრაფიული ცნობები ომან ხერხეულიძის შესახებ მეტად მცირეა¹. ვიცით მხოლოდ, რომ მას ერეკლე II-ის კარზე ეჭირა ლაშქარნივისის თანამდებობა და ევალებოდა დაქირავებული ჯარისკაცების, მათი უფროსებისა და მორიგე ლაშქარის მეთაურების აღრიცხვა. ომან ხერხეულიძის ბიოგრაფიის აღდგენა ვერც მის ნაშრომში დაცული ცნობების მეშვეობით ხერხდება. ამ ხარვეზის შევსება შეძლებისდაგვარად ვცადეთ XVIII—XIX სს. ისტორიული დოკუმენტების შესწავლის გზით, თუმცა რაიმე მნიშვნელოვან მასალას, რომელიც ნათელს მოჰფენდა ამ ისტორიკოსის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის აღრინდელ პერიოდს, ვერ მივაკვლიეთ. შედარებით უხვი ცნობები გვხვდება ომან ხერხეულიძის შესახებ მოგვიანო პერიოდის ისტორიულ დოკუმენტებში, კერძოდ, XVIII ს. 70-იანი წლებიდან, განსაკუთრებით კი XIX ს. დამდეგიდან.

პლატონ იოსელიანის ნაშრომის ბოლო თავში. „სამეფოვასა ნალარახანისა პირნი“ სხვა მოხელეთა შორის დასახელებულია ომან

¹ შ. ხანთაძე, ქართული ისტორიოგრაფია XVIII საუკუნეში, თბ., 1985,

ხერხეულიძეც, რომლის შესახებ ვკითხულობთ: „ომან ხერხეულიძე — აღმწერელი მეფის ირაკლის ცხოვრებისა, მოკვდა 1805 წელს ახლდა იულონსა და მომდურავი მისი ეახლა მეფეს გიორგის, რომელმაცა უბოძა მდივნობა კახეთისა ოქმითა“².

ომან ხერხეულიძე რომ ერგვლე II-ის კარზე აქტიურ მოღვაწეობას ეწეოდა კარგად ჩანს საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული დოკუმენტებიდანაც, ბევრი მათგანი ომანის ავტოგრაფიაა, რითაც კიდევ უფრო იზრდება მათი მნიშვნელობა. ეს არის ძირითადად 1778—1802 წწ. პერიოდის მომცველი მასალა — ომან ხერხეულიძის მიერ დაწერილი წყალობის წიგნები³, გარდა ამისა, რიგ საბუთებში ომანი ამა თუ იმ სადავო საქმის გამრიგედ გვევლინება (1796—1802 წწ.)⁴. აღნიშნული დოკუმენტები, რასაკვირველია, არ იძლევიან რაიმე ზუსტ ცნობას ომან ხერხეულიძის ბიოგრაფიისათვის, მაგრამ გარკვეულ ინტერესს იმსახურებენ სამეფო კარზე მისი მოღვაწეობის შესწავლის თვალსაზრისით. გარდა ამისა, ამ დოკუმენტებმა შემოგვინახეს ომანის ბეჭედიც, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია მასალის ამგვარი სიმწირის პირობებში⁵.

საკანცელარიო საქმეებს გარდა, როგორც ჩანს, ომანი სამხედრო ოპერაციებშიც იღებდა მონაწილეობას. აქტებში დაცული ერთი ცნობის მიხედვით, ზედაველის ბრძოლაში, რომელიც სამ საათს გრძელდებოდა, დაჭრილან ომან ხერხეულიძე და მაჩაბელი⁶. ამ ბრძოლის შესახებ თვითონ ომანის თხზულებაში არაფერია ნათქვამი. თეიმურაზ ბაგრატიონის „ახალი ისტორიის“ მიხედვით 1789 წ. ზედაველს მომხდურ ლეკების რაზმს ქართველი მეომრებით ბატონიშვილები იულონ ერეკლეს ძე და იოანე გიიორგის ძე შეებრძოლებიან: „იძლივნენ ლეკები და წარვიდნენ სირცხვილეულნი“-ო, აღნიშნულია თხზულებაში⁷.

2 პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი XII-ისა, აკ. გაწერლის გამოც., თბ., 1936, გვ. 262.

3 იხ. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (ქვემოთ სცსა) 1448, № 5330, 1448 № 8899, 1448 № 9618, 1448 № 580, 1448 № 575, 1448 № 579.

4 იხ. სცსა 1448 № 4154, 1448 № 3000, 1448 № 8109, 1448 № 3666 და სხვ.

5 ომანს ჰქონია პატარა ზომის (1 X 0,9) ოთხკუთხოვანი ბეჭედი ასომთავრული ლეგენდით „ომან“ იხ. ა. ბაქრაძე, მასალები ქართულის ფრაგისტის ისტორიისათვის, ნაწ. I, თბ., 1978 წ., გვ. 72.

6 Акты собранные Кавказскою Археграфическою Комиссиею, (ქვემოთ АКАК) т. 1, с. 501, № 598. ეს ფაქტი ბროსესაც აქვს აღნიშნული წყაროს მიუთითებლად.

7 თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსცა ლ. მიქაშვილმა, თბ., 1983, გვ. 61.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შედარებით უხვი მასალა ომანის ხერხეულიძის შესახებ გვხვდება XIX ს. დამდეგიდან, განსაკუთრებით 1801—05 წლებში. მაგ., 1803 წლით დათარიღებული ერთი საბუთიდან (ომანის ავტოგრაფია) ვიგებთ, რომ მას ჰყოლია ძმა ავთანდილ ხერხეულიძე, და შვილები — დავით და ანდრია, რომლებთან ერთადც მან (ომანმა) უწყალობა თავის ყმას წირეთელ გოგია მაისურაძეს ამოწყვეტილი განაყოფის მამული⁸. ეს წყალობის წიგნი 1810 წელს განუახლებია ომანის უმცროს ვაჟს ანდრიას, რომელიც სხვათა შორის აქვე იხსენიებს თავის დედას — ხორეშანს, ე. ი ომანის მეუღლე 1810 წ. ჯერ კიდევ ცოცხალია⁹. როგორც ირკვევა ეს ხორეშანი ომან ხერხეულიძის მეორე ცოლია. ამ მხრივ ძალზე საინტერესოა საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ენციკლოპედიის პირთა ანბანურ კატალოგში არსებული მასალა, სადაც ნათქვამია: „Херхеулидзе, князь Оман, советник, умер в половине 1805 г. оставив сына Давида от первого брака и сына и дочь от второго. Вторая жена называлась Хорешана. Она подала в июле 1806 г. Литвинову жалобу на сынака своего Давида, что (он), вопреки отцовскому завещанию, завладел всем наследством и оставил её с малолетними детьми без пропитания. Из завещания, написанного 23 июня, в пятницу 1805 г. видно, что Херхеулидзе получил от Его Императорского Величества за деревню 5 тысяч руб. Сын Давид в завершении показан женатым. Младший брат назывался Андреем.“

По-видимому, это тот Херхеулидзе, который написал жизнь царя Ираклия, см. у Броссе». (Архивное дело губернского правления).

1801 წლიდან ომან ხერხეულიძე მეფის რუსეთის მმართველობის საშესახურში დგება. აქტებში დაცული მოკლე ცნობის მიხედვით იგი 1802 წელს დაინიშნა სამოქალაქო ექსპედიციის მრჩეველად¹⁰. 1803 წელს საქართველოს მთავარმართებელ პ. ციციანოვისადმი წარდგენილ მოხსენებით ბარათში ომან ხერხეულიძე ახასიათებს თავის ყოფილ თანამდებობას და განსაზღვრავს იმ შემოსავალს, რომელიც ქართველ მეფეთაგან ჰქონდა დანიშნული. მოხსენებითი ბარათისათვის მას დაურთავს მეფე გიორგის სიგელიც: „წარმოუდგენ მაღალმთავრობასა თქვენსა სიგელსა, დამტკიცებულსა მეფის გიორგისაგან ჩემისა სახელოსასა და აღვსწერ სარგებლობასა ჩემსა ამავე ქაღალდის ფურცელსა ზედა. ვიყავ ლაშქარნივისი ქართლისა, მქონდა ამ სახელოდამ“

⁸ სცსა 1448 № 6485.

⁹ სცსა 1448 № 6495.

¹⁰ АКАК..., т. I, № 566.

სარგებლობა ესე, რომელიცა ამას ქვეით სწერია¹¹. საბუთის ბოლოს ომანი შენიშნავს: „რაც აქედამ ჯამაგირი და ულუფა მქონდა მეფეთ ღრამატით დამტკიცებული, ორი ამდენი სხვა სარგებლობა მქონდა და კიდევ მეტიცა, ასე რომ, მეფის ირაკლისაგან მდივნობის საქმეშიაც ვიყავ და საკუთრად ბატონიშვილის იულონის შემოსავლის ოცის თავიც მქონდა ვიდრე მეფის გიორგის აღსრულებამდე“. ცოტა მოგვიანებით ასეთივე მოხსენებითი ბარათი ციციანოვისადმი წარუდგენია თავად მანუჩარ თუმანოვს, რომელიც კიდევ უფრო დაწვრილებით განმარტავს ლაშქარნივისის მოვალეობას და წერს: „უწინ მე მეზოძა ლაშქარნივისობა, რომელიც არის ეს ლაშქარნივისობა საქართველოს სამხედრო კანცელარი(ის) მართებლობა. საქართველოს ჩვეულებრივ ჯარის გამოყვანას გარდა მეფემ ირაკლიმ თავის საბძანებლიდამ მოიწვია ჯამაგირის აღთქმით ნოქრათ და თოფჩათ დასადგომნი კაცნი, მოვიდნენ და განწესდნენ. ჰქონდათ მიჩენილი მინბაში, ფონსადბაში, უზბაში, თოფჩიბაში და დაჰბაში. იმათ ჰქონდათ განწესება წლის ულუფა და ჯამაგირი, რომ იმათი მწერალი და ანგარიშის შემნახვი მეკვიყავ და სამს თვეში ერთხელ ჯამაგირი ჩემის კელით მიეცემოდათ. მასუკან მეფემ ირაკლიმ ინება თავის საბძანებლიდამ სულზე მორიგის გამოყვანა..., ამათაც მიუჩინა ჯამაგირით მინბაში, ფონსადბაში, უზბაში და დაჰბაში, რომ ამათი მწერლობა და ანგარიშის შემნახვა მე და ჩემს ამხანაგს თავადს ომან ხერხეულიძე ლაშქარნივისს მოგვიბოძა და ერთათ ვმოქმედებდით ჩვენს სახელოს საქმეს¹².

საინტერესოა, რომ ომან ხერხეულიძის ზემოხსენებულ მოხსენებით ბარათს, სადაც იგი თავისი ჯამაგირის ოდენობას განსაზღვრავს, გაუღიზიანებია ბ. ციციანოვი და ეს უკანასკნელი საპასუხოდ ადგენს: «По мнению моему не следует более 120 руб. давать, и хотя за наглые показания и долженствовало бы лишить всего жалованья, но во уважении того, что он употреблен был в письменные дела, прибавить нужно 100 р. да чин тит [улярного] с [советника], итого 220 р.»¹³

ომან ხერხეულიძის მცირე ბიოგრაფიულ მონაცემებს მეტ-ნაკლებად ავსებს ცენტრალურ არქივში დაცული 1802 წლის 20 იანვრით

11 სქსსა 1448 № 8999, მასალები ქართლ-კახეთის სამეფოს სამოხელეო წყობის ისტორიისათვის, შესავალი წერილი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო შ. მესხიამ, მსკი, ნაკვ, I (26), გვ. 43, თბ., 1948.

12 სქსსა 1448 № 8998, მასალები ქართლ-კახეთის სამეფოს სამოხელეო წყობის ისტორიისათვის..., გვ. 41—42.

¹³ АҚАК..., т. II, с. 39.

დათარიღებული ერთი საბუთიც¹⁴, საიდანაც ჩანს, რომ მას ^{ჰელოტი} გერი, რომელიც ოთარ ამილახვრის შვილს — ალათონიკეს ^{უთხოვდა} ცოლად და მალევე გაუშვია. ამასთან დაკავშირებით ომანს ^{შეუღბე-} ნია თხოვნა იმპერატორ ალექსანდრე პავლეს ძის სახელზე, სადაც განმარტავს, რომ გიორგი XII-ის განაჩენით, ოთარ ამილახვარს ან ფული უნდა გადაეხადა, ან ალათონიკეს წილი ყმა-მამული უნდა დაეთმო ომანის გერისათვის, მაგრამ გიორგი XII ისე გარდაიცვალა, რომ მისი განაჩენი არ შეუსრულებიათ. ახლა კი ომანი ახალი მმართველობისაგან ცდილობს თავისი თხოვნის დაკმაყოფილებას.

ომან ხერხეულიძის, ^{როგორც} მწერლისა და მემკვიდრის განათლების დონეზე მსჯელობა, სამწუხაროდ, მხოლოდ მისი ერთადერთი ნაშრომით ვეხვდებით. პაპუნა ორბელიანისაგან განსხვავებით¹⁵ მას არ დაუტოვებია სხვა სახის ლიტერატურული მემკვიდრეობა. თუმცა, მეორე მხრივ, ადვილი შესაძლებელია, რომ ასეთი თხზულების ავტორს ლიტერატურის სხვა ჟანრშიც მოესინჯა კალამი, მაგრამ მისმა სხვა თხზულებებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს. ამას გვაფიქრებინებს ^{ეს} გარემოებაც, რომ ომან ხერხეულიძეს, როგორც თავისი დროისათვის განათლებულ და მწიგნობარ კაცს, საკუთარი ბიბლიოთეკაც ჰქონია, საიდანაც დღემდე შემორჩენილია გაბრიელ გულიგანის მიერ თარგმნილი „გეოგრაფიის“ ხელნაწერი, რომლის ერთ-ერთი მინაწერი გვამცნობს: „ეს წიგნი ხერხეულიძე ლაშქარნივისის ომანის არის. ვინც მოიპაროს და ან დამალოს, რისხავს მამა, ძე და სული წმინდა“¹⁶. ასეთივე ხასიათის მინაწერი აქვს ომან ხერხეულიძის კუთვნილ „არიხმეტიკოს“ წიგნსაც: „ესე არიხმეტიკა ომან მდივნისა არის, ვინც მოიპაროს, გაუწყრეს ანჩისხატი პირი მღვთისა“¹⁷.

ეს წიგნები ომან ხერხეულიძის შვილიშვილს ნიკოლოზ ანდრიას ძეს გადაუცია პეტრე უმიკაშვილისათვის¹⁸.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“ს ხელნაწერების მიმოხილვა

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს ქრონოლოგიური ჩარჩოები 1722—1787 წლებს მოიცავენ. თხზულების ტექსტი სრული თუ ფრაგმენტული სახით ოცდაცხრა ხელნაწერმა შემოგვინახა. მათგან ოცდაექვსი საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელ-

14 სცსა 1448 № 7240.

15 ი. ხ. პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, ტექსტი გამოსცა ელ. ცაგარეიშვილმა, თბ., 1981, გვ. 23—26.

16 ხელნაწერთა ინსტიტუტი (ქვემოთ ხ. ი.) S—1529, გვ. 103.

17 ხ. ი. S—1531, 1 რ.

18 ხ. ი. S—1530 1 რ.

ნაწერთა ინსტიტუტის კოლექციებშია დაცული და აღწერილი აქვთ: ჯრ. შარაშიძეს (S—197 ა, 197 ბ, 197 გ, 197 დ¹⁹, A—1111, 1178, 1224, 1244²⁰, H—1049, 1308, 1359, 1383²¹ და Q—337 ა²²), ლ. ქუთათელაძეს (S—4990, 4997²³, H—631, 718, 960²⁴), ც. ჭანკიევს (S—4735, 4740)²⁵, თ. ენუქიძეს (S—3669, 3677)²⁶, ლ. ქაჯაიას (S—5308)²⁷, მ. შანიძეს (S—1559)²⁸ და ე. მეტრეველს (H—1779)²⁹. უფრო ადრე ხელნაწერები S—197 ა, 197 ბ, 197 გ, 1559, 4735, 4740 და 4990 აღწერილი ჰქონია ექ. თაყაიშვილს³⁰.

19 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა, ტ. I, შედგენილია თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის ლ. ქუთათელაძისა და ქ. შარაშიძის მიერ. თბ., 1959.

20 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A კოლექცია) კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. IV, შეადგინა ქრ. შარაშიძემ, თბ., 1954.

21 ხელნაწერთა აღწერილობა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია) კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. III, შედგენილია ქრ. შარაშიძის მიერ. თბ., 1948.

22 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტ. I, შედგენილია ელ. მეტრეველისა და ქრ. შარაშიძის მიერ ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1957.

23 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. VI, შეადგინეს თ. ბრეგაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ლ. ქუთათელაძემ, მ. შანიძემ და ც. ჭანკიევმა, თბ., 1969.

24 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ. II, შედგენილია ლ. ქუთათელაძის მიერ ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1951.

25 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. V, შეადგინეს თ. ბრეგაძემ, თ. ენუქიძემ, ლ. კიკნაძემ, მ. შანიძემ და ც. ჭანკიევმა, თბ., 1967.

26 იქვე.

27 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. VI, შეადგინეს თ. ბრეგაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ლ. ქუთათელაძემ, მ. შანიძემ და ც. ჭანკიევმა, თბ., 1969.

28 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, შედგენილია თ. ენუქიძის, ე. მეტრეველის, მ. ჭავჭავაძის, ლ. ქუთათელაძის, მ. შანიძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, თბ., 1960.

29 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის (H) კოლექცია, ტ. IV, შედგენილი ელ. ვირსალაძისა და ელ. მეტრეველის მიერ, თბ., 1950.

30 E. Такайшвили. Описание рукописей «Общества распространения грамотности среди грузинского населения», т. 11, Тифлис, 1906—1912.

დანარჩენი სამი ხელნაწერიდან ორი (E—30 და E—66) სსრკ-ის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ძველ ხელნაწერთა ფონდშია და აღწერილია ს. კაკაბაძისა და პ. გაგოშიძის მიერ³².

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნული ხელნაწერებიდან მხოლოდ ერთადერთ, თეიმურაზ ბაგრატიონისეულ ხელნაწერშია (E—30) მოხსენიებული ომან ხერხეულიძე თხზულების ავტორად (ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი).

დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ XIX ს. პირველ ნახევარში არსებობდა თხზულების კიდევ ერთი — მუხრანბატონისეული ნუსხა, რომლის დედანს ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ, მისი პირი კი ლენინგრადში დაცული E—66-ია³³. ასევე არ ჩანს მღვდელმონაზონ იოსტოს კუთვნილი ნუსხა, საიდანაც გადაწერილია S—1559 ხელნაწერი.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს არც ერთ დასახელებულ ნუსხაში თხზულების დაწერის თარიღი არ არის ნაჩვენები, მაგრამ კომპილაციით მაინც შესაძლებელია მისი დადგენა. თხზულების დასასრულს ომან ხერხეულიძე წერს: „ხოლო რომელიცა მოიწია მასზედა ჟამსა ღრმად მოხუცებისა მისისა საქმეი უბედურებითი და მოვიდა ალა-მამად-ხან და ალაოხრა ტფილისი, მისთვის არარაი დამიწერიეს ჯერეთ, ვინაიდგან მიზეზნი და ვითარებანი განვრცელდებინა“³⁴. ეს გარემოება იმაზე მიგვანიშნებს, რომ თხზულება უნდა დაწერილიყო საქართველოზე ალა-მამაჰ-ხანის თავდასხმის (1795 წ.) შემდგომ ახლო პერიოდში.

ზემოთაღნიშნულ ნუსხათაგან არც ერთი არ არის ავტოგრაფული ან ავტორიზებული. ყველა მათგანი XIX საუკუნეს განეკუთვნება და ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით შემდგენიარად განლაგდებიან: თარიღიანი ნუსხები:

S — 4990 — 1815-1816 წწ.

A — 1111 — 1817. VI. 8.

A — 1224 — 1820 წ.

³¹ P. P. Орбели. Грузинские рукописи Института Востоковедения АН СССР, вып. I, М.-Л., 1956, с. 24—25.

³² საქართველოს სსრ შსს საარქივო სამმართველო, ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, II, შედგენილი პროფ. ს. კაკაბაძის და პ. გაგოშიძის მიერ აკად. კ. კეკელიძის რედაქციით. თბ., 1950.

³³ P. P. Орбели, დასახ. ნაშრ., გვ. 26.

³⁴ იხ. წინამდებარე გამოცემა, გვ. 75.

- H — 1383 — 1835. X. 12.
 S — 4997 — 1837 წ.
 E — 30 — 1838 წ.
 E — 66 — 1838 წ.
 A — 1244 — 1840. XII. 15.
 A — 1178 — 1842 წ.
 S — 3677 — 1845 წ. II. 5.
 H — 1359 — 1848. X. 12.
 S — 1559 — 1879 წ.
 სცსა 1446 № 497 — 1884 წ.

დაუთარიღებელი ნუსხები ჭვირნიშნების მიხედვით მიახლოებით ასე დავათარიღეთ:

XIX ს. პირველი მეოთხედი

- H — 718 (ჭვირნიშანი 1808 წ.).
 S — 197 ბ, S — 3669 (ჭვირნ. 1814 წ.).
 S — 4735, S — 197 დ (ჭვირნ. 1818 წ.).
 H — 631 (ჭვირნ. 1820 წ.).
 H — 1779 (ჭვირნ. 1821 წ.).
 H — 960 (ჭვირნ. 1822 წ.).

XIX ს. პირველი ნახევარი

- S — 5308 (ჭვირნ. 1841 წ.).
 S — 197 ბ (ჭვირნ. 1842 წ.).

XIX ს.

- S — 197 ა, S — 4740, A — 1138, H — 1049, H — 1303,
 Q — 337 ა.

ხელნაწერებზე დართული ანდერძებიდან ირკვევა ზოგიერთი ნუსხის გადაწერის ადგილი, ასე მაგალითად, E — 30, E — 66 და S — 3677 პეტერბურგშია გადაწერილი, A — 1224 — თავრიზში, S — 4990 — ბაქოში. საყურადღებოა სამეფო ოჯახის წევრთა კუთვნილი ნუსხები: ერეკლე II-ის ქალიშვილის თეკლა ბატონიშვილისა (S — 4735), ერეკლეს შვილიშვილის ლუარსაბ იულონის ძისა (S — 3677) და გიორგი XII-ის ძის თეიმურაზ ბაგრატიონის (E — 30), აგრეთვე მარი ბროსესათვის გადაწერილი E — 66. საკმაოდ საინტერესოა და დანარჩენთაგან განსხვავებული ნიკოლოზ ბაღინოვის³⁵ მიერ გადაწერილი ნუსხები — A — 1244, H — 1383, H — 1308.

35 ნიკოლოზ ბაღინოვი XIX ს. პირველი ნახევრის მოღვაწეა და გადაწერილი აქვს მრავალი ქართული ხელნაწერი, მათ შორის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული Q — 281, H — 2159, H — 2172. ამ უკანასკნელის მიხედვით გვამცნობს: „სჯულებილებათა წერილი ესე მეკუთვნის მე... დავით იოანეს ძეს თავადს აფხაზოვს, რომლისათვისცა მივეცი ფასი ღირებული გადამწერსა ამისა ბაღინოვსა“.

147.802.741

მთელ რიგ ხელნაწერებში არსებული მინაწერებით შესაძლებელია ხდება დადგენა იმისა, თუ როგორ მოხდნენ ისინი საცავებში მავალითად, ქართველთა შორის წ/კ გამავრცელებელი საზოგადოების მუზეუმში S — 197 ბ, და 197 დ ნუსხები ზ. ჭიჭინაძის ბიბლიოთეკიდან მოხვედრილან, S — 4735 და S — 4740 — ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძის ბიბლიოთეკიდან. S — 4990 ანტონ ფურცელაძეს შეუწირავს, ხოლო S — 5308 კი — ალ. ჯაბაძარს. საისტორიო საზოგადოების მუზეუმისათვის შეუწირავთ: კირიონ ეპისკოპოსს — H-631. ნინო ბოლგარსკის — H — 96ბ, ივანე ელიაშვილს — H — 1059, ექვთიმე თაყაიშვილს — H — 1359, ალ. ჯაბაძარს — H — 1383. საეკლესიო მუზეუმისათვის თ. ჯორდანიას — A — 1138, ხოლო საქართველოს ცენტრ. არქივის ძველ ხელნაწერთა ფონდისათვის პოეტ-აკადემიკოს გ. ლეონიძეს — 226 № 497.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს ტექსტი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის დაცვით ვახუშტი ბაგრატიონის „საქართველოს ისტორიის“ ოთხ ხელნაწერზეა დართული და ამ თხზულების უშუალო გაგრძელებას წარმოადგენს, ესენია ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული S — 4735 და A — 1111. ამ ნუსხებში ომან ხერხეულიძის თხზულება მთლიანად არის შეტანილი, S — 4990-ში იგი ჩართულია 1735 წლის ამსახველი ეპიზოდებიდან, ხოლო S — 3669-ს ტექსტში კი 1752 წლიდან. რაც შეეხება ხელნაწერ E — 30, რომელიც წარმოადგენს ე. წ. „მცირე ქართლის ცხოვრების“ კრებულს და გადაწერილია 1838 წ. თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ, მასში შესატყვისი ვრცელი კომენტარების დართვით „მეფობა ირაკლი მეორისა“ სეხნია ჩხეიძისა და პაპუნა ორბელიანის თხზულებებს უშუალოდ აგრძელებს 1759 წლიდან.

დასახელებული ნუსხებიდან პირველი სამი (S — 4735, A — 1111 და S — 4990) როგორც ითქვა, გადაწერილია XIX ს. პირველ მეოთხედში და ქრონოლოგიურად უფრო ადრინდელია, ვიდრე „მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს ცალკე არსებული ნუსხები. ეჭვგარეშეა, რომ ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომთან შერწყმამდე მრავლად იყო ამ თხზულების ცალკეული ნუსხები (სხვაგვარად შეუძლებელი იქნებოდა ამ ორი თხზულების შერწყმა), რომლებმაც გარკვეულ მიზეზთა გამო ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს.

დასასრულს, საგანგებოდ გვინდა შევჩერდეთ ორი ხელნაწერის მინაწერზე: H — 718 ხელნაწერში, რომელიც XIX ს. პირველი მეოთხედით თარიღდება, იმ ადგილას, სადაც აღწერილია ლევან ბატონიშვილის დაღუპვა, ძალზე მკრთალი მელნით (ისე რომ აღმწერელს ვერც კი შეუნიშნავს) მიწერილია: „მოკვდა ლევან[ან] და მის წილ იმე-

დად აღუჩნდათ დავით, შვილისშვილი მეფისა, გიორგის ძე და ასლია ამისი ომ[ე]ბი უნდა დაიწეროს“. ეს მინაწერი, თუ პალეოგრაფულ მონაცემებს გავითვალისწინებთ, ჩვენი ვარაუდით, თეიმურაზ პატრიარქის უნდა ეკუთვნოდეს, რომელსაც უკვე ჩანაფიქრში უნდა ჰქონოდა თავისი თხზულების: — „დავით ბაგრატიონის ისტორიის“ — შექმნა და ხელსაყრელ მომენტში ეს ფაქტი აღნიშნა³⁶.

ჩვენთვის საყურადღებო მეორე ხელნაწერში — S — 3669 (თარიღდება XIX ს. პირველი მეოთხედით) ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომზე დართული „მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს ძირითადი ტექსტი ასე მთავრდება: „...და მტვრიდა ალა-მამად-ხან და ალაოხრა ტფილისი და ამისთვის არა რაა დამიწერიეს ჯერეთ, ვინაითგან მიზენნი და ვითარებანი განვრცელდებოდნენ.

წელსა 1795-ს ქ(ორონი)კ(ონ)ს უპე განძლოერდა ყაჯარი ალა-მამად-ხან“. ამის შემდეგ განსხვავებული ხელით გრძელდება: „გარნა ამასცა პირველად ჰქონდა დიდი შიში და მორიდება მეფის ირაკლისა ესრეთ, რომელ როდესაც ალა-მამად-ხან სარდალმა დაიჭირა ისპანნი და მთელი ერანი და ჰყვანდა თავის ბრძანებაში ორმოცი ათასი ჯარი, იმ ყამად ენახა ერთი ციციშვილი გლახა, ქალაქის მოურავის ბიძაშვილი, სპარსეთში წასული თავისის ნათესავების სანახავად, ის გამოუსტუმრებია მეფეს ერეკლესთან და ასე დაებარებინა: „მე თქვენთან დიდის დოსტობის და მეგობრობის მდომი ვარ, მსურს, რომ მე და შენს შუა სიყვარული და მეგობრობა იყოს. ამ პირობასაც აძლევდა, რომ აღრიბეჟანის ალაგები, რომელიც თქვენი მხარე იყოს, თქვენთვის აღიღოთ სამკვიდროდ, როგორც ერევანი გიჭირავსთ. და კიდევ ეძებდა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებას მეფის ირაკლის შუამავლობით და სიტყვით ჰპატიჟობდა მეფეს, რომ რუსეთსა და იმის შუა საქმის დამწყობი იყოს და თავისის მხრიდან ამაზედ ნებას აძლევდა იმ ციციშვილის დაბარებით და სიტყვით. ეს იყო პირველის ყამის ევრაგობა მისი მეფესთან“ (121 v).

ეს მინაწერი გაკეთებულია საქართველოზე ალა-მამად-ხანის თავდასხმის შემდეგ, არაუგვიანეს XIX ს. პირველი მეოთხედისა (ქვირიანიშნის მიხედვით S — 3669-ის ქალაღი 1814 წლით თარიღდება) და საყურადღებოა იმდენად, რამდენადაც მიგვანიშნებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის დამოკიდებულებას ალა-მამად-ხანის პოლიტიკის მიმართ.

36 თეიმურაზმა ეს ნაშრომი 1831 წ. დაამთავრა. იხ. თეიმურაზ ბაგრატიონი, დავით ბაგრატიონის ისტორია, ტექსტი გამოსცა თ. ენუქიძემ, თბ., 1972, გვ. 7.

დასასრულს, საგანგებოდ შევჩერდებით „მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს სამ ხელნაწერზე, რომლებიც გამოყენებული გვაქვს წინამდებარე გამოცემის ტექსტის დადგენისათვის. ჩვენი გამოცემის ძირითად ნუსხად აღებული გვაქვს სსრკ მეცნ. აკადემიის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ფონდში დაცული E—66 ხელნაწერი, რომელიც A ლიტერით გვაქვს აღნიშნული. იგი აღწერილი აქვს რ. ორბელს³⁷.

ხელნაწერი გადაწერილია 1838 წ. პეტერბურგში სვ. ტაბიძის მიერ მარი ბროსესათვის. ამ ხელნაწერის დედნად სვ. ტაბიძეს გამოუყენებია ირაკლი მუხრანსკის კუთვნილი ნუსხა, რის შესახებაც სპეციალურად არის აღნიშნული ხელნაწერის ყდის შიდა მხარეს მიწებებულ შემდეგ ნაბეჭდ ტექსტში: „38 (№ 93—22X18 cm 1+62pag.+6foe. 16lin)—G. ცხოვრება მეფის ირაკლი მეორისა, ომან მდივნისა ხერხეულიძისაგან მოთხრობილი—[Oman] Kherkheculidze, Vie du roi Iraclii II (Copie sur l'exempaire d'Ereclie prince de Moukhran, par Simon Tabidze du Gouria). 183~BA. n°141, IV. 253“.

ტექსტის დასაწყისში მოთავსებულია სათაური „მეფობა ირაკლი მეორისა, მეფის თეიმურაზის ძისა, შემოკლებული ისტორია ირაკლი მეორისათვის, თუ ვითარითა შრომითა მიიღო მან მეფობა ქართლისა, რომელსაცა გარდამატებულისათვის სიმხნისა მისისა პირველად მიუბოძა შაჰ-ნადირ კახთ მეფობა და შემდგომად შეაერთა მან სკიპტრია ორ-მეფობითი“ (2r). ხელნაწერს გარედან გაკეთებული აქვს ქალაქის ყდა, რომლის recto-ზე მიწერილია: „ცხოვრება მეფის ირაკლის მეორისა, ომან მდივნისა ხერხეულიძისაგან მოთხრობილი, 1838, ბროსესეტ“³⁸. ეს გვერდი ბროსეს ავტოგრაფია. აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ თხზულების ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერებს შორის თეიმურაზ ბატონიშვილისეული ხელნაწერის (E—30) შემდეგ მხოლოდ E—66 იმეორებს ცნობას თხზულების ავტორის ვინაობის შესახებ³⁹.

ხელნაწერის ტექსტში ვხვდებით დ. ჩუბინაშვილის მუშაობის კვალს, კერძოდ, მის მიერ ფანქრით გაკეთებულ ორთოგრაფიული ხასიათის ჩასწორებებს (მაგ. ტექსტში ყველგან „ქსანი“ გადახაზულია და შესწორებულია „ქსანიტ“). აღნიშნული ხელნაწერის დ. ჩუბინაშვილისეულ გამოცემასთან შეჯერებისას დავადგინეთ, რომ იგი (E—66) ჩუბინაშვილს თავისი გამოცემის დედნად გამოუყენებია

³⁷ P. P. Орбели, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 25—26.

³⁸ ხელრთვა.

³⁹ იხ. P. Орбели, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 24—26.

1854 წ. 40, თუმცა თვითონ ამის შესახებ არაფერს ამბობს წინასიტყვაობაში. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ჩუბინაშვილისეულ გამოცემაში თხზულების ტექსტის კიდევებზე მოთავსებული ციფრები (1-დან 62-მდე) ხელნაწერ E — 66-ის გვერდების მითითებაა.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერებიდან A ტიპს მიეკუთვნებიან: S—197 ა, 197 ბ, 197 დ, 1559, 3669, 3677, 4735, 4740, 4990, 4997, 5308, A — 1111, 1138, 1224, 1178, Q—337^ა—4, H—718, 1049, 1359, 1383, 1779.

B ლიტერით აღნიშნული გვაქვს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული A — 1244 ხელნაწერი⁴¹. იგი შეიცავს ომან ხერხეულიძის თხზულებას სათაურით „შემოკლებული ისტორია ცხეზულის მეფის თეიმურაზისა და ძისა მისისა მეფის ირაკლი მეორისა“. ხელნაწერი შედგება 56 ფურცლისაგან, მთელი ტექსტი სინგურით მოხაზულ ოთხკუთხედ ჩარჩოებშია მოქცეული, თხზულების ტექსტზე დართული ანდერძის მიხედვით იგი 1840 წ. 15 დეკემბერს გადაუწერია „ტიტულიარნი სოვეტნიკს“ ნიკოლოზ მოსეს ძე ბალინოვს. მასვე ტექსტისათვის შეუდგენია დაწვრილებით სარჩევი, რომელსაც აქვე, გამოცემის ბოლოს დამატებაში ვურთავთ.

ხელნაწერის ტექსტზე დაკვირვებისას აღმოჩნდა, რომ B ტიპის ნუსხა A ტიპის ტექსტიდან მომდინარეობს და ამ უკანასკნელისაგან განსხვავდება იმით, რომ იგი გადამწერის მიერ შევსებულია მთელი რიგი საინტერესო ეპიზოდებით. ასეთებია:

1. 1737 წ. ნადირ-შაჰის მიერ სინდეთის დასაპყრობად ჩატარებულ ბრძოლაში ერეკლეს მახვილგონივრულ რჩევას შაჰი აღტაცებაში მიოყუვანია, ამ ეპიზოდის შესახებ ომან ხერხეულიძე წერს: „...ნადირ-შაჰს გაემარჯვა და მთელი ინდოეთის სახელმწიფო დაიპყრა, მუნით დაბრუნდა და სინდეთს შევიდა“. ამის შემდეგ ბალინოვის მიერ გადაწერილ ტექსტში ვკითხულობთ: „...და ოღეს სამძღვარს მოადგა, იხილა ქვა ერთი ინდოეთისა და სინდეთის განმყოფელი, აღმართული ძეგლათ, ამად რომე ვინადგან ინდოეთისა და სინდეთის კელმწიფეთ აქენდათ ყოველთვის ბრძოლა სამძღვარსა ზედა, ამისთვის შეყრილ იყვნენ სახელოვანი მოლანი, ახუნდი და სხვანი ერთგანიცა მრავალნი ორისავ მხრივ, აღემართათ მუნ ქუა იგი და ზედა წაეწერათ წყევა დიდი სამტეროდ მას სამძღვარს გარდამსვლელთათვის იმიერ, გინა ამიერ. და ესე რა აღმოიკითხა ნადირ-შაჰმა, დაუმ-

40 იხ. ქართლის ცხოვრება დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის, ნაწ. II, გამოცემული დ. ჩუბინოვისაგან, სპბ, 1854, გვ. 475—500.

41. ხელნაწერი აღწერილი აქვს ქრ. შარაშიძეს, იხ. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, (A) კოლექცია, ტ. IV, დასახ. გამოც., გვ. 298.

ძიმა და მოხედა რა, იხილა თვის თანა ირაკლიცა და რადგან ^{წარუხედე} სურვა აქვნდა სინდეთისა, ამად ჰრქვა ირაკლის: შენ რასა იტყვი ^{იტყვი} ამისთვის, რომელსა ზედა წყევა დიდი სწერია? უკუნქევა სჯობს, თუ ფიცის ამისა გატეხა და სინდეთს შესვლა. რა მოისმინა ესე ირაკლიმან, მყისად გარდმოხდა ცხენით და დადგა უშიშრად წინაშე მისსა და მოახსენა: კელმწიფეო, რად შეიჭირებებ საქმისა ამისთვის თავმან თქვენმან, ვგონებ ჭუა ესე არა იყოს ტვირთი მძიმე, სპილოთა ზედა შევსდვად, ვილოდეს სპილო იგი ყოველთა წინ და მას შეუდგებოდეს მხედრობა თქვენი ვიდრეცა გენებოსთ. ამ სიტყვასა ზედა ფრიად მოხარულ იქმნა ნადირ-შაჰ და ჯილოდ უბოძა ირაკლის ოცი ათასი ოქრო, უბრძანა აღამში მოსვლა, უჩვენა მარჯვენით კერძო უპირველესი ადგილი ზემოთ ხსენებისა და წყალობაცა მრავალი აღუთქვა, ხოლო მოხსენებასა მას მისსა ზედა უბრძანა ნადირ-შაჰმა ქვისა მის შედება სპილოსა ზედა და ეგრეთ იწინამძღვრა ჭუა იგი და შეუდგა მხედრობა უკანით მისსა და შევიდნენ სინდეთს და დაიპყრეს ყოველი სახელმწიფო სინდეთისა მრავლითა ბრძოლითა⁴².

2. 1752 წ. ნუხის ხან აჯი-ჩალაბთან ბრძოლაში თეიმურაზი და ერეკლე დამარცხდნენ. ამ ბრძოლის დროს თავი გამოუჩენიათ ძმებს დავით და პაატა ლარაძეებს, რომელთა გმირობის შესახებ ჰალინოვისეულ ტექსტში ვკითხულობთ: „ხოლო მაშინ გულოვანი იგი გმირი დავით ლარაძე ძლიერად სდგა ბრძოლასა შინა, რომელმანცა მოართვა მეფეთა სამი ჩინებულთა მებრძოლთა თავი, გარნა ძმა მისი პა[ა]ტა მოკლეს ბრძოლასა შინა და ესრეთისა შემთხვევისა მიერ მუმუნვარენი შემობრძანდნენ ტიფლიზსა შინა“ (აქვე, გვ. 50).

3. 1755 წ. ყვარლის ციხის ალყის გარღვევისას იგივე დავით ლარაძის დამსახურება ტექსტში ასეა გადმოცემული: „მოვიდნენ განძინებულნი ციხესა ყუარელისასა, რათა აღიღონ იგი ამათ; შეწუხდნენ ფრიად მყოფნი მას შინა უმეტეს მისთვის, რამეთუ მოუჭრეს წყალი, შემოაკლდათ ტყვია-წამალიცა, რომლისათვის მცსენეს თავნი თვისნი ყუარ[ლ]ელთა განწირულებასა. ხოლო მაშინ გულოვანი იგი ჭაბუჯი ლარაძე, სახელით დავით, მყოფი მასვე ციხესა შინა, განამხნობდა ყუარ[ლ]ელთა მათ რაოდენგზის შესაძლებელ იყო, გარნა

⁴² წინამდებარე გამოცემა, გვ.41. ეს ეპიზოდი თავის ნაშრომში მოტანილი აქვს ს. ქიშიშვესაც, რომელიც ამის წყაროდ თხზულების ბროსესეულ ფრანგულ გამოცემას ასახელებს, იხ. Походы Надир-шаха в Герат, Кандагар, Индию и события в Персии после его смерти, составил ген.-лейтенант С. О. Кишмишев, Тифлис, 1889, с. 210.

თავის მხრივ, ბროსე ამ ეპიზოდის წყაროდ უთითებს გაზ. „Кавказ“, -ის 1854 წ. № 27-ის 107 გვ.-ზე გამოქვეყნებულ ი. დოღაშვილის წერილს: „Юность грузинского царя Ираклия Второго“.

იხილა რა მან უკანასკნელ, მოკლებულ არიან მათგან ყოველი ძალიან მათნი, ჰრქვა მათ ნუ ჰსჭმუნავთ, ძმანო ჩემნო, მე დავსთხოო სის-
 ზლი ჩემი თქვენ ქრისტიანეთათვის, ამას ღამესა წარვიდე და ძალითა
 შალღისათა გიშოვოთ თქვენ წყალი. და რა შეიქმნა მწუხარი და წყუ-
 დიადმან დაჰფარნა ქვეყანა, გამოვიდა იგი ციხით აღთქმისაებრ თვი-
 სისა მათ მიმართ, მივიდა მუნ, სადაცა მოეჭირათ წყალი, რომელსა
 ზედაცა იდგნენ მცველად ავარის ხანისაგან ათორმეტნი ყარაულნი.
 ზოლო მან განვლო უშიშრად მტერთა იგი ბანაკი, მცველნი იგი და-
 ზოცნა ხანჯლითა და წყალი: მიუვდო ციხესა შინა. და ოდეს იხილეს
 ციხოვანთა წყალი, განამხნენ ფრიად და აღივსნენ სიხარულითა. ზო-
 ლო ლომი იგი დავით მსწრაფელ წარვიდა მეფეთა წინაშე, აცნობა
 საქმე ესე. მაშინ გამოარჩივნეს მხენი ვიდრე ორასადმდე, უწინამძ-
 ღვრეს მათ დავით და წარატანეს ტყვია-წამალი მეფეთა ციხისა
 მისამველებლად. ზოლო მათ, ვითარცა მსხვერპლად შემწირველთა მე-
 ფეთადმი თავთა თვისთა, გამოვლნეს ბანაკნი თვისი და ოდეს მივიდნენ
 მტერთა ბანაკსა, მყის ერთბირად დაუთალაბთა მათ დასცალნეს თოფ-
 ნი. მაშინ აღირივნა სიმრავლე იგი გამოდგომილთა მტერთა და აღრე-
 ვასა მას შინა შევიდნენცა გამზადებული იგი ციხეს შინა, რომლისა-
 თვისს მეციხოვნენი აღივსნენ უზომოითა სიხარულითა“.

აღნიშნული ფაქტები ლარაძეთა გმირობისა და დამსახურების
 შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე არ არის ცნობილი.
 გარდა ამისა, B ტიპის ხელნაწერებში მრავლადაა წარმოდგენილი
 ერეკლეს ხოტბისა და ქება-დიდების ნიმუშები, რაც არ გვხვდება და-
 ნარჩენ ნუსხებში. ასე მაგალითად: „გარნა ირაკლიმ, ვითა ლომმან,
 შემოუტახა თვისთა“, „გარნა მხნესა მას ლომსა ბრძოლასა შინა მოს-
 ცა ღმერთმან გამარჯვება“, „ირაკლიმან ხმა უყო სპათა თვისთა და
 ვით შავარდენი, ეგრეთ მიეტევა მათ“, „გარნა მეფე ირაკლი, ვი-
 თარცა ქორი თულუნი, სდევდა მათ და სადაც მოასწრის, ჰხოც-
 დის მათ თვინიერ ყოვლისა შეწყალებისა“, „გაექანა ირაკლი, ვითარ-
 ცა ფრთოვან ქმნილი არწივი“ და სხვა.

ჩვენამდე მოღწეული ნუსხებიდან ამ ნიშან-თვისებათა მიხედვით
 B ტიპს მივაკუთვნეთ: H — 1383⁴³, H — 960, H — 631 (ფრაგმენტია),
 H — 1308.

*

* * *

წინამდებარე გამოცემაში ვაქვეყნებთ „მეფობა ირაკლი მეორი-
 სა“ს თეიმურაზ ბაგრატიონისეულ ვერსიასაც, რომელიც მოთავსე-

⁴³ გადაწერილია ბაღინოვის მიერ 1835 წ. და დანარჩენთაგან განსხვავდება იმით, რომ არ ერთვის სარჩევი.

ბულია სსრკ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში დაცულ ხელნაწერში E — 30. იგი წარმოადგენს სიგელიან ბულს, ე. წ. „მცირე ქართლის ცხოვრება“-ს, რომელშიც შესულია სენხია ჩხეიძის, პაპუნა ორბელიანისა და ომან ხერხეულიძის თხზულებები. გადაწერილია 1838 წ. პეტერბურგში, ერეკლე II-ის შვილიშვილის — თეიმურაზ გიორგის ძე ბაგრატიონის მიერ. ხელნაწერი აღწერილი აქვს რ. ორბელს⁴⁴.

კრებულში შესული პაპუნა ორბელიანის თხზულება შეიცავს 1739 — 58 წლების ფაქტებს, ამისი შემდგომი პერიოდის ისტორიის გადმოსაცემად (1759—1780-იანი წლები) თეიმურაზ ბაგრატიონი იყენებს ომან ხერხეულიძის თხზულებას „მეფობა ირაკლი მეორისა“, რომელსაც ურთავს თავის საკუთარ ვრცელ კომენტარებს. ტექსტის დასაწყისში თეიმურაზ ბაგრატიონი შენიშნავს: „შემდგომნი, რაიცა დაშთენიეს მოთხრობანი პაპუნა ორბელიანსა დიდებულისა მეფისა ცხებულისა თეიმურაზ მეორისა და ძისა მათისა, დიდებულისა მეფისა ირაკლისა, ღირს-სახსოვართა ამათ მეფეთა, იწყებნიან შემოკლებით აქათგან, თავადის ომან მდივნის ლაშქარნივისის ხერხეულიძისაგან აღწერილიდამ არიან გამოწერილნი, მეფის ერეკლეს ლაშქარნივისი იყო ეს ომან“ (გვ. 173). ტექსტის დასასრულს თეიმურაზ ბაგრატიონი კვლავ იმეორებს: „თავადი ხერხეულიძე ლაშქარნივისი ომან მდივნის აღწერილისაგან, რომელსაცა უღვაწიეს გულსმოდგინებით, თუმცა მრავალი ამბავი აკლია ამ ისტორიას ღირს-სახსოვარნი“. აქვე მოთავსებულია თეიმურაზის ანდერძიც:

„ქ. სრულ-ვყავ აქამომდე ისტორია ესე მე, სრულიად საქართველოს მეფის ჭიორგის ძემან თეიმურაზ. რაჲცა აკლია ბოლოს ამა ამბავთა მეფის ერეკლესთა ვიდრე აღსასრულამდე მისსა, იქიეთ ჩემ მიერ აღწერილსა შინა ჩემის უხუცესის ძმის, ს(რულია)დ საქართველოს მეფის ძის დავითის და მემკვიდრის ისტორიასა ცხოვრებისა მისისა, რომელიცა ითარგმნა ფრანციცულსა ენასა ზედა მუსეიე ბროსეტის მიერ, რომელიცა არს ფრანცუზი ბუნებით, მეცნიერი ქართულისა ენისა, ჩლენი როსიისა აკადემია ნაუკისა და წევრი პარიჲის მეაზიელისა საზოგადოებისა, კაცი ფრიად კეთილი, მოყვარე ქართველთა, სიბრძნის მოყვარე, განათლებული გონებითა, მოყვარე და მაქებელი ქართულისა ენისა. მისგან ნათარგმნი ზემოხსენებული ესე ისტორია აღბეჭდილ არსცა ფრანციცულად და ქართულად სამეფოთსა ქალაქსა შინა პარიჲს“⁴⁵ ხოლო ესე კელითა ჩემითა აღვსწერე

⁴⁴ P. ели, დსახ. გამოც., გვ. 24—25.

⁴⁵ თეიმურაზ ბაგრატიონი გულსხმობს 1831 წ. პარიზში მ. ბროსეს მიერ ლითოგრაფიულად გამოცემულ მისი თხზულების „დავით ბაგრატიონის ისტორიის“ ტექსტს.

სანკტ-პეტერბურგს. დიდება დ(მერ)თსა სრულმყოფელსა -- ყოველთა
სა, ამინ!⁴⁶

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ჩვენამდე მოღწეული ნუსხებიდან მხოლოდ ამ ერთადერთმა ხელნაწერმა შემოგვინახა თხზულების ავტორის ომან ხერხეულიძის ვინაობა. ეს ცნობა შემდეგში მარი ბროსემ შეიტანა სიმონ ტაბიძის მიერ მისთვის 1838 წ. გადაწერილ ხელნაწერში (E — 66)⁴⁶.

თხზულების გადაწერისას თეიმურაზ ბაგრატიონს ხელთ ჰქონია A რედაქციის ხელნაწერი, რომლის მთელ რიგ ადგილებს თვითონ ავრცობს და ახალ მასალებს უმატებს, მაგალითად, ასეთებია ცნობები ქარიმ-ხან ზენდის მოღვაწეობის შესახებ (77—78 გვ.), ერეკლესა და ტოტლებენის ურთიერთობის (78—80 გვ.), ასპინძასთან ოსმალ-ლეკთა წინააღმდეგ გამართული ბრძოლის (გვ. 79—82), თუშ ნაკუდასა და კონტა ბელადის მკვლელობის (გვ. 81—82), მირზა გურგინა-ენაკოლოვაშვილის დიპლომატიური მოღვაწეობის (90—91 გვ.). შესახებ და სხვა. ტექსტში მრავლად არის ჩართულნი თეიმურაზის კომენტარები მაგ. ერეკლესა და აზატ-ხანის ურთიერთობის (გვ. 77), ქარიმ-ხანის სპარსეთში მოღვაწეობის (გვ. 77—78), სულეიმან-ფაშასთან ერეკლეს ურთიერთობის (85—87 გვ.) ამსახველ მასალებთან დაკავშირებით. ხშირ შემთხვევაში თეიმურაზი ცალკეულ სიტყვათა თუ ტერმინთა განმარტებასაც იძლევა. მართალია ეს დამატებითი მასალები არ ეკუთვნის ომან ხერხეულიძეს, მაგრამ თეიმურაზ ბაგრატიონმა ისინი ომანის თხზულების შევსებისა და გავრცობის მიზნით ჩაურთო ტექსტში, ამიტომ ჩვენ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ წინამდებარე გამოცემაში ამ მასალისთვისაც დაგვეთმო სათანადო ადგილი.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს გავრცელება და თარგმანები

ომან ხერხეულიძის თხზულების „მეფობა ირაკლი მეორისა“ ერთი, შედარებით მცირე ნაწილი პირველად გამოქვეყნებულ იქნა 1832 წ. დაბეჭდილ ს. დოდაშვილის წერილში: „მეფობა ირაკლი მეორისა“. რომელიც დაიბეჭდა გაზეთში „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი (იხ. №№ 3—4, გვ. 49—58, 73—80). წერილი იწყება ერეკლეს მოკლე ბიოგრაფიული ცნობებით, სადაც ქრონოლოგიურ შეცდომებსაც ვხვდებით (მაგ. ერეკლეს დაბადების თარიღად მოცემულია 1816 წ. ნაცვლად 1820 წ.), შემდეგ ამას მოსდევს ომან ხერხეულიძის თხზულების ტექსტის ნაწილი, რომელშიც თხრობა იწ-

⁴⁶ ხელნაწერის აღწერილობა იხ. P. Орбели, დასახ. ნაშრ., გვ. 25—26.

ყება 1736 წლიდან, როცა ნადირ-შაჰმა ყანდაარს მყოფ თეიმურაზს განთავისუფლების პირობად ერეკლეს ჩამოყვანა მოსთხოვა (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 40) და წყდება ერეკლესა და აზატ-ხანს შორის გარნაჩაისთან მომხდარი ბრძოლის აღწერით (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 51). ტექსტის ბოლოს მოთავსებულ შენიშვნაში ს. დოდაშვილი წერს: „შემდგომი მეფის ირაკლის ისტორია დასასრულამდე იქმნების დაბეჭდილი სხუა დროს“. ვინაიდან წერილში თხზულების ავტორი არსად არ არის ნახსენები, სრული საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იმ დროისათვის ს. დოდაშვილს ხელთ არ ჰქონია რაიმე ცნობა ავტორის ვინაობის შესახებ.

აღნიშნული წერილი თავის დროზე შეფასებულ იქნა მკვლევარ მ. ბერძნიშვილის მიერ, რომელიც წერს: „ნაწარმოები მეორე აზუციდან ბოლომდე წარმოადგენს ისტორიკოს ომან ხერხეულიძის (გარდ. 1805 წ. ივნისის დამლევის) თხზულების შემოკლებულსა და და თავისუფალ (ნაწილობრივად) თხრობას. ეს ნათლად ჩანს იმ ორიოდ შენიშვნითაც, ტექსტს რომ აქა-იქ დაერთო სქოლიოთა სახით. მაგრამ არის ავტორიზებული ადგილებიც, მაგალითად, ომანის მიხედვით, აზატ-ხანთან ბრძოლის წინ ირაკლი ეტყვის ქართველ ჯარს: „...თქვენ ჩემის განძლიერებისა და ჩემის გულისთვის იხოცებით...“ სოლ. დოდაშვილი კი ირაკლის ათქმევინებს წინაუქმოს: „ნუ ჰგონებთ, რომელ მე სისხლსა თქვენსა ვღვრიდე განძლიერებისათვის შემძლებელობისა ჩემისა!...“ სოლ. დოდაშვილის ენა ომანთან შედარებით უფრო მძიმეა“⁴⁷.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“ რუსულ ენაზე თარგმნილი, პირველად 1851 წ. იქნა გამოცემული ვაზ. „Кавказ“-ში სათაურით „Летопись о царе Ираклии II и о том, каким образом он получил царство“⁴⁸. ტექსტის დასაწყისში მოთავსებული რედაქტორის შენიშვნიდან ირკვევა, რომ ხელნაწერის ქართული ტექსტი, გადაწერილი თავრიზში უცნობი პირის მიერ, ნაპოვნია გორის მაზრაში მცხოვრებ ნახუცრიშვილის ოჯახში „ვინმე მეღვინეთხუციშვილის“⁴⁹ მიერ. რედაქტო-

⁴⁷ სოლომონ დოდაშვილი, თხზულებანი ა. ბოჭორიშვილისა და ს. ხუციშვილის რედაქტორობით, თბ., 1961, გვ. 377.

⁴⁸ „Кавказ“, 1851, № 20, 21, 26.

⁴⁹ ეს „ვინმე მეღვინეთხუციშვილი“, ჩვენი ვარაუდით, უნდა იყოს დიმიტრი კონსტანტინეს ძე მეღვინეთხუციშვილი (1815—1878 წწ.), ისტორიკოსი და მწერალი, რომელიც ბროსესთან ერთად ეწეოდა მუშაობას ქართული საბუთებისა და ხელნაწერების შეკრება-გამოქვეყნების დარგში. მის შესახებ იხ. მ. ბერძნიშვილი მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის წ. II თბ., 1983, გვ. 102; აგრეთვე ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, გვ. 635.

რის თხოვნით აღნიშნული ტექსტი რუსულად უთარგმნია სოლ. დოდაშვილის ვაჟს ი. დოდაშვილ-მალაროელს. როგორც ტექსტის მთარგმნელის, ისე რედაქტორისათვის თხზულების ავტორის ვინაობა უცნობი ყოფილა⁵⁰.

თხზულების ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერებს შორის აღმოჩნდა ნუსხა A — 1224, რომელიც წარმოადგენს ფრაგმენტს (შედგება 2 ფურცლისაგან). მასზე შემორჩენილი ტექსტიდან ირკვევა, რომ იგი A რედაქციის ხელნაწერია. მასზე დართული ანდერძი გვაძენობს: „ქ. წელსა 1820, ქ(ორონი)კ(ონ)ს ფზ, გადაიწერა წიგნი ესე და ანბავი მეფის თეიმურაზისა, მეფის ირაკლისა თავრიზს, ძველს კობიოდამ, არც მეტი არც ნაკლები. ეს წიგნი ზაალ ნახუცროვისა არის“ (2r). როგორც ჩანს, ვახეთ „Кавказ“-ში მოხსენიებული ხელნაწერის მფლობელი „ნახუცერაშვილი“ და A — 1224 ანდერძში დასახელებული ზაალ ნახუცროვი ერთი და იგივე პირია, ამასთანავე, ორივეგან მოხსენიებული ხელნაწერის გადაწერის ადგილი—თავრიზიც არ უნდა იყოს შემთხვევითი. აქედან გამომდინარე, ვვარაუდობთ, ვახ. „Кавказ“-ის რედაქციაში მოხვედრილი თხზულების ხელნაწერი სწორედ A — 1224-ია. ამ ფრაგმენტის შემორჩენილი ტექსტის შესწავლის შედეგად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გაირკვა რომ იგი A ნუსხის ტიპისაა.

თხზულების ი. დოდაშვილისეული თარგმანის დასაწყისი ნაწილი თითქმის ზუსტად მიყვება ქართულ დედანს, მომდევნო ნაწილში კი შეიმჩნევა ტექსტის შემოკლებითი და თავისუფალი თარგმნა. არაფერია ნათქვამი მირზა გურგინას მოღვაწეობაზე, მორიგე ჯარის შექმნაზე, ძალზე შემოკლებულად არის გადმოცემული ცნობები ტოტლებუნის მიერ ჩატარებული საბრძოლო ოპერაციებისა და საერთოდ საქართველოში მისი მოღვაწეობის შესახებ. გარდა ამისა, თარგმანში გადაადგილებულია დედნისეული ეპიზოდები ლეონ ბატონიშვილის შესახებ, აგრეთვე ერეკლეს მიერ ორგანიზებული ვერცხლის საბადოების შესახებ. ასევე შეცდომით არის მითითებული დედანში აღნიშნული ერეკლეს მიერ აღდგენილ-განახლებულ ციხე-სიმაგრეთა რაოდენობა — ასსამოცის ნაცვლად დასახელებულია სამოცი და სხვა. ყველაფერი ეს ძალზე მოკლედ არის შეჯამებული ტექსტის ბოლოს და თბრობა მთავრდება შემდეგნაირად: „Ираклий в своё царствование

⁵⁰ შენიშვნის ტექსტი მოგვყავს სრულად: „Летопись эта найдена Г. Мегвинехуцесовым в Горийском уезде у дворянина Нахуцерашвили. Написана она неизвестным лицом в Тавризе, вероятно, кем-нибудь из грузин, состоявших в свите Ираклия. Считая этот неизданный документ довольно интересным и важным для истории Грузии, мы попросили г. Додаева-Магарскаго перевести его по-русски. г. Додаев с благодарною готовностью согласился.“

პსტროილ დო 60 კრესთესი, ვოზბოივილ — გორიისკუი, სიგნა-
კუი, ტელავსკუი, ბოდჯორმსკუი, დჯეოტსკუი, სუვარელსკუი,
სააუბსკუი, ერგნეტსკუი, ტედსკუი, პატარდზეულსკუი ი ჩარნი-
კუი. ოტკრულ სერებრიანნი რუდი ვ სომხეთი ი პრიზვალ იზ-
გრეციი მასტერს დო ობროტკი იხ. ოსტანოვილ პრავიტელსტვენ-
ნიი ლიდა ვ გოროდოხ დო დერევიოხ, ჭო მნოგო სპოსობოვოლო კ-
ბლადენსტვიუ ნაროდი. ნო პოდ კონეც სვოიი ჯიზნი ონ ლიშილსა
ლუბიმაგო სინა ლეონა ი ობსტოიტელსტვო ეტო რაძროილო ვსე-
ეგო პლანი ი ბუდუიშია ნადეჟდი ვოზრასტაიუშიე ცარსტვა».

გარდა იმისა, რომ თარგმანში დარღვეულია თხრობის დედნისე-
ული თანმიმდევრობა, ვხვდებით ქრონოლოგიურ უზუსტობებსაც,
მაგალითად, ყვარლის ციხის ალყის თარიღად დასახელებულია 1753 წ.
ნაცვლად 1755 წლისა, ჩონჩოლ-მუსას თავდასხმის თარიღად კი —
1755 წ. ნაცვლად 1759 წლისა და სხვ.

აღნიშნული თარგმანის გარდა ი. დოდაშვილს იმავე გაზეთ
„კავკაზ“-ში 1854 წ. გამოქვეყნებია წერილი სათაურით: „Юность Гру-
зинского царя Ираклия II-го“⁵¹ ამ წერილში იგი აღწერს ომან
ხერხეულიძის თხზულების იმ ეპიზოდს, სადაც საუბარია ირანს მყო-
ფი თეიმურაზის მიერ გამოგზავნილ წერილზე, რომელშიც იგი (თე-
იმურაზი) ნადირ-შაჰის ბრძანებას აცნობს ერეკლეს და ირანის სატახ-
ტო ქალაქში იხმობს. აქვე საკმაოდ ვრცლად არის მოთხრობილი ნა-
დირ-შაჰის მიერ წამოწყებულ სინდეთის ლაშქრობაში ერეკლეს სა-
მარჯვისა და გონებაშეზღუდვის ამბავი ისე, როგორც ეს B ტიპის
ხელნაწერშია გადმოცემული. რადგანაც ზემოთ აღნიშნულ თარგმანში
ეს ეპიზოდები არ არის შესული, ხოლო ის ფაქტი, რომ ეს მასალა
ომან ხერხეულიძის თხზულებიდან არის აღებული, უდავოა, ვფიქ-
რობთ რომ ი. დოდაშვილს მოგვიანებით ჩაუვარდა ხელთ თხზულების
B ტიპის რომელიმე ხელნაწერი, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მას რომ
თავიდანვე ხელთ ჰქონოდა ორივე ტიპის ნუსხები, ეს ეპიზოდები
1851 წ. გამოქვეყნებულ თარგმანშიც აისახებოდა.

იგივე წერილი, ქართულად თარგმნილი, სათაურით: „სიჭაბუკე
საქართველოს მეფის ირაკლი ბ-სა“ გამოქვეყნებულ იქნა ჟურნალ
„ცისკარში“ 1859 წ. ი. დოდაშვილ-მადაროელის ხელმოწერით⁵².

ქართულად „მეფობა ირაკლი მეორისა“ს სრული ტექსტი ორჯერ
არის გამოქვეყნებული. პირველად იგი გამოსცა დავით ჩუბინა-
შვილმა პეტერბურგში 1854 წელს⁵³. როგორც ჩვენამდე მოღწეული

⁵¹ იხ. გაზ. „კავკაზ“ № 27, 1854 წ., გვ 106-108.

⁵² „ცისკარი“ № 10 1859 წ.

⁵³ „ქართლის ცხოვრება დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემლის, ნაწ. II, გამოცემული დ. ჩუბინოვისაგან, სპბ., 1854, გვ. 475—500.

ხელნაწერების შესწავლით დადგინდა, დ. ჩუბინაშვილს ამ გამოცემის დედნად ჰქონია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში დაცული ნუსხა E — 66, რომელიც მარი ბროსესათვის სიმონ ტაბიძეს გადაუწერია. ქართული გამოცემის ეს ტექსტი 1913 წ. უცვლტლად გაიმეორა ზ. ჭიჭინაძემ⁵⁴.

თხზულების ნაწილი სათაურით: „ირაკლი II-ის მეფობა საქართველოში“ გამოქვეყნებულია ჟურნ. „ცისკარში“ 1862 წელს⁵⁵. ეს ტექსტი A ნუსხის ტიპისაა, მიყვება ჩვენი გამოცემის 38—67 გვერდებს და წყდება შემდეგი სიტყვებით: „ხოლო ესევითარნი გამარჯვებანი ირაკლი მეფისაგან უანგარიშონი არიან და ამაღ ყოველნივე ვერ მოვისხნეთ, არამედ იგი აღვრიცხეთ, რომელი ღირსად ხსოვნისა იყო და სხვანი მრავალნი წვრილნი გამარჯვებაები დავიდუმეთ“. პუბლიკაციაში არ არის მითითებული არც თხზულების ავტორი და არც გამომცემლის გვარი. ასევე ავტორის მითითებლად არის ციტირებული ომან ხერხეულიძის თხზულების შესაბამისი ნაწილი ვახუთ „ივერიაში“ „ეგრის“ ფსევდონიმით⁵⁶ გამოქვეყნებულ წერილში სათაურით: „სამაგალითო ომი მეფე ერეკლესი სპარსეთის შაჰ აზატ-ხანთან ერევნის ახლო გარნაჩაიზე 1752 წ. ივნისში“⁵⁷. ამავე გზით „ივერიაში“ მოგვიანებით, 1890 წ. დაიბეჭდა მ. ჯანაშვილის გამოკვლევა სათაურით „მეფე, ერეკლე“, რომლის ბოლოს მოთავსებულ შენიშვნაში ავტორი წერს: „რაც შეეხება მეფე ერეკლეს ლაშქრობას, ამის ამბავი, მოთხრობილი ომან მდივნის მიერ, ცალკე დაიბეჭდება“⁵⁸.

1892 წ. გაზ. „ივერიის“ № 84 (23 აპრილის)-ში დაიბეჭდა გარსევანიშვილის წერილი „ყარა-თაფის ომი 1750 წ.“. ერთ შენიშვნაში ავტორი წერს: იხილეთ: 1. პაპუნა ორბელიანის ქრონიკა, 2. ომან ხერხეულიძე, ერეკლე მეორის ცბა და 3. Прибавления к СПб ведомостям 1753, 23 ნოემბერი“.

* ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ „მეფობა ირაკლი მეორისა“ ჯერ კიდევ 1854 წ. იქნა გამოცემული დ. ჩუბინაშვილის მიერ, XIX ს. ქართულ პრესაში მხოლოდ 90-იანი წლებისათვის გვხვდება ცნობება ომან ხერხეულიძის ავტორობის შესახებ.

54 საქართველოს ცხოვრება, ახალი მოთხრობა 1469 წლიდან ვიდრე 1800 წლამდე, ორ წიგნად აღწერილი, მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძის მიერ. ტფილისი 1913.
 55 „ცისკარი“ № 1—2, 1862 წ., გვ. 1—27; 105—152.
 56 „ეგრი“ თ. დ. ქორდანიას ფსევდონიმია, იხ. გ. მიქაძე, ფსევდონიმების ლექსიკონი, თბ., 1966, გვ. 10.
 57 „ივერია“, № 108, 1886 წ. (21 მაისი).
 58 „ივერია“ № 110, 1890 წ.

არსებობს თხზულების მარი ბროსეს მიერ შესრულებული ფრანგული თარგმანიც, რომელიც 1857 წ. მანვე გამოსცა⁵⁹. აღსანიშნავია, რომ ზემოთ აღნიშნულ გამოცემებთან შედარებით ეს უკანასკნელი უფრო მაღალ დონეზე დგას, მაგ. ქართული გამოცემისაგან განსხვავებით ბროსეს ნაშრომის წინასიტყვაობაში გარკვევით არის მითითებული ის ხელნაწერი, რომელიც გამოცემას დაედო საფუძვლად. ბროსეს განმარტებით, აღნიშნული ხელნაწერი მისთვის იულონ ერეკლეს ძის ვაჟს — ლუარსაბს გადაუცია⁶⁰. „მეფობა ირაკლი მეორისას“ ნუსხებს შორის მართლაც აღმოჩნდა ხელნაწერი S — 3677, რომლის ანდერძი გვამცნობს: „აღვსწერე ისტორია ესე მეფის ერეკლე მეორისა მე სვმონ ტაბიძემან ბრძანებითა ბატონისშვილის იულონის ძის ლუარსაბისათა, წიგნსა 1845-სა, თვესა თებერვალსა 5-სა დღესა, სანკტ-პეტერბურღსა შინა“. აღნიშნული ხელნაწერის შეჯერებისას ბროსესეული გამოცემის ტექსტთან დადგინდა, რომ ფრანგ მეცნიერს მართლაც ეს ნუსხა ჰქონია ხელთ. გარდა ამისა, მას გამოუყენებია ზემოთ ნახსენები გაზეთ „Кавказ“-ში გამოქვეყნებული თხზულების რუსული თარგმანიც, რაზედაც მიუთითებს ფრანგულ გამოცემაში მოთავსებული ნადირ-შაჰის სინდეთზე ლაშქრობის ეპიზოდი⁶¹.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“ როგორც ისტორიული წყარო

• ომან ხერხეულიძე სეხნია ჩხეიძესა და პაპუნა ორბელიანთან ერთად XVIII ს. ქართული ისტორიოგრაფიის მთავარ წარმომადგენელთა სამეულში შედის, როგორც ეს სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ამ ისტორიკოსებს „XVIII საუკუნის მემატიანეებს ვუწოდებთ მხოლოდ იმ აზრით, რომ ისინი მატიაშურ სტილში აგვიწერენ თავიანთი საუკუნის ისტორიას, თავიანთი საუკუნის თავგადასავლის აღმწერ-მემატიანეებად გვევლინებიან. ამ ისტორიკოსთა თბრობის მატიაშური სტილი (თარიღი, მოვლენები) არ უშლის მათ ხელს ხშირ შემთხვევაში იმსჯელონ მოვლენების მნიშვნელობაზე, გამოამყვანონ თავიანთი პოზიცია და დამოკიდებულება ამ მოვლენების მიმართ“⁶².

• ომან ხერხეულიძის „მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს პირველი სერიოზული, მეცნიერული შეფასება ივ. ჯავახიშვილს ეკუთვნის, რო-

⁵⁹ Histoire de la Georgie, Traduite du georgien par. M. Brosset, II partie, Histoire moderne, II livraison, SPB, 1857.

⁶⁰ იქვე, გვ. 203—204.

⁶¹ ამ გამოცემის ტექსტის გაცნობაში დაგვეხმარა ფრანგული ენის სპეციალისტი ქეთევან ჯაფარაშვილი, რისთვისაც მადლობას ვუხდით.

⁶² შ. ხანთაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 18.

მელმაც სათანადოდ შეისწავლა და შეაფასა თხზულების დადებითი მხარეები, მაგრამ საბოლოოდ არცთუ სახარბიელოდ შეაფასა იგი. „ომან მდივანბეგ ხერხეულიძის მატთანე ვითარცა საისტორიო ნაწარმოები, მაინცდამაინც დიდი არაფერია და პაპუნა ორბელიანისას ხომ ძალიან ჩამოუვარდება. მხოლოდ ერეკლე მეფის მოღვაწეობის შესასწავლად, როგორც საისტორიო წყაროს, მასაც რასაკვირველია, თავისი მნიშვნელობა აქვს, განსაკუთრებით 1758 წლიდან მოყოლებული ბოლომდის“⁶³. მართლაც, უდავოა, რომ პაპუნა ორბელიანის თხრობის დახვეწილ მხატვრულ სტილთან შედარებით ომან ხერხეულიძის მოკლე და მშრალი თხრობა ბევრად აცნინებს თხზულების ქვემარტივ ღირებულებას, მაგრამ მისი ასეთნაირი შეფასება ზედმეტად მკაცრი ჩანს.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს დაკვირვებითი შესწავლით ნათელი ხდება, რომ ომან ხერხეულიძეს თავისი თხზულება გარკვეული მიზნითა და გეგმით შეუქმნია. იგი თხზულების სათაურშივე აცხადებს, რომ ეს არის „შემოკლებული ისტორია ირაკლი მეორისათვის“, ე. ი. ავტორის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ერეკლე II-ის მოღვაწეობის შეფასება, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ თხზულებაში აღწერილი ეპოქის თავისებურებებს, ნათელი გახდება, რომ ეს შეფასება განუყრელად არის დაკავშირებული აღნიშნული პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიის გადმოცემასთან და ამის გარეშე ავტორის მიზნის განხორციელება შეუძლებელი გახდებოდა. სწორედ ამ ნიშნით არის უდავოდ მნიშვნელოვანი ომან ხერხეულიძის თხზულება, რომლის ქრონოლოგიური ჩარჩოები საქართველოს ისტორიის საკმაოდ ვრცელ პერიოდს — 1722-1787 წლებს მოიცავს.

„მეფობა ირაკლი მეორისა“-ს როგორც ისტორიული თხზულების მეცნიერული ღირებულების შეფასებისათვის აუცილებელია პირველ ყოვლისა დადგენა იმისა, თუ რა წყაროებით სარგებლობდა ავტორი მისი შექმნისას. ასევე აუცილებელ პირობას წარმოადგენს ავტორის მეთოდოლოგიის განსაზღვრა და თხზულებაში აღწერილი ფაქტების სიზუსტისა და სანდოობის შეფასება იმ პერიოდის სხვა მასალებთან მიმართებით. როგორც თვითონ ომან ხერხეულიძე აღნიშნავს, ერეკლე II-ის მოღვაწეობა მას „სმენითა და მეხსიერებითა და სარწმუნო კაცთაგან“ ცნობითა აღუწერია, თუმცა, ივ. ჯავახიშვილის აზრით „ჩვენს მემატთანეს თავისი თანადამხუდარობა და თვითმხილველობა სხვებსავით საგანგებოდ აღნიშნული არა აქვს... საყურადღებოა მხოლოდ, რომ თავის ზეპირ წყაროს შესახებ, მოამბეებზე,

⁶³ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ. 372.

ჯანსაყუთრებით მოხსენებული აქვს, რომ ისინი „სარწმუნო კაცნი“ იყვნენ, მაშასადამე, ომან მდივანსაც არ დაჰვიწყებია საისტორიო მწერლობის უტყუარობისათვის ეს აუცილებელი მოთხოვნილება“⁶⁴...

ჰაპუნა ორბელიანისაგან განსხვავებით ომან ხერხეულიძე არსად თხზულებაში არ ასახელებს მის მიერ გამოყენებულ წერილობით წყაროებს, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ თხზულების შექმნის დროისათვის ქართლ-კახეთის სამეფოს ისტორია 1758 წლამდე უკვე აღწერილი იყო სენია ჩხეიძისა და ჰაპუნა ორბელიანის ნაშრომებში და ამ თხზულებათა შესატყვის ადგილებსაც შევადარებთ, ნათელი გახდება, რომ ომან ხერხეულიძე კარგად იცნობდა თავის წინამორბედ ისტორიკოსთა ნამოღვაწარს და მათი მონაცემებით უსარგებლობდა კიდევ, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს ივ. ჯავახიშვილი⁶⁵.

რაც შეეხება ომან ხერხეულიძის თხრობის პრაგმატულ მეთოდს, იგი თხზულების შექმნის მიზნით არის განპირობებული, კერძოდ, ავტორს აინტერესებს ერეკლეს მოღვაწეობის გადმოცემა და შეფასება და არა ისტორიული ფაქტების ობიექტურ კანონზომიერებათა ახსნა. ამავე დროს, ომან ხერხეულიძე ცდილობს შეძგმისდაგვარად დახვეწოს თხრობის სტილი, არ გადატვირთოს თხზულება ზედმეტია, არაფრისმოქმელი ფრაზებით. ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა მისი სიტყვები: „ხოლო ესევეთარნი გამარჯვებანი ირაკლი მეფისანი უანგარიშონი არიან და ამაღ ყოველივე ვერ მოვიხსენეთ, არამედ იგი აღვრიცხეთ, რომელი ღირსად ხსოვნისა იყო და სხვანი მრავალნი წვრილნი გამარჯვებები დავიდუმეთ“⁶⁶. ასევე, ასპინძის ბრძოლის გადმოცემისას იგი აღნიშნავს: „თუმცა თავადნი მრავალი სახელოვნად გაისარჯნენ, გარნა გავრცელებსათვის დავიდუმეთ“⁶⁷.

• ომან ხერხეულიძის დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ ისიც, რომ მთელი თხრობის მანძილზე იგი მკაცრად იცავს ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას, ცდილობს არც ერთი ფაქტი არ გადმოსცეს დათარიღების გარეშე და მართლაც მთელი თხზულება, მიუხედავად თხრობის მშრალი და ლაკონური სტილისა თარიღების დიდი სიუხვით გამოირჩევა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უფრო მეტად ფაქტებს ათარიღებს არა ქორონიკონით, არამედ „შობითგან ქრისტესით“, გვხვდება ორმაგი დათარიღების წემთხვევებიც, როცა ზოგიერთ ადგილას უნებლიე შეცდომაც წვიმჩნევა, მაგალითად, ერეკლე-თეიმურაზის 1751

64 ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 371.
 65 იქვე, 371—372.
 66 იხ. წინამდებარე გამოც., გვ. 67.
 67 იქვე, გვ. 62.

წლის ერთიანი ლაშქრობა ქარზე დათარიღებულია შემდეგნაირად:
 „წელსა 1752, ქორონიკონს 439, წავიდნენ ორნივე მეფენი ქარისა
 შაქი-შირვანისა დასარბეველად“⁶⁸. მაგრამ ქორონიკონი 439 გვაძლევს
 1751 წელს, ასევე მექანიკური შეცდომაა დაშვებული 1754 წ. ომარ
 ხანის კახეთზე თავდასხმის გადმოცემისას, სადაც ვკითხულობთ:
 „წელსა 1755, ქორონიკონს 442, ავარიის ხანმან, ხუნძახის ბატონმან
 ომარ-ხან წემოიყარა დჭლისტინის ჯარები და მოვიდა უგრძნეულად
 შიგნით კახეთს“⁶⁹. ქორონიკონი 442 კი 1754 წ. აღნიშნავს. ასეთი
 ხასიათის შეცდომებით ტექსტი არ გადავტვირთეთ და მათ შესახებ
 სათანადო ადგილას სქოლიოში მივუთითეთ. მაგრამ აქვე კვლავ უნდა
 აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ ჩვენამდე არ არის მოღწეული
 არც თხზულების დედანი და არც ავტორიზებული ხელნაწერი, ამი-
 ტომ ძნელია ზემოთ აღნიშნული შეცდომები ავტორს მივაწეროთ,
 ადვილი შესაძლებელია, რომ ისინი რომელიმე გადამწერმა დაუშვა
 თხზულების ტექსტის გადაწერისას.

რაც შეეხება თვითონ ომან ხერხეულიძის მიერ კონკრეტული
 ფაქტის დათარიღებისას დაშვებულ შეცდომას, ასეთი მხოლოდ ერთი
 შემთხვევა აღმოჩნდა, კერძოდ იმ ეპიზოდის გადმოცემისას, რომე-
 ლიც შეეხება ღართისკარის ბრძოლას ლეკებთან⁷⁰. ამ ბრძოლაში და-
 ლუპულა კონსტანტინე მუხრანბატონი. პაპუნა ორბელიანი ამ ბრძო-
 ლას 1756 წლით ათარიღებს, თანაც ღართისკარს იგი იხსენიებს კონს-
 ტანტინე მუხრანბატონის დაღუპვასთან დაკავშირებით (განსახვავებია
 „ახალი ისტორიისაგან“ სადაც ეს ბრძოლა თარიღის გარეშეა გადმოცე-
 მული)⁷¹, ხოლო ერეკლეს მიერ ლეკებისათვის გზის მოჭრისა და მათ-
 თან შებრძოლების ადგილად ლალისყურს ასახელებს⁷². ომან ხერხე-
 ულიძე ბრძოლის ადგილად ნაფარულს ასახელებს, რაც ასევე სი-
 ნამდვილეს შეეფერება, რადგან „ფურცელაანთეული ქრონიკის“ თა-
 ნახმად ეს ბრძოლა მომხდარა „1756 წ. ოქტომბრის თვეში, ლალის-
 ყურის ბოლოს, ნაფარულში“⁷³. აღსანიშნავია მხოლოდ, რომ ომან
 ხერხეულიძე ამ ეპიზოდის გადმოცემისას მაინც უშვებს გარკვეულ
 უზუსტობას. სხვა წყაროების თანახმად ჯერ მოხდა ღართისკარის
 ბრძოლა, სადაც კონსტანტინე მუხრანბატონი დაღუპულა, შემდეგ კი

68 იხ. აქვე, გვ. 50.

69 აქვე, გვ. 55.

70 აქვე, გვ. 57.

71 თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსცა
 ლ. მიქიაშვილმა, გვ. 50.

72 ამბავნი ქართლისანი, დასახ. გამოც., გვ. 243.

73 ქრონიკები, III, გვ. 244—245.

ლეკების ბელად ჩონჩოლ-მუსასთან ორგზის შეტაკება⁷⁴. ომან ხერხე-
ულიძე კი ჯერ აღწერს ჩონჩოლ-მუსასთან პირველ შეტაკებას, შემდეგ
კი ლართისკარის ბრძოლას, ვარდა ამისა არასწორად ათარიღებენ
1758 წ. ნაცვლად 1756 წლით⁷⁵.

საგანგებოდ გვინდა შევჩერდეთ კიდევ ერთ დეტალზე: ერეკ-
ლე II-ის ხელისუფლების გაძლიერებასთან ერთად იზღუდებოდა ქარ-
თველ დიდფეოდალთა დამოუკიდებლობა. თუ ადრე ცენტრალური
ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში თავადები საგარეო ძალებს
ემყარებოდნენ, ახლა ერეკლეს პოლიტიკის წყალობით ქართლ-კახე-
თის საგარეო მდგომარეობა განმტკიცებული იყო, ამიტომ რეაქციო-
ნერმა თავადებმა ბრძოლის სხვა ხერხს მიმართეს: მათ კვლავ წამო-
აყენეს ქართლის ტახტზე მუხრანელ ზაგრატიონთა სამეფო უფლებე-
ბის საკითხი. მოლაღატე თავადები ვახტანგ VI-ის უკანონო შვილის
— პაატა ბატონიშვილის გარშემო გაერთიანდნენ და დაიწყეს სახელ-
მწიფო ვადატრიალების სამზადისი. მაგრამ შეთქმულება 1765 წ.
გაცემულ იქნა და მისი მონაწილენი ერეკლემ სამაგალითოდ დასაჯა.
ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ გარემოებამ, რომ ომან ხერხეულიძე,
ერთი სიტყვითაც კი არ იხსენიებს ასეთ მნიშვნელოვან ფაქტს, თუმცა
შეუძლებელია იმის დაშვება, რომ მისთვის ამ შეთქმულებას შესახებ
არაფერი ყოფილიყო ცნობილი. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში იგი სავ-
სებით შეგნებულად, რაღაც მიზეზთა გამო, თავს არიდებს ამ ფაქტზე
საუბარს. თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ომან ხერხეუ-
ლიძის თხზულების მიზანს ერეკლე II-ის მოღვაწეობის დახასიათება
და მის მიერ მოპოვებულ გამარჯვებებზე ყურადღების გამახვილება
წარმოადგენდა, ადვილი გასაგებია, რომ შეთქმულება თავისი ოპოზი-
ციურობისათვის გამო ავტორს არასახარბიელო მოვლენად მიეჩნია და
ასეთი ხასიათის ნაწარმოებში მისი შეტანისაგან თავი შეეკავებინა.

ყოველივე ზემოთქმული არ ამცირებს ომან ხერხეულიძის თხზუ-
ლების, როგორც ისტორიული წყაროს მნიშვნელობას. ამასთან, არ
უნდა დავივიწყოთ ის ფაქტიც, რომ როგორც უკვე არაერთხელ აღ-
ვნიშნეთ, ჩვენამდე არ მოუღწევია თხზულების დედანს, რაც საშუა-
ლებას მოგვცემდა უფრო სრულყოფილად შეგვეფასებინა ომან ხერ-
ხეულიძის ნამოღვაწარის ავ-კარგი. საგანგებოდ უნდა გავითვალისწი-
ნოთ ისიც, რომ XVIII ს. საქართველოს, ისტორიის ამსახველ ისეთ

74 თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი, ახალი ისტორია, დასახ. გამოც., გვ. 50.
ამბენი ქართლისანი, დასახ. გამოც., გვ. 245—246. Давид Багратиони, История
Грузии, текст издал А. Рогава, Тб., 1971, с. 161. იესე ბარათაშვილის ცხოვრე-
ბა—ანდერძი, ა. ცოსელიანის გამოცემა, თბ., 1950, გვ. 20 და სხვ.

72 იხ. აქვე, გვ. 57.

მნიშვნელოვან წყაროში, როგორც არის პაპუნა ორბელიანის „ამბავნი ქართლისანი“, რომელშიც შესაშური სიზუსტითა და, სისრულით არის გადმოცემული ისტორიული ფაქტები, თხრობა წყდება 1758 წ. ამბავნი ზე. ამრიგად, 1758 წლიდან მოყოლებული 1787 წლამდე პერიოდის საქართველოს ისტორიის ამსახველ წყაროთა შორის უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ომან ხერხეულიძის, როგორც მოვლენათა თანამედროვის, თხზულებას, რადგანაც იგი გამორჩეული სისრულით და ქრონოლოგიის ზუსტით დაცვით გადმოგვცემს ამ პერიოდის ისტორიულ მოვლენებს, ეს გარემოებანი, როგორც ჩანს გათვალისწინებული ჰქონდათ XIX ს. ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც. ამის უდავო დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ ომან ხერხეულიძის თხზულება უშუალოდ შეარწყეს ისეთი დიდი ისტორიკოსის ნაშრომთან, როგორც ვახუშტი ბაგრატიონია. ამის შესახებ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი, ამიტომ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. „მეფობა ირაკლი მეორისას“ პოპულარობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ მისი დროის არც ერთი ქართული ისტორიული წყარო ასეთი დიდი რაოდენობის ხელნაწერებით არ არის გავრცელებული (პაპუნა ორბელიანის თხზულებამ სულ 2 ხელნაწერის სახით მოაღწია ჩვენამდე). დაბოლოს ომან ხერხეულიძის ნაშრომის დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებს ის გარემოებაც, რომ „მეფობა ირაკლი მეორისას“-ს მასალამ სათანადო ასახვა ჰპოვა XIX ს. საქართველოს ისტორიის ქრონიკებშიც⁷⁶.

76 იხ. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, XVII — XIX სს. ტექსტები გამო-
საცემად მოამზადა ავთ. იოსელიანი. თბ., 1980, გვ. 113—122, 130—132, 134
და სხვ.

ოპან სერსულიძე

მეფობა ირაკლი მეორისა, მეფის თეიმურაზის ძისა შემოკლებული ისტორია ირაკლი მეორისათვის, თუ ვითარითა შრომითა მიიღო მან მეფობა ქართლისა, რომელსაცა გარდამატებულისათვის სიმხნისა მისისა პირველად მიუბოძა შაჰ-ნადირ კახთ მეფობაჲ და შემდგომად შეაერთა მან სკიპტრადი ორ-მეფობითი.

წელსა 1722 დაჯდა ყაენად ძე შაჰ სულტან უსეინისა შაჰ-თამაზ და იმჟამად იჯდა ქართლში მეფედ ვახტანგ ლიონის ძე ხოლო კახეთს იჯდა მეფედ კოსტანტინე¹¹რაკლის ძე, რ(ომე)ლსა ეწოდა სახელად მაჰ-მად ყული-ხან თათრობის გამო, გარნა ესე ორნი მეფენი იყვნენ სიყვარულსა და ერთობასა ზედა ურთიერთისადმი. ხოლო ოდეს 35ცნა ერთობა ამათი შაჰ-თამაზ, არა მცირედ შეუძნდა მას ესე და განიზრახა მათ შორის შთავდება შურისა, რომლისათვის მისწერა და მისცა მეფობა ქართლისა მაჰმად ყული-ხანს და მოემცნო მას: „ვინადგან ხარ მაჰმადიანი, შენ ამისთვის სარწმუნოდ გრაცხ და მჭყვესა ვახტანგს ვერ-ლარა ვენდობი; განაძე მეფე ვახტანგ და ქართლი იპყარ“. და მისცა ამისთვის შემწედ განჯა, ყარაბაღი და ერევანი და ამის ძლით შეჰკრიბნა ამ ადგილებით ჯარები და მივიდა მეფე მაჰმად ყული-ხან მახლობელ ტფილისისა სეიდაბადში, სადაცა განვიდა მეფე ვახტანგ, ეწყო და აოტა მაჰმად ყული-ხან და წარვიდა მეოტი. გარნა არა ინება დაყოვნება დროისა, არამედ მასვე ჟამსა მეოტი განვიდა ჭარში, შემოიკრიბნა ჭარელნი და განიმრავლნა სპანი. კ(ვალა)დ მოვიდა მეორედ სეიდაბადში და განვიდა მეფე ვახტანგცა, ეწყვნენ ურთიერთთა, გარნა ივლტოდა მეფე ვახტანგ და არლარა შეიქცა ტფილისად, არამედ წარვიდა ზემო ქართლს, ხ(ოლო) მაჰმად ყული-ხან შემოვიდა ტფილისს და დაჯდა მეფედ ბრძანებითა შაჰ-თამაზისათა.

ხოლო წელსა 1723 ხონთქრის სარასკარი მოვიდა ყარს(ს) და ამან 35ცნა ესე ვითარებაი ქართლისა და ნახა ჟამი მარჯვე, რომლისათვის მიუწერა მეფესა ვახტანგს: „მე წარმომივლინე ერთი ნათესავთა შენთაგანი და მე ვაოტო მაჰმად ყული-ხან და შენ დაგიმტკიცო ქართლი“. და მეფემან წარუვლინა ძმა თვისი იესე. სარასკარი წარმოემართა ყარსით და მოვიდა შანზიანს და კ(ვალა)დ მიაგება მეფემან ძე თვისი ბაქარ და წარმოემართა სარასკარი, მოვიდა და დაიბანაჟა ყურყუთას. ხოლო 35ცნა რა ესე მაჰმად ყული-ხან, რომელ არა აქვს პირისპირ ბრძოლისა შეძლებაი, ამისთვის მიეგება და მიართვა

11 ერევანი] + თუმცა მაჰმად-ყული-ხანს არ უნდოდა დახსნა სიყვარულისა, გარნა უმეტესისა ჰნდომამან შეიყვანა შური გულსა მისსა B.

18 ურთიერთთა... არამედ] ხოლო იხილა რა მეფემან ვახტანგ, რომელ მაჰმადიანთაგან დაიღვრების სისხლი ქრისტიანეთა ამისთვის მიპირდა და B.

კლიტენი ციხე-ქალაქისა და ევედრა მიცემასა ქართლისასა და დამტკიცებასა მეფობისასა. ხოლო მან არა ინება და შეიპყრო თხოვითა ბაქარისათა და პატიმარ-ჰყო. ხოლო მასვე წელსა ივნისის თვესა შინა სარასკარი შემოვიდა ტფილისს და მისცეს მეფობაი ბაქარს — ძესა მეფის ვახტანგისასა. და ვინადგან არა ნებისაებრ ამეფეს იგი, მასვე წელსა განვიღო მან, ოსმალთაგან და მივიდა მამისა თვისისა თანა.

5

წელსა 1724 მეფე ვახტანგ და ბაქარ წარვიდნენ რუსეთს. წელსა 1725 ძმა მეფის ვახტანგისა მეფე იესე გამაჰმადიანდა და კ(ვალა)დ მისცეს ოსმალთა მეფობაი ქართლისა, გარნა არცა იგი აუფლეს ნებისაებრ თვისისა და მოკვდა მეფე იესე წელსა 1733.

10

ამასვე წელსა კახთ-მეფეს მაჰმად-ყული-ხანს უღალატეს ოსმალთა და მოკლეს სამზირალში და მრავალნი თავადნი და გლეხნი მოსწყვიტეს მის თანა. გარნა კახეთი ვერა ნებისაებრ თვისისა დაიპყრეს და მაშინ მოინდვეს ძმა კახთ მეფისა მაჰმად ყული-ხანისა თეიმურაზ და მისცეს მეფობა კახეთისა ზაკვით, ვინადგან ნებავდათ დაპყრობაცა კახეთისა, მსგავსად ქართლისა.

15

წელსა 1734 უსუფ ფაშა მოვიდა დიდის ჯარით ქისიყს-მალაროს და დასდგა მუნ, რათა ნებისამებრ თვისისა დაიპყრას კახეთი. ხოლო ჰსცნა ზაკულეზაი მეფემან თეიმურაზ, შემოიკრიბნა კახნი, მოვიდა ღამე და თავს დაესხა და გაემარჯვა ოსმალთა ზედა და მრავალნი მოსწყვიდნეს და უკუნ იქცა უსუფ ფაშა მეოტი და მიერით ვერღარა მკადრეს ოსმალთა შესვლად კახეთად.

20

და ამასვე ჟამსა მოსულიყო თამაზ-ხან განჯას, რომელსა ეწოდა შემდგომად ნადირ-შაჰ. და რა ესმათ ესე ქართველთა, უკუდგნენ ოსმალთაგან ქართველ-კახნი და განჯას თამაზ-ხანთან წარვიდნენ. და რა იხილეს ოსმალთა უკუდგომა ქართველთა, ამისთვის გაიერთეს ლეკნი და მოიმწყეს მუნით სპანი და აოხრებდნენ ქართლ-კახეთს და უფროსად სომხით-საბარათიანოს, და ესრეთ აღაოხრეს, რომელ აღარა იბოებოდა შენობა ქართლსა შინა თვინიერ ციხეთა და სიმაგრეთა კიდე. და კახეთით გალევდნენ ქისიყელნი და გაღმამხარელნი და მისცნეს პირი ლეკთა, გარნა ეგნენ მტკიცედ თავადნი და აზნაურნი და შიგნით კახნი სარწმუნოებასა ზ(ე)და მართალსა და განამაგრეს თელავი და ალავერდი და შეჰკრბენ მას შ(ინ)ა.

25

30

შეაწუხეს ქისიყი ლეკთა და გაღმა მხარი, რომლისა გამო ვერღარა შეუძლეს მოთმენა და უღალატეს მუნ მყოფთა ლეკთა და მრავალნი ლეკნი მოსწყვიდნეს, და მოიყვანეს მეფე თეიმურაზ ფშავით და დასვეს მეფედ კახთა.

35

33 შინაქ — ხოლო ვიეთნიმე მათთაგანი დაიხიზნეს ფშავის ზეეს ზევსურეთისა შინა B.

ხოლო წელსა 1735 მოვიდნენ ლეკნი და ქისიცი მოარბიანნი შინ იყო ძე მეფისა თეიმურაზისა ირაკლი წლისა 15, რომელმან შემოიყარა სოფლებიდან ჯარი, ეწია ნეიშნის მინდორში და ძლიერად შემოიბნენ ლეკნი. გარნა თვით ესე ყრმა, ძე მეფისა თეიმურაზისა ირაკლი, მეორედ შევიდა შინაგან ჯარსა ლეკისასა და პირველად ამან მოკლა კაცი და ამის მხილველთა კახთა ერთპირად მიმართეს ყვილით და წინა წარიქციეს ჯარი ლეკისა, დაჰყარეს ტყვენი და საქონელი და მოსწყვიტეს უმრავლესნი და მოვიდა მალაროს გამარჯვებული, რომლისათვის ფრიად მხიარულ იქმნენ კახნი, იხილეს რა სიმხნე და მამაცობა მემკვიდრისა თვისისა.

ამასვე წელსა 1735 შაჰ-ნადირ დემურტაშხედ სარასკარი დაამარცხა მაისის 19, და ივნისის 11 ტფილისში მყოფთ ოსმალთა ნადირ შაჰის წერილი მიუვიდათ: „სარასკარზედ გავიმარჯვე და თქვენც მზად იყავითო“. ივლისის 30, ოთხშაბათს დღეს, ოსმალნი ტფილისით განვიდნენ და ოკდომბრის 6 ნადირ-შაჰ ტფილისს ქალაქს შემოვიდა. 25 ქალაქით განვიდა და კახეთი მისცა თეიმურაზს და მეფობა ქართლისა — ძმისწულსა მეფის თეიმურაზისასა ალი-ხანს და თანა წარიყვანა იგი. ხ(ოლო) ტფილისს ქალაქსა შინა დასვა სხვა ხანი ერთი ყიზილბაშისა.

წელსა 1736 ნადირ-შაჰ სეფი-ხან სარდალი წარმოუვლინა ქართლს. ამან მიუწოდა მეფესა თეიმურაზს კახეთით და ქართველნიცა შეჰკრიბნა ფხვენისის სოფელში, სადაცა უღალატეს მეფესა თეიმურაზს და დაიჭირეს ყიზილბაშთა და ამასთანავე დაიჭირეს გივი ამილახორი, არაგვის ერისთავი ბარამ და თარხანი ლუარსაბ და ეგრეთვე კახნიცა: ჩოლოყასშვილი სახლთუხუცესი გივი, ქისიყის მოურავი ქაიხოსრო და წარასხნეს ესე ყოველნი სპარსეთს. და რა ისპაანს მიიყვანეს, იქ პურობილობისაგან განხსნეს და პატივით შეიწყნარნეს; გარნა იმჟამად შაჰ-ნადირ ყანდაარს წარვიდა და მეფე თეიმურაზცა თან წარიყვანა, რაიცა ქართლ-კახნი თან ახლდნენ, ისინიც თან იახლნა ყანდაარს. და ოდეს მოაწიეს ყანდაარად, მაშინ აუწყეს განცხადება მეფეს თეიმურაზს: „რომელ შენა შვილი დაიბარე და რა ის შთამოვა, შენ მაშინ დაგიტხოვთო“. ვინადგან ჰხედვიდა ქართველთ მხედ, ამისთვის თვით შაჰ-ნადირ მოსწერა წიგნი დაბარებისა ირაკლის და მასთან დაიბარნა ქართველ-კახნი. ხოლო მსმენელთა ამისთა ქართველ-კახთა ერთ-პირობით არა ინებეს წარსლვა ირაკლისა სპარსეთად, რომლისათვის შეიყარნენ ქართველ-კახნი და არა აუფლებდენ წარსვლად ირაკლის. გარნა არა მიხედა პატივსა და დიდებასა ამის

19 სხვა ხანი ერთი ყიზილბაშისა] სხვა ერთი ხანი სახელით ყიზილ-ჯალი-ხან B.

სოფლისასა, არამედ სათნო ეყო ბრძანებასა მამისასა მორჩილი ჰსჯუ
 ლისა: „პატივ-ჰსცემდე მამასა და დღეგრძელ იქმნე“ და დიდად უბრ-
 ჰყო წარუსვლელობა თვისი და ჰსთქვა „მამაჩემი იქ უნდა ჰყვანდესთ
 და ჩემის იქ მისვლით გამოუტევებდენ და მე ამაზედ დავბრკოლდე
 და არა წარვიდე, ეს ჩემგან შეუძლო არისო“.

5

წელსა 1737 წარვიდა ირაკლი ფებერვალს შაჰ-ნადირთან და ყან-
 დაარს შთავიდა. ხოლო ნადირ-შაჰს ყანდაარი მარტის 16 აელო და
 ოდეს მოვიდა ირაკლი, მყისვე წინაშე ნადირ-შაჰისა წარადგინეს და
 შაჰ-ნადირ ლაპარაკი დაუწყო და ჰკითხა ირაკლის ბრძანების გვარად,
 საშიშარის სახით: „არ გასაძათრდებო“, და ვითარცა მოწამემან აღი-
 არა მძლავრისა წინაშე ქრისტე და პასუხ-აგო წლითა და დლითა ყრმა-
 მან, ხოლო გონებითა ბრძენმან: „ჩემი სიკვდილი შესაძლებელ არს და
 სულისა ვერვის ძალუძსო და არც მე გაემაჰმადიანდებო“. შემდგო-
 მად უბრძანა ნადირ: „ნუ გეშინინ, მე აღარ გაიძულებო“. და მეორეს
 დღეს მეფე თეიმურაზ და ქართველ-კახნი მიაყვანინა და ყოველნი და-
 ითხოვა და გამოისტუმრა და თვით ნადირ ინდოეთზედ განიშვედრა და
 ძე მეფისა თეიმურაზისა ირაკლი თან წარიყვანა. შთავიდა ინდოეთს და
 ინდოეთის ხელმწიფე ამად-შაჰ შემოება 300000 კაცითა, გარნა ნადირ
 შაჰს გაემარჯვა და მთელი ინდოეთის სახელმწიფო დაიპყრა. მუნით
 დაბრუნდა და სინდეთს შევიდა და სინდეთის სამეფოცა დაიპყრა,
 გარნა მუნ დიდნი ბრძოლანი გარდაიხადნა, რომელსაცა ყოველთა ამათ
 ბრძოლათა და ომებთა შინა თან-დასწრებულ ჰყვა და ყოველთვის თვა-

10

15

20

20 შევიდა] და ოდეს სამძღვარს მოადგა იხილა ქვა ერთი ინდოეთისა და
 სინდეთის განმყოფელი, აღმართული ძეგლათ, ამად რომე ვინადგან ინდოეთისა და
 სინდეთის ველმწიფეთ აქნდათ ყოველთვის ბრძოლა სამძღვარსა ზედა, ამისთვის
 შეყრილ იყვნენ სახელოვანი მოლანი, ახუნდი და სხვანი ერთგანიცა მრავალნი
 ორისე მხრივ, აღმართათ მუნ ქუა იგი და ზედა წაეწერად წყვეა დიდი სამტე-
 როდ მას სამძღვარს გარდამასვლელთათვის იმიერ გინა ამიერ და ესე რა აღმოი-
 კითხა ნადირ-შაჰმა, დაუძმძიდა და მოხედა რა, იხილა თვის თანა ირაკლიცა და
 რადგან ფრიადი სურვა აქვნდა სინდეთისა, ამად ჰრქვა ირაკლის: შენ რასა იტყვი
 ქვისა ამისთვის, რომელსაცა ზედა წყვეტა დიდი სწერია? უკუნქცევა სჯობს თუ
 თვისს ამისა გატეხა და სინდეთს შესვლა. რა მოისმინა ესე ირაკლიმან, მყისად
 გარდმოხდა ცხენით და დადგა უშეშრად წინაშე მისსა და მოახსენა: ველმწიფეო
 რად შეიჭირებე საქმისა ამისთვის, თავმან თქვენმან, ვგონებ ქუა ესე არა იყოს
 ტვირთი მძიმე; სპილოთა ზედა შევსდვად, ვილოდეს სპილო იგი ყოველთა წინ და
 მას შეუდგებოდეს მხედრობა თქვენი ვიდრეცა გენებოსთ. ამ სიტყვასა ზედა
 ფრიად მოხარულ იქმნა ნადირ-შაჰ და ჯილოდ უბოძა ირაკლის ოცი ათასი ოქ-
 რო. უბრძანა აღაშში მოსვლა, უჩვენა მარჯვენით კერძო უპირველესი ადგილი ზე-
 მათი ხანებისა და წყალობაცა მრავალი აღუთქვა, ხოლო მოხსენებასა მას მისსა ზე-
 და უბრძანა ნადირ-შაჰმა ქვისა მის შედება სპილოსა ზედა და ეგრეთ იწინამძღვრა
 ქუა იგი და შეუდგა მხედრობა უჯანით მისსა და შევიდნენ სინდეთს და დაიპყრეს
 ყოველი სახელმწიფო სინდეთისა მრავლითა ბრძოლითა B.

ლითა თვისითა უწარჩინებულეს მხნედ ჰხედვიდა ძესა მეფისა თეთრ
მურაზისა ირაკლის და ამის სიმხნისა და სიციკასისათვის ფრიად შეი-
ყვარა. მუხით გამობრუნდა და მოვიდა ყანდაარს შაჰ-ნადირ.

- წელსა 1739 შაჰ-ნადირ ყანდაარს მოვიდა და ვინადგან მადლიერ
- 5 იყო მეფის ძის ირაკლისა, რომელმანცა აჩვენა სიმხნე და ერთგულება,
ამისთვის უბრძანა: „მეფის ძეე ირაკლი, შენ შენს ქვეყანას ექირვები
და ნება მომიცია შენს ქვეყანაში, წასვლისა და მარადის ჩვენის წყა-
ლობის მოიმედე იყავო“. ხ(ოლო) მან მადლობა მოახსენა და მაისის
28 ყანდაართ წარმოსრულ სეკტემბრის 13 ღამის ოთხს საათს გასულს
- 10 კახეთს, ალავერდს მობრძანდა. ამჟამად შაჰ-ნადირ თურქისტანზედ
წარბძანდა, ბალხი, ბუხარი, ორგანჯი, სამარყანდი და მრთლად თურ-
ქისტანი ს(რულია)დ დაიპყრა და იქ რაოდენიმე ხანი დაჰყო, მუხით
წარმოსრული დაღისტანში მოვიდა ძლიერის ჯარითა და შეამკირვინა
ლეკნი ძლიერთა ბრძოლითა და ეგრეთვე ქართველნი სურსათის თხოვ-
15 ნითა, რომლისათვისცა განჰსდგნენ ნადირ-შაჰისაგან ვიეთნიმე ქარ-
თველნი და მოიყვანეს ლეკისა და ოსმალისა ჯარები, აოხრებდნენ და
ატყვევებდენ ურთიერთას, ვინათგან ვერღარა შეუძლეს პირისპირ სამ-
სახური ნადირ-შასი. ხოლო ტფილისს შაჰ-ნადირისაგან დასმული ხანი
ჰბრძოდა მარადის ქართველთა და აოხრებდენ მარადის ორნივ მხა-
- 20 რენი ქართლსა. და ესე ყოველი აცნობა ტფილისს მჯდომმან ხანმან
შაჰ-ნადირს, რომელიცა განძვინდა საქართველოსა ზედა და განიგუ-
ლა აყრა მათი და მოწყვეტა ქართლ-კახეთისა ერისა. ჰსცნა რა ესე
მეფემან თეიმურაზ, წარაგლინა დედოფალი თამარ, ასული მეფის ვახ-
ტანგისა, ვედრებად ყაენისა წ(ინა)შე, რათა არა ასწყვიდოს ქართლ-
- 25 კახეთისა ხალხი და დასცხრესცა მრისხანება მისი ქრისტიანეთა
ზ(ედ)ა. ხოლო მოვიდა რა დედოფალი თამარ დაღისტანში ნადირ
შაჰსთანა და ევედრა აუყრელობასა ქართლ-კახეთისასა, და ესრეთ-
ვე აცნობა უცოდველობა ქრმისა თვისისა მეფის თეიმურაზისა და
ერთგულება ძისა თვისისა ირაკლი მეორისა, რომლისათვის მყის თა-
- 30 ნად ლმობიერ იქმნა მძლავრი იგი და პატივ-ჰსცა, ვ(ითარც) ა დედასა
და ყოველი თხოვილი მიანიჭა და გამოუტევა დიდითა ნიჭითა კახეთს
და მოუწერა შაჰ-ნადირ ტფილისს მჯდომს ხანსა უკუმდგართა ქარ-
თველთა ზ(ედ)ა ბრძოლა და ოხრება. მივიდა ესე ტფილისს მჯდომი
ყოზილბაში და მოადგა აწერის ხევისა, შემუსრა აწერის ხევი და
- 35 გამოიყვანა ქსნის ერისთავის შანშეს ცოლ-შვილი და ძმებისა მისისა,
ხ(ოლო) შანშე ივლტოდა აღსიხას, გარნა ჰსთხოვეს იგი ყოზილბაშთა

და მოსცეს ოსმალთა შანშე და შეიპყრეს ძმიცა შანშეს იესე და წარგზავნეს ცოლ-შვილით ხორასანს და დაიპყრეს ქსნის ხევი და მამული შანშესი ამილახორმან გივმან, და ამ ყამადვე მოჰკლეს არაგვის ერისთავი ყმათა თვისთა და გამოაძეს სახლისკაცნიცა მისნი.

და მაშინ იწყო გივმან დაპყრობაცა არაგვისა, მოიცა ძალი ოსმალთაგან და განსდგა ყიზილბაშთაგან. ესე ყოველი ამცნო ტფილისს მჯდომმან ხანმან და გამოუცხადა შაჰ-ნადირს ერთგულება მეფის თეიმურაზისა და ძის მისისა ირაკლისა. ხოლო შაჰ-ნადირ უბოძა არაგვის საერისთავო მეფეს თეიმურაზს და მოუძენო ბრძოლა და კირთება გივი ამილახორისა, რამეთუ გივს აქვნდა ქსნის ხევისა ციხენი განმაგრებულნი და ჰყვა ბიძაშვილი თვისი რევაზ. ეზრახნენ მეფენი ამ რევაზს და აღუთქვეს წყალობა უკეთუ მოსცეს ციხენი და მაშინ მოსცა რევაზ ციხენი ქსნის ხევისანი და დაიპყრეს ქსანიცა მეფემან თეიმურაზ და ირაკლიმ და მრავალნი ბრძოლანი გარდაიხადეს.

ხოლო ვიეთნიმე ქართველთა მოუწოდეს ძესა შეფისასა ირაკლის და წარვიდა ირაკლი სამასისა კაცითა და წარიყვანა სამასი ლეკიცა და შემოეყარნენ რაოდენნიმე ზემოქართლელნი თავადნიცა ირაკლის, ძესა მეფისასა, მივიდნენ დასდგნენ ქრცხინვალს ზემო, აბო-წმიდას. ჰსცნა რა ესე გივმან, სურამს მდგომმან, შემოიყარა ოსმალისა და ლეკის ჯარი ვიდრე 5000-მდე და ვიეთნიმე ქართველნიცა შეეწეოდენ გივსა, მოვიდნენ ღამე და დილას ბინდს დაესხნეს ირაკლის. ეკვეთა ირაკლი, ძე მეფისა, ძლიერად და ფიცხელი ომი მოუხდათ. გარნა მოსცა ღ(მერ)თ(მან) ძლევა ირაკლის, ძესა მეფისასა, და ამათგან ლტოლვილნი იგი ოსმალ-ლეკნი წარვიდნენ გივითურთ სურამს, ხოლო მეფის ძე ირაკლი წაბრძანდა კახეთად და მეფე თეიმურაზ მივიდა ზემოქართლსა და ერედუს დასდგა.

არამედ ამ ყამად ძველი ყაენის შვილი, ლტოლვილი შაჰ-ნადირისაგან, დაღისტანში იყოფოდა. ამას დაღისტნელთ ლეკები გამოუძღვანეს და ხონთქართან გაისტუმრეს და ვინადგან ქსანზედ გივი ამილახორი ეგულვებოდათ, იქ მივიდნენ. ჰსცნა ესე მეფის ძემ ირაკლიმ, კახეთს მყოფმან, და ფიცხელად დევნა უყო, ეწია ყანჩაეთს და შეიპყრა იგი და მისთანანი, წარასხნა და ერედუს თავის მამას მიართვა. ხოლო მეფემან თეიმურაზ მაშინვე თვისი ძე ირაკლი ნადირ-შაჰთან

4 ერისთავი]+ბეჟან B.

21 ირაკლის]+გარნა ირაკლიმან ვითა ლომმან შემოუძახა თვისთა მათ მცირეთა თანა მყოლთა, განაზხრო იგინი და უბძანა შეტყეება და ესრეთ ძლიერი ბრძოლა მოუხდათ რომე არცერთი მებრძოლეთაგანდა ჰგონებდა ირაკლის კერძ სიცოცხლესა თვისსა, გარნა მხნესა მას ლომსა ბრძოლასა შინა მოსცა ღმერთმან გამარჯვება B.

გაისტუმრა და იგი ყაენის შვილიც თან წარატანა. იმ ჟამად შაჰნადირ ოსმალთ მოსულს ჰბრძოდა და მუნ მიესმა, ვითარმედ: „შირვანში უკუდგა, ყაენის შვილი მოიყვანეს და დაღისტანიც ითანხმეს და გა-

5 რა დიდის ჯარით და მტკვრის პირზედ რა მივიდა შირვანში განსასვლელად, იმ ჟამად მეფის ძე ირაკლი მივიდა და ყაენის შვილი პურობილი მიართვა, რომელმანცა ფრიადი მადლობა უბრძანა და ესე ყოველი მისწერა მამასა თ(ვი)სსა ნასრულ მირზამ, ვიდრე მისლვადმდე ამისსა. ხოლო შაჰ-ნადირ მოსულით წარმოსრულიყო და ესე ამბავი
10 გზასა ზ(ედ)ა ემთხვია, რომელმანცა ფრიად მადლიერ ექმნა და მოსწერა წიგნი მადლობისა მეფეს თეიმურაზს და მიუბოძა ათი ათასი ოქრო და მოუმცნო ტფილისს მჯდომს ხანს — ყიზილი ჯალი-ხანს: „მეფის თეიმურაზისათვის იხტიარობა მომიცია და ყველას საქმეს მაგას ჰკითხვიდესო“ და თვით შაჰ-ნადირ უკუნ იქცა და ყარსის ციხეს
15 მოადგა, ხოლო ნასრულ მირზამ მისცა მრავალი ნიჭი მეფის ძეს ირაკლის და გამოუტევა დარწმუნებულისა სიტყვითა: „შენ წარვედ, ჰადგან ახლა შენს ქვეყანას ეჭირვები, იქ მიეშველე და მაგიერს ჯილდოს მსწრაფლ მოელოდეო“.

ხოლო წელსა 1744 წარმოავლინა ხონთქარმან უსუფ-ფაშა სპი-
20 თა დიდითა და წარმოატანა ხაზინა, რათა წარგზავნოს იგი დაღისტანსა შინა და მით გამოიყვანოს ჯარი და მწე ეყოს ამილახორს გივს. ხოლო მოსრული უსუფ ფაშა და გივი მოვიდნენ რუისს და დასდგნენ მუნ. ხოლო ჰსცნა რა ესე ტფილისს მჯდომმან ალი-ხან, ამან აცნობა მე-
25 ფესა თეიმურაზს და იგი წარმოვიდა სწრაფად კახეთის ჯარით და მოვიდა ალი-ხანისა თანა, ხოლო ხანმანცა შემოიყარა ქართველნი, მივიდნენ და დასდგნენ გორს. მოვიდნენ ოსმალნი თედო-წმიდას და ყიზილბაშ-ქართველნი განვიდნენ გორით საომრად, იკვეთნენ ძლიერად, გარნა იძლიენენ ოსმალთაგან ყიზილბაშ-ქართველნი, გამოაქცი-
30 ეს და მოჰყენენ გორის გალავნის კარებადმდე, გაბრუნდნენ ოსმალნი და დასდგნენ რუისსვე. მაშინ მოიყვანეს დაღისტნის ბელადი მალაჩი და მიაბარეს დაღისტანში გასაგზავნი ხაზინა. ხოლო ესე მალაჩი, იყო იმ ჟამის წარჩინებული; დაღისტნის პირველი ბელადი და ყოველნი დაღისტნელნი მორჩილ იყვნენ მისა. ესე წარუძღვანეს ორი ათასის
35 ლეკით და თან წარატანეს ორი ათასი ოსმალნი და გაისტუმრეს. ხოლო ესე ყოველი მოუწერა ხანმან ირაკლის, ძესა მეფისასა და აცნობა ყოველი ყოფილი, სმენასავე თანა ახლდნა და მსწრაფლ შემოიკრიბნა რაოდენნიმე ნაშთნი სპანი კახეთით და ორასნი ყიზილბაშნიცა მოერ-

12 ყილიჯ ალი ხანს B.
23 ყილიჯ ალი ხან B.

თვენ ტფილისით და ამ მცირედის ჯარით შეუკრა არაგვისპირი. და მოვიდნენ რა დილას ოსმალ-ლექნი, დაიწყეს განსვლად არაგვისა, მყის ეკვეთა ირაკლი და ექმნა ბრძოლა ძლიერი და სასტიკი. შეჰკრეს სანჯაღი და ვალი ლექთა დასავლით არაგვის პირთა და იწყეს მუნით ძლიერად თოფთა ცემა. და დარჩა ძე მეფისა ირაკლი არაგვს გამოღმა აღმოსავლეთ კერძო, რომელ არაგვის მდინარე მაშინ ფრიად განდიდებულ იყო და უფონოდ არ გაისვლებოდა და განგრძელდა თოფთა ცემა იმიერ და ამიერ. მაშინ შეუხდა ძე მეფისა ირაკლი არაგვისა და პირველ ყოველთა თვით განვლო ფუნჩი იგი. ხ(ოლო) მხილველთა სპათა არღარა ჰრიდეს საშინელებასა წყალთასა და შეუდგნენ ყოველნი სპანი მისნი და იქმნა ბრძოლა უძლიერესი, ვინაითგან ოსმალ-ლექნი უმეტესობდნენ და ძლიერსა ამას ომსა შინა პირველ მიუხდა ირაკლი, ძე მეფისა, და დაღისტინის პირველი ბელადი მალაჩი თვით მოჰკლა. ხ(ოლო) სიკვდილსა მისსა მყის იძლივნენ ოსმალ-ლექნი და მიჰყენენ ესენიცა ვიდრე ქსანს გაღმა ოკამდმდე და მრავალი მოწყვიდეს და დაიჭირეს, და რაიცა წარვიდნენ ნაშთნი ოსმალ-ლექნი, მივიდნენ რუისს, უსუფ ფაშისა თანა. გარნა ფრიად შიშნეულებისა გამო მასვე ღამესა წარივლტო უსუფ-ფაშა, ვითარცა მეოტი. ხ(ოლო) მეფემან და ყიზილბაშთა დევნა უყვეს ოსმალთა, მაგრა ვერღარა ეწივნენ.

5

10

15

ესე ყოველი, ყოფილი და ქმნილი ირაკლის მიერი, მიუწერა ხანმან შაჰ-ნადირს, რომელიცა ფრიად მადლიერ ექმნა მას და მოხარულმან წარმოუვლინა ცხენი ოქროსა აღკაზმულობითა და ხრმალი მძიმედ მოჰვდილი და მოუბოძა ქართლის მეფობა თეიმურაზს და კახეთის მეფობა ირაკლის, ძესა მისსა, წელსა 1744.

20

ხოლო ამასვე წელსა შაჰ-ნადირ ყარსით გამობრუნდა. ჰსცნა ესე მეფემან თეიმურაზ და წინ მიეგება აბოცს (რომელ არს ყაიყული), იქილამ მობრძანდა ბორჩაღის და დეზედის პირზედ, გოგათაფას დადგა და რაოდენსამე დღეს მუნ დაჰყო. ხოლო აქა მობრძანდა დედოფალიცა თამარ და კახეთით ირაკლი, რომელთაცა დიდად პატივ-ჰსცა და უმეტესის პატივით მიიღო და მაშინ ევედრნენ მეფე თეიმურაზ

25

30

1 არაგვისპირი] მაშინ ირაკლიმან ხმა უყო სპათა თვისთა და ვითა შავარდენი ეგრეთ მიეტევა მათ B.

4 სანჯარი B.

13 ხოლო მხილველთა... მალაჩი თვით მოჰკლა] მხილველი ამისი ირაკლი ფრიად განრისხდა, შეაგდო ცხენი წყალსა, რომელი იყო მაშინ დიდ. განვლო, გავიდა და ვითა არწივი ტრედთა ეგრე მიუხდა გულ-უშიშრად პირველსა მას ბელადსა მალაჩის. მისცა თოფი და მიაბარა სული მისი მამამდასა. ამის მნახავთა ქართველთა არ დარიდეს თავი თვისი სიკვდილსა, განვიდნენ წყალსა და სცეს ხმა დიდი, შეუტეს, დააგდებინეს სანჯარი B.

15 ოკბაღამდე B.

და ირაკლი დედოფლით თამარით და მოითხოვეს ერისთავი შანშე
ქმისწულნი და სახლეულნი მისნი და მასვე წამს პატივ-სცა და მიანიჭა
და მიუწერა ბრძანებაი ხორასანს, ხანთან, განთავისუფლებისკენ
და გამოტყვებისა. გაბრუნდა შაჰ-ნადირ, ყაზახსა და განჯაზედ ჩავლო,
5 მულამს შთავიდა, მუნ რაოდენსამე ხანსა დაადგრა, სადა მოვიდა შან-
შეცა ხორასნით, სახლეულით თვისით და მეფემან თეიმურაზ და მე-
ფემან ირაკლი ოსმალთაგან წანართმევენი მამულნი მისნი და ერისთა-
ობა ქსნისა კვალადვე მიუბოძეს შანშეს.

10 კვალად წელსა 1745 გიგმან ამილახვარმან განამაგრა ციხე სურა-
მისა ოსმალთა მიერ, შევიდა და დასდგა მუნ. მაშინ მოვიდა მეფე თე-
იმურაზ და მეფე ირაკლი ბრძანებითა ნადირ-შაჰისათა, და ერთი ყო-
ზილბაშის ხანიცა და მოადგნენ გარს და შემდგომად რაოდენისამე
თთვისა გამოიყვანეს ციხითუ პყრობილი და წარუგზავნეს შაჰ-ნადირს.

15 შემდგომად ამისჲ, წელსა 1747, შაჰ-ნადირ განრისხდა ყოველსა
სამფლობელოსა ზედა თვისსა და საქართველოსაცა არბაბი შემოაწე-
რა, ვითარცა სხვათაცა ქვეყანათა. ამასვე წელსა მოჰკლეს შაჰ-ნადირ
ყიზილბაშთა და დასვეს ყაენად ქმისწული მისი ადილ-შაჰ. ხოლო მან
მოუწოდა მეფესა თეიმურაზს და მეფემან თეიმურაზ ქართლი მიაბარა-
ძესა თვისსა ირაკლის, გარნა დავედრა საქმის კითხვა იესე მეფის ძის
20 აბდულა-ბეგისაცა. არამედ ამან აბდულა-ბეგმან გარდაჰბერნა რაოდენ-
ნიმე ქართველნი სომხით-საბარათიანოდამ და ვიეთნიმე სხვანიცა და
უკუ-უდგა ირაკლი მეფესა. მოიყვანა ყიზილბაშის ხანი, სახელით სა-
აბიხტიარ ჯარით. ამას მოყვენენ განჯა-ყარაბაღის ხანები, და-
ლისტნის ხანი აზატ ხან და საქართველოს ელები: შამშადილი, ყაზახი,
25 ბორჩაღუ, დემურჩასალი, ბაიდარი და სხვა ყოველი ხურდა ოიმალები
და მოვიდნენ მახლობელ ტფილისისა. მხილველი ამისი მეფე ირაკლი
განვედა ურიდად მცირეთა სპითა, ეკვეთა ძლიერად, მოსცა ღ(მერ)თ-
(მან) ძლევაი და განემარჯვა და ივლტოდა აბდულა-ბეგ მეოტი და შე-
ვიდა ციხესა სამშვილდისასა და განამაგრა იგი.

13 შაჰ-ნადირს]+ და ამით მცირესა ხანს იქმნა დამყუდროებულ საქართვე-
ლო B.

16 შემოაწერა]+ რომლისა არავითარითა ღონისძიებითა შემძლებლ იყვენენ
აღსრულებად B.

25 ოიმალები A.

28 მხილველი ამისი... და ივლტოდა] ტფილისის სიახლოვეს აქათით გაეგება
ახალ მოყმე და მამაკი ირაკლი თვისითა გულოვნითა და მრავალთა ბრძოლათა შინა
გამოცდილთა ქართველთა. უშიშრად ეკვეთნენ ურთიერთსა ძლიერად და შეწევნი-
თა ჯვარისათა შეიმოსა ირაკლიმან ძალი და ეგოდენი ურიცხვი ჯარი მათი დაა-
მარცხა, რომლისათვის სირცხვილულ ქმნილა B.

წელსა 1748 კვალად მოიბირნა ქალაქის ციხის მცველნი მე-
 ციხოვნენი აბდულა-ბეგ და განუდგნენ ირაკლი მეფესა და უგრძნე-
 ულად საქმისა იწყეს ციხით თოფთა და ზარბაზანთა ცემა ქალაქსა
 შინა. ხოლო ამას მოადგა მეფე ირაკლი ქართლ-კახეთის ჯარებით,
 და უმეტეს ტფილისის მოქალაქენი ჰბრძოდნენ ციხესა და მტკიცედ 5
 სდგნენ ერთგულებასა მეფის ირაკლისასა. და აბდულა-ბეგცა შემოა-
 შველა ციხეში 500 ლეკი და იყო დღე ყოველ ბრძოლაი. ამ ყამად
 მოვიდა დალისტნის ბელადი ყოჯახ დიდის ჯარით და ავჭალები მოარ-
 ბივა, ტყვე და საქონელი წარიღო. ჰსცნა რა ესე მეფემან ირაკლიმ,
 რაიცა ჯარები ჰყვა ტფილისის ციხის ბრძოლად დაუტევეა და თვით 10
 ორასის კაცით სატიოზედ მტკვარი განსცურა და ყოჯახ-ბელადს წა-
 რუდგა და მდევრულად ქისიყის ჯარიც შემოიყარა ნაპირის სოფლე-
 ბილამ და გარდაასწრო ქისიყის ბოლოს, შირაქში. მუნ შეება ყოჯახს
 და ფიცხელი ომე-მოუხდათ. მოსცა ლ(მერ)თ(მ)ან ირაკლის ძლევაი 15
 და განემარჯვა, მრავალი მოსწყვიტეს, ტყვე და საქონელი სულ და-
 აყრევინეს. უკმოქცა მეფე ირაკლი და მუნვე შირაქის თავში, დე-
 დოფლისწყაროზედ მობრძანდა და იქ დასდგა. და ამა ყოჯახს, დანაშ-
 თის ჯარით გაქეუულს, სხვა დალისტნის ჯარი შემოეყარათ ახალი მო-
 მავალი და ამ დამარცხებულთა ყოველივე თვისი გარდასავალი უანბეს 20
 იმ ახალმა მომავალმან ჯარმან უთხრა ყოჯახ-ბელადს: „თუ იმ თქვენ-
 გან ნაშოვარს ტყვესა და საქონელში წილს დაგვიღებ, დღეს ისინი
 ვერსად გაგვასწრობენ, ჩვენც გიშველით, მოვეწვიით და ისევ დავაყ-
 რევინებთ“. რა ეს ყოჯახს ესმა, ფრიად მხიარულ იქმნა, შეითქვნენ
 და წარმოვიდნენ. იმ ღამეს იარეს და მეორეს დღლას დედოფლის წყა-
 როზედ მეფეს ირაკლის თავს დაესხნენ, გარნა ძლიერი იგი და მხნე 25
 მეფე ირაკლი უწინარეს ყოველთა აღმხედრდა ცხენსა და პირველ
 თვით ესროლა თოფი და ყოველთა უწინ ამან მოჰკლჷ კაცი და უბრ-
 შანა ჯართა მხნედ შეტეგება და უმეტეს პირველისა დაამარცხეს იგი
 ლეკთა ჯარნი და უმრავლესნი ლეკნი მოსწყვიდნენ. მუნით უკმოქცე-
 ულმან აღიღო ტფილისის ციხე და თვისი მეციხოვნეები შეაყენა, 30
 წარბძანდა და სამშვილდის ციხე აღიღო და შემოიქცა გამარჯვებული
 ტფილისადვე.

წელსა 1749 მეფე თეიმურაზ ერანით მობრძანდა. იმ ყამად ერან-
 ში იბრეიმ შაჰ მოკლეს და სრულიად ერანი აირივა და ურთიერთარს

14 მოუხდათ]+ მოხდა ბრძოლა დიდი და თოფთა ცემა გაგრძელდებოდა და
 ირაკლი განამხნობდა თვისთა მათ, ხოლო მათ ძალი შემოაკლდებოდა B.

16 შაქისთავს B.

30 აღიღო]+ და ოდეს დააწყნარა მტერთაგან გარემო სოფლების რბევა და
 სხვა ყოველი მწუხარება, უკუნვე იქცა ქალაქად B.

რბევა, ტყვენვა და ოხრება დაუწყეს. ამ დროს მაჰმად-ხან ვინმე, ადრიბეჟანის მხარეს განძლიერებული, მრავალსა ქვეყანასა და, რომლისათვის მოსწერეს ერევნელებმან მეფესა თეიმურაზს და მეფეს ირაკლის: „ერანში მეპატრონე აღარ არის და ეს მაჰმად-ხან ამ ქვეყანას აოხრებს. თქვენ მოგვეშველენით, ამას მოგვარჩინეთ და თქვენ გამსახურებთო“. ხოლო სმენასა თანა მეფენი ორნივე წარვიდნენ ჯარებით ერევნის მისაშველებლად. გარნა მეფე ირაკლი წინ წარვიდა ხუთასის კაცით და რა ეს მაჰმად-ხანმან შეიტყო, თავისის სრულის ძალით წინ მოეგება და მეფე ირაკლის შემოება. მოსცა ღ(მერ)თ(მან) ირაკლის ძღვეთა და გამარჯვება. გაიქცა მაჰმად-ხან და ყარაბაღში შთავიდა, რამეთუ მუნ ხარგვირაბის ციხე განმაგრებული აქვნდა და თვისი ცოლ-შვილიცა მას შინა ჰყვა. მიჰყვა ირაკლი მეფე და გარს მოადგა, აღიღო ციხეცა და ცოლ-შვილიცა მაჰმად-ხანისა გამოიყვანა და რაიცა აქვნდა სიმდიდრე ხაზინისა, ყოველივე მეფემან ირაკლი წარმოიღო და მობრძანდა ერევანს. მუნ მოვიდნენ ერევნელნი მეფისა თეიმურაზისა თანა და მეფის ირაკლისა და თვით ერევნის ხანიცა. მაშინ მოსცეს თავი მოხარკედ და თავს იღვეს სამსახური. და ამათ მეფეთა დასვეს თავისი კაცი ერევანს და უკმოიქცნენ.

20 ხ(ოლო) ვიდრე მუნით მეფენი გამობრუნდებოდნენ, ყარაბაღის ხანი ფანა, ვანჯის ხანი შავერდ-ხან და ნუხის ხანი აჯი-ჩალაბი, ესენი შეკრბნენ განჯა-ყარაბაღისა და შაქი-შირვანის ჯარებით და მოვიდნენ ყაზახს აღსტაფაზედ და ამ ყამადვე მეფენიცა ერევნით ყაზახში გარდმობძანდნენ. გარნა ამ შეკრებულმან ხანებმან ომი ველარ გაუბედეს, მირიდეს და სიმაგრეში დასდგნენ. და დაუწყეს მეფეთა ლა-

18 მოსცა ღმერთმან... და უკმოიქცნენ] და ამას ბრძოლასა შინა იქცეოდა სწრაფად ირაკლია ხოცდა მათ იგი უზომოდ და რა იხილა მეფემან საქმე გაჭირდების ხმა უყო მებრძოლთა თვისთა. დაერვიენ შიგან მათსა. განამრავლნეს ქართველთა თოფთა ცემა. მოიგეს სიმხნე და ხმალთა ელვას მოუმატეს და ჰკაფდნენ მტერთა თვისთა, ვითარცა ღორთა და აღივსო მინდორი იგი მოჭირათა მათითა. მაშინ შემინა მაჰმად-ხან და გაიქცა ყარაბაღში. ხარგვირაბის ციხე გამაგრებული ჰქონდა, ცოლ-შვილი მისი მუნ ჰყვანდა და უზადრტემან ვერღა ისწრო გამოიყვანა მათი ამისთვის, მისდევდა უკან მას ძე მეფისა — ირაკლი. შემოადგა ციხესა მას, აღიღო იგი და გამოიყვანა ცოლ-შვილი მისი და რაც აქუნდა ხაზინა ზედმოლაშესა მას, იგიცა სრულ გამოიტანეს, რომლის სიმხნესა ზედა ერევნელნი, მყოფნი ციხესა შინა თვისსა და მუნით მჭკრეტნი განჰკვირდებოდეს ფრიად ყოვლისა მისთვის, რაოდენი ჰქმნა მუნ ირაკლი და მიერ მობრძანდა გამარჯვებული ირაკლი ერევანს და მამასა თვისსა გამარჯვება მიულოცა და პირსა აკოცეს ურთიერთსა. მაშინ, უკვე მოხარულნი სულითა ერევნელნი იგი არღა იყოვნიდენ მათ თანა მოსლვასა და თვით ერევნის ხანიცა მიულოცვიდიან გამარჯვებასა, მოსცემდიან თავთა თვისთა მონად, დაიდებდენ ხარკსა თვით და დასვესვე ბრძანებითა მათითა ერევნისავე ხანი. დახვედებოდენ მათ სავსედ ყოველისა კეთილითა და ესრეთ გარდაიხდიდენ ვალთა თვისთა B.

პარაკი მშვიდობისა, ზავ-ჰყვეს ურთიერთარს და უკუნ იქცნენ და მეფენი მოვიდნენ ტფილისს გამარჯვებულნი და მიერ დლით იყო ერევანი მოხარკეობასა ქვეშე მეფეთასა, ვიდრე მოსლვადმდე საქართველოსა შინა ყაჯარი მაჰმად-ხანისასა, გარნა ვერცა მან მოშალა სრულიად ერევნისა სამსახური საქართველოსადმი.

5

და შემდგომად, წელსა 1750, მოვიდა ყარაბაღის ხანი ფანა და მოადგა განჯას. მაშინ მოსწერა წიგნი განჯის ხანმან და ითხოვა შეწევნა მეფის თეიმურაზისა და მეფის ირაკლისაგან. შემოიკრიბეს ჯარები მეფეთა და წარემართნენ. ესენი რომ ყაზახში შთავიდნენ და ჰსცნა ფანა-ხანმან, მსწრაფლად განჯას მირიდა და თვისსავე ქვეყანასა მიიქცა და ჯარები განიმრავლა. და რა ესე მეფენი განჯას შთავიდნენ, მაშინ შავერდი-ხან თავის ჯარით მეფეთა მოერთო და მუნით წარვიდნენ ყარაბაღში და ფანა-ხანცა დიდის ჯარებით წინ მოეგება საბრძოლველად; ურთიერთისა მოშორებითა დასდგნენ და მეფე ირაკლი ორასის კაცით ჯარების დასახედავად წარვიდა. რა ესე მათ ჰსცნეს, სრულიად ჯართა შემოუტიეს და მაშინ მეფემან ირაკლიმ ერთი კაცი ამა ამბისა საცნობლად უკმოაქცია მეფეს თეიმურაზთან და ესე ყოველი აცნობა. და თვით ირაკლი ამ ცოტას კაცით პირისპირ საბრძოლველად დაუდგა, ესრეთ ურიდი, შემმართებელი არა ჰირიდებოდა ომსა. და შეექმნათ ომი და განგრძელდა ბრძოლა. და მეფე თეიმურაზცა ჯარებით მოეშველა. გარნა უწინარესვე მისცა ლ(მერ)თ(მან) ძლევა, ვიდრე მეფე თეიმურაზ მიბრძანდებოდა და ამ მცირის კაცით დამარცხდა იგი მძლავრი ჯარი და ამ გაქცეულთა ჯართა მოსწვდნენ მდევრულად მეფის თეიმურაზისა ჯარნიცა და მრავალი მოკლეს და დაიჭირეს. მეორეს დღეს ორნივე მეფენი ყარაბაღის მოსარბევლად განემზადნენ, წარვიდნენ და არაზს გაღმა მრთელი ყარაბაღის მამული მოარბიეს და მრავალი იშოვეს და დაჰყვეს მუნ თვე ორი და მოინდვეს მრთელნი ყარაბაღელნი და დასდვეს ხარკი განჯა-ყარაბაღსა და მოსცესცა ამისი პირი, რომელ „სადაცა ჯარი გთნდეს, იქ ჯარიც მოგცეთო“. მაშინ უკმოიქცნენ და მოვიდნენ ტფილისს გამარჯვებულნი.

10

15

20

25

30

ხ(ოლო) ამასვე წელსა შეჰკრბნენ დაღისტნელნი და მოვიდნენ მოპარვის გვარად, ვითარცა არს მარადის ჩვეულებადი მათი, მოარბიეს ელემბი და მრავალი იშოვეს ტყვე და საქონელი. ესე ჰსცნეს მეფეთა და დევნა უყვეს, ეწვივნენ დამლისს, მუნ, სადაცა ერთვის იორის მდინარე ალაზნის მდინარესა, და იმ ალაზნის პირზედ შეიბნენ. მოსცა ლ(მერ)თ(მან) ძლევადი მეფეთა, განემარჯვათ და მრავალი კაცი მოკლეს და უმრავლესნი ალაზნისაგან მოიშთვნენ ლეკნი. ხოლო ნაშთნი, რომელნიც გაღმა გავიდნენ, არცა იგინი ათავისუფლეს, გაუხდნენ გაღმა და შიშნეულთა მათ გარდარჩომილთა ლეკთა მიმართეს ერთს დამწვარსა ფლატინს გორასა სიმაგრის იმედეულთა, შევიდნენ ამ გორა-

35

ებში, მოსქდა ეს დამწვარი ფლათიანი გორა და ესრეთ დაინთქნენ ეს დანაშთნი ლეკთ ჯარნი, რომელ მატყვიცა ვერლარა განეწიქნენ მეფენი გამარჯვებულნი და მოვიდნენ ტფილისს და მიერითგან ვერლარა იკადრეს ლეკთა ჯარად გამოსვლა, გარნა ქურდად არა დასცხრებოდენ ავაზაკობასა.

5

წელსა 1752, ქორონიკონს 440, წავიდნენ ორნივე მეფენი ჭარისა და შაჟი-შირვანისა დასარბეველად. შემოიყარეს ჯარები და შთავიდნენ იორზედ, სადაცა მოერთვნენ განჯა-ყარაბაღის ხანები ჯარებით, წარვიდნენ მუნით, ჭარი დაავდეს და ჭარს ქვემო აგრისზედ განვიდნენ. მოვიდა ნუხის ხანი აჯი-ჩალაბი, შემოიყარნა ჭარელნი და დაუდგნენ პირისპირ. ეზრახა აჯი-ჩალაბი იღუმალ მეფეთა თანა მყოფთა განჯისა და სხვათა ხანებთა, გარდაჰბირნა ესე ხანები და მეორეს დღეს შემოება აჯი-ჩალაბი. მეფეთაცა დასტები დააწყვეს და მიმართეს ძლიერად და ორი და სამიცა დასტა დაამარცხეს აჯი ჩალაბისა ქართველ

10

15

20

კახთა და ორი ძლიერი მანგალი დაავდებინეს. მაშინ აჯი-ჩალაბი მოუხდა ყიზილბაშთ ხანებისა დასტასა და განზრახვითა ურთიერთითა, უწინარეს მისვლისა გამოიქცნენ ესე ხანები პირობისამებრ და წარვიდნენ თვისსა მხარესა მშვიდობიანად. რა ესენი გაქცეული ნახეს ქართლ-კახეთის ჯართა, ესენიც აირივნენ და ურეგულომან ჯარმან ვერლარა შეიძღეს დადგრომა და გამოიქცნენ, ხოლო მეფენი სინხნითა თვისითა მრავალსა ეცადნენ, გარნა ვერცა გარე შეიმაგრეს ჯარი და მიზეზითა ამით მრავალნი მოსწყდნენ ქართველ-კახნი და უმრავლესნი ალაზანსა შინა მოიშთვნენ და მოვიდნენ ორნივე მეფენი ტფილისს დამარცხებულნი, ხოლო ესე იქმნა თთვესა ფებერვალსა.

და მასვე წელსა ივნისის თვეში მოვიდა დიდძალითა ჯარითა აზატ ხან და დაუწყო ერევანს რბევა და ოხრება, ვინადგან აზატ-ხანს ეპყრა მიდია (რომელ არს ადრიბეჯანი) და იწოდებოდა პყრობელად სპარსეთისად. ხოლო ამისთვის მოუწერეს მეფესა ირაკლის ერევნელთა: „ვინადგან მიიღებთ ხარკსა და ვართ მორჩილებასა ქვეშე

25

30

6 ქორონიკონს 439 AB.

23 მოიშთვნენ] + ხოლო მაშინ გულოვანი იგი გმირი დავით ლარაქე ძლიერად სდგა ბრძოლასა შინა, რომელმანცა მოართვა მეფეთა სამი ჩინებულთა მებრძოლთა თავი, გარნა ძმა მისი პა[ა]ტა მოკლეს ბრძოლასა შინა და ესრეთისა შემთხვევისა მიერ მჭმუნვარენი შემობრძანდნენ ტფილისსა შინა B.

26 დიდძალითა ჯარითა აზატ ხან] მუსა ხან მოვიდა ძალითა აზატ ხანისათა B.

ფე ირაკლი მივიდა ერევანს და დიდად შეჭირვებულნი უსაზრდელობითა ერევნელნი აღავსო სურსათითა, მიუტანა მრავალი საზრდელ და თვით გამობრუნდა ქანაქირს და ყარაბულაღზედ კარგს ჰაერში დასდგა, მახლობელად ერევნისა, რომელიცა შორავს ერევანს ვიდრე 12 ვერსადმდე, ვითარცა აღაჯი ერთი.

5

თუმცა ესე მუსა-ხან ერევანს შემოეცალა, გარნა დაუყოვნებლივ მისწერა წიგნი აზატ-ხანსა და აცნობა, მყოფსა მიდიასა შინა, მისვლა ირაკლი მეფისა და ყოველი ქმნილიცა, მისგან. ხოლო ჰსცნა რა მან ესე, განძვინებულმან შემოიკრიბნა ჯარები ყიზილბაშ-ავღანისა, ვიდრე ორმოცი ათასადმდე ისრეთ, რომელ ათორმეტი ათასი მხოლოდ შუბოსანი კაცი ჰყვე, თუნიერ თოფოსანისა, და აქვნდა ათორმეტი ზარბაზანი და ორასი ზამბულაკი, რომელიცა უგრძნულად მოვიდა და გარნაჩაიზედ გამოხდა, რომელ ესე გარნაჩაი შორავს ქანაქირს ოციითა ვერსითა. და საღამოზედ ჰამბავი მოერთვა მეფეს ირაკლის:

10

„აზატ-ხან დიდის ჯარით მოვიდა და გარნაჩაიზედ გარდახდა“. მოუწოდა მეფემან ირაკლი ქართველ-კახთა და რჩევა შეექმნათ ქართველ-კახთა, დაბრუნება არჩიეს უფროსი ერთთა. გარნა მეფემან ირაკლი არა ინება დაბრუნება: „იცოდეთ, მე აზატ-ხანის შეუბმელი არ დავსდგები, ამაღამ რომ გავიქცეთ, ხვალ გზაზედ მტრგვეწვიან და უნამუსოდ სიკვდილს ნამუსიანად სიკვდილი ჰსჯობსო. ესე ყველამ უწყით, რომ სიკვდილის შვილნი ვართ და ჩვენს გვარსა და სახელსა ორის დღის სიცოცხლისათვის ნუ მოვაყივნებთო“. და ამაზედ რაოდენიმე თავადნი და წარჩინებულნი გვამნი ემოწმნენ მეფეს ირაკლის, დაამტკიცეს ომი პირისპირ მძლავრისა მის და აღრიცხა. მეფემან მხედრობა თვისი, რომელიცა იყო რიცხვით სამი ათასი და ამ რიცხვსა შინა იყო თათარი ხუთასი და ავადმყოფი ხუთასი. ხოლო ესე ავადმყოფნი და ბარგის კაცი დაშთნენ სანგალთა შინა და წარვიდა ორის ათასის კაცითა აზატ-ხანის შესაბმელად და მცირედი რა წარვლეს, იქით მხარესაც გამოსჩნდა აზატ-ხანის ჯარები დასტებად. მაშინ გარდახდა მეფე ირაკლი, დაემზო მიწასა და ღ(მერ)თსა ევედრა, ხოლო ზე რა აღსდგა, გამობრუნდა და უთხრა მხედრობათა:

15

20

25

30

„ჩემნო ძმანო და შვილნო, თქვენ ჩემის განძლიერებისა და ჩემის გულისათვის იხოცებით და მე ღ(მერ)თთან თქვენი დიდი მოვალე ვარო და დღეს რაც მე ვითხარით, ის დამიჯერეთ და სისხლსა თქვენსა მე ვინდობო“. მაშინ ყოველთა მხედრობათა ერთპირად ნება სცეს და მოახსენეს: „მეფეო და დიდებო ჩვენო, სისხლი ჩვენი თქვენთვის შემოგვიწირავს და ბრძანებასა თქვენსა ვმორჩილებთ და ნებასა თქვენ-

35

სა აღვასრულებთო“. და ვინადგან ენოდენი ერთგულება და სიმბნე მხედრობათა თვისთა იხილა, მაშინ უბრძანა: „ვირემ მე ცხენსდღოთნა შეეჯდე, თქვენც ნურავინ შესხდებით და ვირე ჩემი თოფი არ გავადღეს, თქვენ თოფს ნურვინ ესვრიეთ“, მაშინ ქართველ-კახთა. ერთობით აღუთქვეს ბრძანებულისა მის აღსრულება. ხოლო ხუთასნი იგი მყოფნი თათარნი ირაკლი მეფისანი შესხდნენ ცხენსა და განემორჩენ ქართველთა ჯარსა, განსდგნენ ცალკერძ და ვაკეთდენ ერთ დასტად. გარნა დაადგრა ერთი ერეგნელი თათარი, აირუმლის სულტანი, მეფის ირაკლის თანა, სახელით ალავერდი და მხილველმან მეფემან თვისისა ჯარისა სიმკროსამან ფრიად მსურვალედ თაყვანი სცა ჯვარსა ქრისტესსა ცრემლით და ყ(ოველ)ნი სპანი თვისნი ათაყვანნა ჯვარსა. და მაშინ მოვიდა თათარიცა, იგი ალავერდი სულტანი და ჰრქვა ჯვარსა ქრისტესსა, მეტყველმან ესრეთ „უკეთუ შეძლება რამე არს შენ შორის, დღეს გამოჩნდებაო“. და დაადგრა მეფის ირაკლის თანა. მაშინ განუძღვნა მეფე ირაკლი ათას ხუთასსა კაცსა დაქვევითებულსა წყნარად და სადაცა უფრო უდიდესი დასტა იყო აზატ-ხანისა, მუნ მიჰმართა. მოვიდა განძვინებული აზატ-ხან და თვისი დასტები გარს შემოახვია და ოთხ-კერძოვე ესოდენ ახლოს მოაწიეს, რომელ შუბი აღარ გაიმართებოდა და ლამოდენ იგინი ერთობლივ ცოცხლივ შეპყრობასა ქართველთასა. მაშინ მოახსენა ერთმან ხანმან ვინმე აზატ-ხანს „დასტური მეც, რათა წარვიდე და მეფე ირაკლი ცოცხლივ შეპყრობილი მოგართვა“. მანცა ნება ჰსცა და იგი დია სწრაფით და ცხენ-მაღლედ მოვიდა, რომელსა საბრძოლველად აქვნდა შუბი ხელთა და ხმა ჰყო: „ჰამამან ჰანიერ ირაკლი-ხან“ (რომელ არს ქართულად — სად არის ირაკლი მეფე). მაშინ გაუხდა მეფე ირაკლი მკვირცხლ და შესძახა: „მე ვარ ირაკლი მეფე“ და ხმა-ყოფასა თანა მისცა თოფსა ცეცხლი, გავარდა თოფი მეფისა და მოხვდა მას ხანსა გულსა, გარდმოვარდა ცხენით და დაეცა წინაშე მეფისა ირაკლისა და არა იხილეს ესევეთარი სიმბნე მეფისა ირაკლისაგან ქართველთა და კახთა, განმხდნენ ესენიცა და ერთობით მისცეს ცეცხლი თოფთა თვისთა და რაცა მახლობელად მოსრულნი ყიზილბაშნი და ავღანნი იყვნენ, ერთობით ჩამოყარნეს და დაეცნენ მიწათა ზედა. მაშინ აღმხედრდა ირაკლი ცხენსა თვისსა და აღუზახნა სპათაცა თვისთა აღმხედრება. აღმხედრდენ სპანი და იკრეს ხრმალთა ხელი და ერთობით შეუტივეს და მყის თანად მისვლასავე აოტნეს ყიზილბაშ-ავღანნი. ხოლო მას დღესა თანა

20 ვინმე] +თავმომწონემან და მსურველმან რათა სახელი თვისი განდიდებულ ჰყოს. B.

27 გულსა] +ბილწს მას და მეყსეულად მიაბარა სული მისი წიაღსა მაჰმადსა, სადა განისვენებენ ყოველნი არა წმინდანი კრებულნი მისნი B.

ჰყვებოდა აირუმლის სულტანი ალავერდი, რომელმანცა ითხოვა სას-
წული ჯვარისაგან და იყო მხნეცა. წარივლტო, ვითარცა მეოტმანქ
სირცხილეულად აზატ-ხან და გამარჯვებას ამას შინა დარჩა მეფესა
ირაკლის 24 ზარბაზანი, 200 ზამბულაკი თავისის ასის აქლემით და
დროშა მრავალი და ორიათსხუთასი კარავი და ტყვისა და საქონლის
რიცხვი არ შეიძლებოდა. ხოლო იგი ალავერდი სულტანი დიდად გან-
კვირვებული იტყოდა წინაშე ჯვარისა: “ესე საქმე კაცობრივის ძალი-
საგან შეუძლებელი იყო, მაგრამ ამ ჯვარის ძალამ ჰყო“. და ესრეთ
ჰსთქვა: „ხაჩ სანა ყურბან ოლიმ (რომელ არს, ჯვარო, შენთვის
მსხვერპლად შევიწირვიო)“, თუცა ესოდენ ირწმუნა და ჰსთქვა, გარნა
არა ნათელს-ილო. წარმოგონდა მეფე ირაკლი და მობრძანდა ტფილისს
გამარჯვებული, ხოლო ესე ძლევა იქმნა ივლისის თთვეში.

5

10

წელსა 1753, თვესა იანვარსა, მოსწერეს წიგნები გაჩცის ხანმან,
შუშის ხანმან და ყარადაღის ხანმან, მიიწვიეს და აღუთქვეს მეფესა
თეიმურაზს და მეფესა ირაკლის, რათა ინებონ მისგლა ნუხის ხანს
აჯი-ჩალაბზედ და ესენიცა იახლნენ თვისითა ჯარებითა. ამისთვის
ინებეს მეფეთაცა წაბრძანება და ჯარები შემოიყარეს. წარვიდნენ მე-
ფენი და განჯას ჩაბძანდნენ. იქ ზემოხსენებულნი ხანები შემოიყარ-
ნენ თვისითა ჯარებითა და შემოჰფიცეს ერთგულებასა შ(ედ)ა, გარნა
არა დაადგრენ ფიცსა ზ(ედ)ა და ჰსძლიათ ჩვეულებამან სიმუხთლი-
სამან, ვითარცა ჰქმნეს ჭარის ომსა ზედა, ეგრეცა აქედამ დაუწყეს
წიგნების წერა იღუმალ ნუხის ხანს აჯი-ჩალაბს და დაიბარეს: „შენ
გამოდი შენის ჯარებით და როდესაც შენ გამოხვალ, ჩვენ შინ ულა-
ლატებთო“. ეს ამბავი მეფეთა ჰსცნეს და იმათი მიწერილი წიგნებიც
ხელთა შთაიპყრეს და ვინადგან ერწმუნებოდნენ მეფენი მათგან
ესეგვარსა დრკუობასა, ვინათგან არა აქენდათ ჭეშმარიტებითი ერთ-
გულება, ამისთვის განიზრახეს მიგება მაგიერისა და ზემოხსენებული
იგი ხანები ერთობით დაიჭირეს და ხანების დაჭერაზედ მათი ჯარებიც
აირივა და თვით მეფეთაცა თვისი ჯარები დაუწყობელნი ჰყვანდნენ.
შემთხვევასა ამას შინა მოვიდა ნუხის ხანი აჯი-ჩალაბი შირვანისა და
დაღისტინის ჯარებით, დამარცხდნენ მეფენი და მრავალნი მოისრნენ
ქართველ-კახნი ბრძოლასა შინა და უმრავლესნი შამშადილელთა
გასწყვიტეს გზაზედ. ხ(ოლო) მეფენი მოვიდნენ ტფილისს ლტოლ-
ვილნი, თვესა მარტსა.

15

20

25

35

ამავე წელსა, მაისის თვეში, შემოიყარა ჯარები აჯი-ჩალაბის
შვილმან ალა ქიშიმ, გამოვიდა განჯას შაქი-შირვანის ჯარით და იქ

4 ირაკლის 24 ზარბაზანი] ათოთხმეტი B; 4 თავისის აქლემებითა B.

შემოეყარა ყარაბაღის ხანი ჯარებით. მოვიდნენ და ყაზახს⁶ დააპყარეს და თვით ბაიდარში დასდგნენ უშიშრად, ვინადგან ქართველ-
კახნი ახალნი დამარცხებულნი იყვნენ და დასუსტებულნი. მაშინ წაბ-
რძანდა ირაკლი მეფე არაგვის ხევსა, მოიყვანნა ჩერქეზ-ოგსნი ჯარად
5 და მთის კაცნიც მოიყვანნა და ვიდრე მეფე ირაკლი მუნით გარდმობ-
რძანდებოდა, მანამდინ დალესტინის ბელადმა ზუბეიდალამ დაღისტ-
ნის ბელადები თვისის ჯარებით შემოიყარა, მოვიდა ზემო ქართლში
და ქართლს რბევა დაუწყო, ვალავანს ღუანისისა შემოადგა და აღიღო.
შიგ მყოფნი მრავალნი სულნი დაატყვევა და მუნით წარსრული თიღვას
10 შემოადგა. და იმ ჟამზედ მეფე ირაკლი ხვევიდამ გარდმოვიდა ჩერქე-
ზის ჯარით და ეს ამბავი დუშეთს მოერთვა. ამ ჩერქეზის ჯარს წარუძ-
ღვანა ჯიმშერ ერისთავი და გივი ამილახორი და იმ ლეკის ჯარზედ გა-
ისტუმრა თიღვის მისაშველებლად და თვით მეფე ირაკლი კახეთს
წაბძანდა ჯარების გამოსაყვანად. ლეკთა თიღვა ველარ აღდეს, პატა-
15 რა ლიახეს გამოღმა კარბის სოფელთან რა მოაწიეს, იქ ჯიმშერ ერის-
თავი და გივი ამილახორი შემოეყარნენ ჩერქეზის ჯარით, შეუტივეს
და ეს ლეკის ჯარი დაამარცხეს, მრავალი ლეკი მოკლეს და ქალაქს მე-
ფეს თეიმურაზთან შთამოვიდნენ. ირაკლი მეფეც კახეთის ჯარით
შთამოვიდა და ორნივე მეფენი ქართლ-კახეთისა და ჩერქეზის ჯარით
20 ტფილისით განვიდნენ. რა ესენი სოღანლუ(ხ)ს შთავიდნენ, მაშინ ბა-
იდრიდამ აჯი-ჩალაბის შვილი ალა-ქიში და სხვა ხანები ვინც იყვნენ, აი-
ყარნენ და უკან გაბრუნებულნი ყაზახში მივიდნენ. ხანები, რომელ-
ნიც გემი-ყარაიაზედ იდგნენ, აიყარნენ და ვითარცა მეოტნი მსწრაფლ
წარვიდნენ და შამშადინში თოუზზედ მივიდნენ და იქ ორ დასტად
25 გაიყვნენ და დაემალნენ ქართველ-კახთა. გარნა ამათი ესრეთ საჩქა-
როდ წარსლვა რომ იხილეს, ამათაც დასტები მოშალეს და ჩაფაუ-
ლებრ ცხენ-რბევით ჰსდივეს. ხოლო მეფე ირაკლი ამ წინა-ჩაფაულთა
შინა იყოფოდა და მეფე თეიმურაზ წყნარად დასტა-დაწყობილი წარ-
ვიდა. ხოლო ოდეს თოუზზე ქართველთ ჯარი თავ-წვრილიადათ მის-
30 რული ნახეს, ისინი დასტა-წყობილნი მზირ უდგნენ და ფიცხელად
შემოუტივეს და მრავალი კაცი მოკლეს. ამ დროს მოასწრო მეფემან
ირაკლიმ და დიდი გრძელი ომი შეექნათ. მოსცა ღ(მერ)თ(მან) ძღვევა
ირაკლის, გაემარჯვა და მრავალი კაცი მოკლეს და მრავალი ცოცხალი
დაიჭირეს, ოცდაათი ვერსი ჰსდივეს (რომელ შეკრბების ვიდრე სამის

6 ზუბეიდალამ] + ჩინებულმა ლეკთა შორის B.
8 ვალავანსა ღუანისისა] და ვანის ვალავანს A.
23 მივიდნენ] + ხოლო ოდეს მეფენი მიბრძანდნენ გატეხილ ხიდს B.
24 გემი-ყარაიაზედ A.

საათის სავალად), გამობრუნდნენ გამარჯვებულნი და მოვიდნენ ტფილისს.

ხოლო ამასვე წელსა კ(ვალ)ად ასტყდნენ დაღისტნელნი რბევად ქართლისა. ორასობით და სამასობით დავიდოდნენ მრავლად მრავალთა ადგილთა და დიდად შეამჭირვეს ქართლი. და მეფე ირაკლი მრავალს ადგილს დახვდა და აოტნა მოწყვეტით ლეკნი, გარნა ეგრეთაჲცა არა დაჰსცხრნენ რბევად ქართლ-კახეთისად სიმრავლისა გამო მათისა და განგრძელდა ჰრბევა მათგან ქართლ-კახეთისა.

წელსა 1754, ქორონიკონს 442, ავარიის ხანმან, ხუნძახის ბატონმან ომარ-ხან შემოიყარა დაღისტნის ჯარები და მოვიდა უგრძნულად შიგნით კახეთს, მუნით შემოიარა, მოვიდა არაგვზედ და ღუშეთს შემოადგა (რომელ არს ციხე კობია) და აღიღო, მუნით მოვიდა შჰადისჯვარს და გარს მოადგა. ამისი მცნობელი მეფე ირაკლი კახეთის ჯარით მოეშველა და არაგვზედ ღუშეთს მოვიდა. მეფე თეიმურაზიც ქართლით მობრძანდა და ორნი ესე მეფენი ღუშეთს შეიყარნენ. მეორეს დღეს მივიდნენ და შჰადისჯვარს მდგომს ომარ-ხანს ჭილურტი¹ს შხრით შემოებნენ, მოსცათ ღ(მერ)თ(მან) ძლევა და განემარჯვათ მეფეთა, დაამარცხეს ხუნძახის ბატონი და მრავალი ლეკი მოკლეს და წარვიდა ხუნძახის ბატონი ფრიად მეოტი, ხოლო მოვიდნენ მეფენი ტფილისს გამარჯვებულნი.

გარნა არა დასცხრნენ ლეკნი კ(ვალ)ად ქურდულად ჰრბევად ქართლისა და კახეთისა. კვალად შეჰკრბნენ დაღისტნელნი, მოვიდნენ ქართლში და დირბის ციხეს შემოადგნენ, მოეშველნენ მეფენი და დაამარცხეს ლეკის ჯარი, მრავალი მოსწ-

1 ამ დროს მოასწრო... მოვიდნენ ტფილისს] ხსენებულმან მეფემან თეიმურაზ სლვა დააწყნარა და ჯარი შეაგროვა, რამწყობილად ნელიად ვლიდა, ხოლო მეფე ირაკლი წინა მათრახმოწრტილეთა ჯართა შორის სდევდა მტერთა გულითა ლომებრითა. ოდეს მტერთა ქართლოსიანთა ჯარნი თავწერილად მიღვენული იხილეს, მხირ-ქმნილნი წყობილად მოეტივენ და მრავალი მოკლეს. მაშინ მეფემან ირაკლი, ვითარცა ძველ ოდესმე გმირმან ღეტორ, აღუზახნა გაბნეულთა სპათა, შემოიგროვა და გაეირვა შიგან მათსა, ვითარცა შავარდენი გნოლის გუნდთა შორის, შეჰქმნეს თოფთა ცემა და ხმალთა ეღვა, განძლიერდეს მეფისანი და სძლიეს მტერთა მათ თვისთა, გააქცივეს და სდივეს ხოცითა ვიდრე ხუთ ალაჯადმდე. შეიპყრეს ტყვეთა მრავალნი და ესრეთ გამარჯვებულნი და მოხარულნი შემობრძანდნენ ტიფლისსა B.

4 ორასობით და სამასობით ხუთასობით მეტითა და ნაკლებით B. 9 1755 A.
20 და განემარჯვათ... გამარჯვებულნი] და მასვე ხევსა ჭადის ჯვარისასა ცხრა ასი ლეკი მოკლეს და შიშით ზარდაცემული ომარ-ხან განივლტო მტირალი დაღისტანს, ხოლო მეფენი შემობრძანდნენ ტიფლისს მოხარულნი და მადიდებელი ღმრთისა ცხოველისანი. B.

ყვიდნეს და ციხე იგი განარინეს აღებისაგან.

წელსა 1755 კვალად შემოიკრიბა ავარიის ხანმან, ხუნძმსწორი ტონმან ომარ-ხან დალისტნის ჯარები, გარდმოვიდა და მოადგა ყვარელის სოფელსა, ამას მოერთვნენ ჭარელნი და შაქი-შირვანელნი, ვითარცა არს ჩვეულება მათი დინთასლიბისა ქ(რისტ)იანეთა ზედა, მოვიდნენ და მოადგნენ ციხესა ყვარელისასა კაცი ვითარ ოცი ათსა, და ოცდარგას დღეს გარმოდგომილთა შემამჭირვეს ყვარელის ციხე გარნა გამოერჩივნენ ქართველ-კახნი მხნენი, ვიდრე ორასადმდე და შესწირეს სისხლი მხსვერპლად ქრტიანობისა და ერთგულებისათვის მეფეთასა, ბრძანებითა მეფეთათა შეეშველნენ ციხესა ყვარელი სასა და შეიღეს ტყვია-წამალიცა მრავალი. მეფე თეიმურაზ დასდგა თელავს და მეფე ირაკლი წარბანდა ქსიყს და იქ შეჭრიბნა მხედრობანი და გაუსია ჭარს, მოსწვეს ჭარი და მოარბიეს ყოველითურთ, ხოლო ამისნი მსმენელნი ჭარელნი აირივნენ და გაეცალნენ ყვარელიდამ და ამათ გაჰყვნენ შაქი-შირვანელნი და მეფენიცა წარვიდნენ ყვარელის მხრისაკენ. ჰსცნა ესე ავარიის ხანმან, აიყარა და წარვიდა, ვითარცა მეოტი.

1 მოეშველნენ... აღებისაგან გარნა არცა მუნ აქვნდათ წარმატება მით, რამეთუ მეფეთა შეუტყვეს მათ, მოეტივნენ, ვითარცა ქორი კაკაბთა შორის და ესრეთ ამოსწყვიდეს ივინი, რომე თითქმის არა დაშთა მოამბე ეგოდენთა სიმრავლეთაგან ლეკთა B.

11 მოვიდნენ და მოადგნენ... შეიღეს ტყვია-წამალიცა მრავალი მოვიდნენ განძინვარებულნი ციხესა ყვარელისასა, რათა აღიღონ იგი ამათ, შეწუხდნენ ფრიად მყოფნი მას შინა უმეტეს მისთვის, რამეთუ მოუჭრეს წყალი, შემოაკლდათ ტყვია-წამალიცა, რომლისათვის მისცნეს თავნი თვისნი ყვარელთა განწირულებასა. ხოლო მაშინ გულოვანი იგი ჰაბუკი ლარაძე, სახელით დავით, მყოფი მასვე ციხესა შინა განამხნობდა ყვარელთა მათ რაოდენგზის შესაძლებელ იყო, გარნა იხილა რა მან უკანასკნელ მოკლებულ არიან მათგან ყოველნი ძალნი მათნი, ჰრქვა მათ: ნუ ჰსჭმუნავთ ძმანო ჩემნო, მე დავსთხოო სისხლი ჩემი თქვენ ქრტიანეთათვის, ამას ღამესა წარვიდე და ძალითა მალღისათა გიშოვოთ თქვენ წყალი. და რა შეიქმნა მწუხარი და წყუდიადმან დაჰფარნა ქვეყანა, გამოვიდა იგი ციხი ალთქმისაგებრ თვისისა მათ მიმართ, მივიდა მუნ, სადაცა მოეჭირათ წყალი, რომელსა ზედაცა იდგნენ მცველად ავარის ხანისაგან ათორმეტნი ყარაულნი. ხოლო მან განვლო უშიშრად მტერთა იგი ბანაკი, მცველნი იგი დახოცნა ხანჯლითა და წყალი მიუგო ციხესა შინა. და ოდეს იხილეს ციხოვანთა წყალი, განამხნენ ფრიად და აღიკსნენ სიხარულითა. ხოლო ლომი იგი დავით მსწრაფლ წარვიდა მეფეთა წინაშე, აცნობა საქმე ესე, მაშინ გამთარჩივნეს მხნენი ვიდრე ორასადმდე, უწინამძღვრეს მათ დავით და წარატანეს ტყვია-წამალი მეფეთა ციხისა მისაშველებლად ხოლო მათ, ვითარცა მხსვერპლად შემწირველთა მეფეთადმი თავთა თვისთა, გამოვლნეს ბანაკნი თვისი და ოდეს მივიდნენ მტერთა ბანაკსა, მყის ერთბირდ დაუთლამბთა მათ დასცალნეს თოფნი. მაშინ აღრივნა სიმრავლე იგი გარმოდგომილთა მტერთა და აღრევსა მას შინა შევიდნენცა გამზადებული იგი ციხესა შინა, რომლისათვის მეციხოვნენი აღივსნენ უზომოთა სიხარულითა B.

წელსა 1755 დაიწყო კ(ვალა)დ ჰრბევა და ოხრება ქართლის დაღისტნელთა ქურდულად, ვიდრე ასობით, ორასობით და უმეტესობითა ვლიდენ მრავალთა ადგილთა ცალ-ცალკე და ამით დიდად შეაქირვეს ქართლი. გარნა არცა მეფემან ირაკლი მისცა განსვენება თავსა თვისსა დევნისაგან მათისა, რომელმანცა უმრავალჯერეს სდევნა, აოტნა და მოსწყვიდნა რომლისაცა რიცხვი კინნა თქმად შესაძლო არს. და ესრეთითა შრომითა და სიმხნითა აქვენდა მეფობა და მართვრდა კეთილად. გარნა ევრქთცა არა დასცხრნენ დაღისტნელნი ავაზაკობისაგან.

5

ამასვე წელსა ქართველთა თათრის ელები ჩვეულებისაებრ მთაზე წარვიდნენ, მუნით გაიქცნენ და ერევნის მამულში შთავიდნენ. მცნობელი ამისი მეფე ირაკლი ზემო ქართლში წაბრძანდა, იქ იღუმალ ჯარები შემოიყარა აგვისტოს თვესა, თრიალეთი გარდავლო, შთავიდა ერევნის მამულში სეკდემბრის თვესა, არაზის პირზედ ყარსუ ეწოდება, მუნ მოეწია და ეს წარსრულნი ელნი სრულიად დააბრუნა და ოკდომბრის თვესა თავ-თავის ადგილს დასხნა.

10

15

წელსა 1757, ქორთიკონს 445, მეფე თეიმურაზ და მეფე ირაკლი ზემო ქართლს ბრძანდებოდნენ და წვრილს ლეკის ჯარებს სდევნიდნენ, ორგან-სამგან დაამარცხეს, მივიდნენ ქრცხინვალს სუბუქად, თავის ამალით, დაჰსდგნენ და სხვა დაბარებული ჯარები არა ჰყვათ. ამჟამად დაღისტნის ბელადი ჩონჩოლ-მუსა, ჰტარისა და იტინა მოვიდნენ ქრცხინვალს დაღისტნის ჯარით ვიდრე ოთხი ათასადმდე და პირისპირ სროლა უწყევს და ვინათგან არა ჰყვათ ჯარება მეფეთა, ამისთვის ვერ იკადრეს რაზმით ომი მიდღორთა ზ(ედ)ა და ამის გამო სიმაგრით ბრძოლა უყვეს ძლიერად, რომელ მასვე დამესა აიყარა დაღისტნის ჯარი, წარვიდნენ და ალის ციხა აღიღეს და მრავალნი სულნი ტყვე-ჰყვეს.

20

25

კვალად წელსა 1758, ქორთიკონს 446, ოკდომბრის თვესა დაზვდა დიდი ჯარი ლეკისა ღართისკარში, კოსტანტინე მუხრანის ბატონი მოჰკლეს და სხვა გზის ქარავანიც წაახდინეს და წარვიდნენ. ჰსცნა ირაკლიმ, დახვდა ნაფარულში და ისე მოსწყვიდა, რომელ მცირედნინილა გარდაეხვეწნენ.

30

წელსა 1759 გარდმოვიდნენ კ(ვალა)დ დაღისტნის ბელადი კოხტა და ჩონჩოლ-მუსა დაღისტნის ჯარებით, ვიდრე რვა ათასადმდე

4 განსვენება]+გარნა მეფე ირაკლი, ვითარცა ქორი თულუნი სდევდა მათ და სადაც მოასწრის ჰხოცდის მათ თვინიერ ყოვლისა შეწყყალებისა B.

14 სეკტემბერსა B.
21 ჰტარისა] პატარაისა B.

კაცნი. ესენი გაიყვნენ: ჩონჩოლ-მუსა მივიდა აჩაბეთს და ადილთ-და მრავალნი სულნი დაატყვევნა, შველო ლიახვზედ, სამაჩაბლბრ³ ბი დაარბივა და მუნით წარმოსრული ავნევს სოფელს შემოადგა. და კოხტა ბელადი ატოცის ციხეს შემოადგა. მივიდნენ მეფენი თეიმურაზ 5 და ირაკლი ქართლ-კახეთის ჯარით ყორნისს და მეფე იმერთა სოლომონ შემწე ექმნა. მეფეთა და მოვიდა ჯარით და სამთა ამათ მეფეთა შეექმნათ რჩევა, თუ რ(ომელ)სა მიეშველნენ — ავნევს ანუ ატოცსა და უმჯობეს განიგულღვეს მიშველება ატოცისა. მივიდნენ მოსწრაფედ და დილას ადრე თავს დაესხნენ ლეკის ჯარს ატოცს, აოტეს კოხტა ბელადი და ლეკის ჯარნი მრავალნი მოსწყვიდნეს და სამთა ამათ მეფეთა 10 სპათა სიმხნე და სიმარჯვე ყოველთა კაცთაგან მოსაწონ იყო. და ჰსდევნეს და ლტოლვილნი იგი: ლეკნი მივიდნენ ავნევს და აცნობეს ჩონჩოლ-მუსას ესე ყოველი ყოფილი. ამისი მსმენი იგიცა შემოეცალა ავნევს, მოვიდა და დვანს სიმაგრეში დასდგა ჯარით. მასვე დღესა მოციდნენ სამნივე მეფენი ავნევს მოსაშველებლად, გარნა არღარა ადგნენ ლეკნი ავნევსა. ჰსცნეს მეფეთა დვანს დგომაი მათი, მივიდნენ 15 მეფენიცა და პირისპირ დაუდგნენ. გარნა ვერღარა იკადრეს გამოსვლა ლეკთა საომრად დასტით, არამედ მცირეთა კაცთაგან მოხდა თოფთა ცემანი, სილამემან უსწრათ და არღარა მოხდა ომი და დასდგნენ მეფენი მას ლამესა ახლოს ლეკის ჯარისა, ხვალისად ომისა იმედუღლნი. გარნა მას ლამესავე აიყარა ჩონჩოლ-მუსა და გაიპარა ჯარით. მეორე დილას ჰსცნეს მეფეთა გაპარვა ლეკის ჯარისა, წარუდგნენ, გარნა ვერღარა ეწივნენ.

კვალად წელსა 1760, ქორონიკონს 448, წარვიდა მეფე თეიმურაზ 25 როზ როსიასა შინა იმპერატრიცა ელისაბედთან თხოვად შეწყვენისა.

ამასვე წელსა ზანდი ქარიმ-ხან განძლიერდა, ყაჯარი მაჰმად-ხან ღამარცხა და ომში მოკლა, ავღანი აზატ-ხან გამოაქცია, თავის ქვეყნისაკენ ვერღარა წარვიდა და ადრიბეჯანისაკენ წარმოვიდა ჯარითა და ბევრი ავი საქმე ჰქმნა ავაზაკებრ.

30 და მოუწერა ქარიმ-ხანმან მეფეს ირაკლის ძმობით და სიყვარულით წიგნი: „აზატ-ხან ადრიბეჯანის მხრისაკენ წარმოვიდა და ქვეყნებს არბევს და აოხრებს და უკეთუ მაინთ გამოჩნდეს სადმე, დაიჭირე და გამომიგზავნე, რომლისათვისცა ერანზედა დიდი ვალდებულება გექმნებაო“. ამ უამად აზატ-ხანმა იმ ადგილებში ველარ მოიცადა

3 დაარბია+გარდავიდა იმერთს და კუდაროც მოარბია B.

10 და სამთა ამათ მეფეთა... აოტეს კოხტა ბელადი] მაშინ სამნი ესე მეფენი სწრაფითა სიარულითა განთიადისა დროსა დაეცნენ კოხტა ბელადს და ჯართა მისთა, რომელნი ადგნენ ატოცის ციხეს. აოტეს კოხტა ბელადი ვითა თხა B.

და დალისტნისაკენ წარმოვიდა. ჰსცნა ესე ირაკლიმ და ყაზახში გარდასწრო და თავის ჯარებით სრულიად შეიპყრა. აზატ-ხან ქარიმ-ხანს გაუგზავნა და ჯარნი მისნი ყოველნი განათავისუფლნა და თავის ქვეყნებში გაისტუმრა.

ეს საქმე ქარიმ-ხანმან დიდად დაუმაძღლა და მრავალი ფეშქაშები წარმოუვლინა და დაუმტკიცა ერევანი და მოუწერა ხანსა ერევნისასა: „შენ რაიცა ხარკი სახელმწიფო გედვას, ყოველსავე მეფეს ირაკლის მისცემდეო და ჰმორჩილებდე, ვითარცა არს წესი მორჩილებისა“ და მოსწერა, სხვათაცა ხანთა აღრიბეუანისათა მორჩილება მეფეს ირაკლისა.

ამასვე წელსა ქვეყნებმა ჯავახეთი მოარბიეს და მრავალი ქრისტიანი დაატყვევეს. დახვდა მეფე ირაკლი ყარაიახედ ღამე, ეს ლეკის ჯარი დაამარცხა, მრავალი ლეკი მოჰკლა და ტყვე, საქონელი სულ გააყრევინა და მისცა ნება ყოველთა თვისსავე ქვეყანასა წარსლვისა. ესე გამარჯვება იყო ივნისის 4.

წელსა 1761 წარმოვიდა დალისტნის ჯარი საქართველოსა საოზრებელად. ჰსცნა რა ესე მეფემ ირაკლიმ ჯარის შეყრა ველარ მოასწრო და თავისის ამალით წარვიდა, სუჰყულიანში დაემალა, რომელ არს ნათლისმცემლის მონასტრის კერძო. მუნით მეფე ირაკლი ყარაულად წარვიდა და განიმსტრო და ჰსცნა, რომელ ათ ზომად უმეტესობდა ლეკი მისს ჯარზედ. გამობრუნდა და ასეთს ადგილს დაახვედრა და ესრეთ შეაძგერა ეს თავისი ამაღლა, რომელ მოსვლასავე თანა აოტნეს და მრავალნი მოსწყვიდნეს.

წელსა 1762, შიგნით კახეთს. ახმეტას სოფელს, ლეკის ჯარი მივიდა და ამით მყის თანად მიუხდა მეფე ირაკლი, შეეგება და დაამარცხა და მრავალნი მოსწყვიდნა და დანაშთნი წარივლტნენ სირცხვილელნი.

წელსა 1763, მოვიდა სამაჩაბლოში კეხვისს ლეკის ჯარი. მიასწრა მეფემან ირაკლი, განემარჯვა და მრავალი მოწყვიდეს.

წელს 1764 ქ(ორონი)კ(ონ)ს 452 დახვდა მეფე ირაკლი ლეკის ჯარს მრავალწყაროზედ, გაიმარჯვა და მრავალი მოსწყვიტეს.

კვალად წელსა 1765, ქორონიკონს 453, ლეკის ჯართა გორი დაარბიეს და ტყვენი წარასხნეს. დაუხვდა მეფე ირაკლი სამგორის მინ-

15 ივნისის 4] + ხოლო ესეოდენნი მწუხარებანი, ოზრებანი, კვლანი და დღე ყოველ სისხლთა ღვრა არ იკმავნა სატანამან, რომელი ნიადგ მეშურნე არს კეთილისა და მოყვარე ბოროტისა, კვალად აღაზრზიანა მან დალისტნელნი ქრისტიანეთა ზედა, რომელნი (sic) B.

30 ქორონიკონს 451 A.

დორში ღამე. ეს ლეკის ჯარიც სრულიად მოსწყვიდნენ და განათავისუფლნენ.

5 წელსა 1767, ერევნის ქუროთები განსდგნენ და არღარა მოსცეს ხარკი. წარვიდა მეფე ირაკლი იენისის თთვესა, მათაც ჰსცნეს მეფის მიმავლობა, გაიქცნენ და არეზის მდინარესა განვიდნენ, არარატის მთის იქით. რა მივიდნენ, ეწია ირაკლი მეფე, დაარბივა ქუროთები და მრავალი იშოვეს, ესრეთ რომელ უმეტეს მოსაცემელისა ხარკისა ვიდრე ათ ზომამდე და მოვიდა ტფილისს.

10 ამასვე წელსა დაღისტის ჯარი გარდავიდა იმერეთს, რაჭის სოფლები მოარბიეს. სამასამდის ქრისტიანე ტყვე იშოვეს და წარმოვიდნენ. ჰსცნა ესე მეფემან ირაკლი, შემოიყარა ჯარები წარვიდა და იორის წყალზე დასდგა, ყარაულნი განაწესნა ცნობისათვის მათის მიმავლობისა. მივიდნენ ლეკნი საქონლით და ტყვეით საცხენი. ამათ შეება მეფე, ტყვე და საქონელი სრულიად დააყრვეინა და ის ლეკნი ასე 15 გასწყვიდნა, რომელ დაღისტანში იმათი მოანბე ვერღარა მივიდა.

წელსა 1769, ქ (ორონი)კ(ონ)ს 457, კ(ვალა)დ განსდგნენ ერევნის ქუროთები და არღარა მოსცეს ხარკი. წარვიდა მსგავსადვე ჯარით, მოეწივა არეზს ვალმა, დაარბივა და მრავალი იშოვეს ჯარებმა და მოვიდნენ ტფილისს და ქუროთნიცა მოვიდნენ ერევნის მამულში, თვისსავე ადგილსა ზედა დასდგნენ და მოსცემდნენ ხარკსა და მიერთო ვერღარა იკადრეს განდგომა და იყვნენ მოხარკეობასა ქვეშე მეფის ირაკლისასა.

25 კვალად წელსა 1770, ქ(ორონი)კ(ონ)ს 458, განიზრახა მეფემან ირაკლი ახსიხაზედ განმხედრება, ვინადგან რუსნი და ოსმალნი აშლილნი იყუნენ და რუსეთის მხედრობა ჰბრძოდა ოსმალთა საბერძნეთის მხარეს და საქართველოსაცა წარმოუვლინა იმპერატრიცა ეკატერინამ რუსეთის უძლეველი მხედრობა მხედართმთავრობასა ქვეშე ლენერალ-მაიორის ღრაფ ტოტლებენისასა, რომელიც წინას წელიწადებში იყო მოსული. დაჰსდგა ჯარით ქრცხინვალს. ეზრახა მეფე ირაკლი 30 ამ ლენერალს ტოტლებენს, შეითქვენ და წარვიდნენ აღსიხად. მივიდ-

8 ვიდრე ათ ზომამდე...] და წარმოვიდნენ და უმეტეს ოცისა ზომისა ხარკისა მათისა მაშინ მოუღეს მათგან ამით, ვინადგან არა დაადგრნენ პირისა სიმტკიცესა ზედა თვისსა და არიანც კერპთმსახურ B.

17 და არღარა მოსცეს ხარკი] — B

24 განიზრახა... განმხედრება] ვინადგან დაუცხრომელად ბარბაროზობა საქართველოსა ზედა ლეკთა მიერ იყო მიზეზითა ახალციხისათა, ამისთვის მარადის სწაღდა მეფესა ირაკლის ეამისა დაცემა ახალციხესა ზედა, რათა მისრულ იყო ჯარით და ეზღვია მათგან ესე ოდენ სისხლთა ღვრა, ვინადგან აქუნდათ ლეკთა ბინად ახალციხე და მას ეამსაცა იყო მუნვე ახალციხესა მრავლის ჯარით მას საუყუნეში სახელოვანი ბელადი დაღისტისა კოხტა შემწედ ფაშისა B.

ნენ და პირველად მოადგნენ აწყურს და რამდენიმე დღე ადგნენ. შემდეგ ზედ შეიყარნენ ოსმალნი და დალისტინის ბელადი კოხტა მამინ ფრანკულ გამოჩენილი იყო და ესეცა დიდის ჯარით იყოფოდა ოსმალთ ჯარში შემწედ ოსმალთა, მოვიდნენ და შემოეშველნენ აწყურსა და იყო მარადის ძლიერი ომი და დაუტყბრომელი ფიცხელი თოფთა ცემა. ხოლო შთაადგეს შური ბოროტთა კაცთა და უზიდევდენ ღრაფ ტოტლენ-ბენს ავსა სიტყვასა და ამის ძლით შემოსწყრა ღრაფ ტოტლენბენი მეფესა, აიყარა თავისის ჯარით და წარმოვიდა. მოვიდა მეფე ირაკლი, პრავალს ეხვეწა, გარნა მან არა უსმინა და ნებისაებრ თვისისა გამობრუნდა. ხოლო დასდგა მეფე ირაკლი მუნვე და სთქვა ესრეთ: 10
 „უმჯობეს არს აქა სიკვდილი ჩემი, ვიდრემდის ამათგან რუსეთის მხედრობას ევენოს რამეთუ“.

ხოლო ამის მხილველნი ოსმალ-ლექნი გამობრუნებისათვის რუსეთის მხედრობისა არა მცირედ განჰსძლიერდებოდნენ. გამოვიდნენ გაამაყებულნი და შემოებნენ. იქმნა ბრძოლა ძლიერი და ფიცხელი, ვიდრე სამ საათამდე და ლექნი და ოსმალნი უკუდგნენ სიმაგრეთა და რუსნიცა შემოვიდნენ ხეობაში სამშვიდობოს. და ამჟამს შემდგომად მეფე ირაკლი აიყარა მასვე დღესა და წარმოვიდა ჯავახეთის მხრისაკენ მინდორზედ. გამოვლო აწყვერიდან 12 ვერსი და ამას ღამესა მუნ დაივანა და გამოჰყვენ ოსმალ-ლექნიცა. ამას ღამესვე აარჩივეს ოსმალთა კაცი ცხენოსანი, მოასწრეს წინ და ასპინძის ხრამის პირი შეუკრეს, მოვიდა მეფე ირაკლი ასპინძას და ასპინძის ხიდის ისრები ააყრევინა და მტკვარში გადააყრევინა. ამჟამს ვიეთნიმე ქართველნი ჯარისკაცი აყრილს სოფლებში საქონლის საშოვრად წარვიდნენ. შემოუტევეს დამალულთა ოსმალთა თავწვრილად მიმავალს თარეშის კაცთა, დაამარცხეს ჩაფაულის კაცი და მიჰყუნენ ხოცით ვიდრე მეფემდე და ამისი მხილველნი მეფის ჯარნიც შეიძრნენ, რომელნიც მეფესთან იყვნენ, დაიწყეს ლტოლვად და მეფე ირაკლიცა მოჰყვა მცირედ და ევედრებოდა დაბრუნებასა, გარნა ვერავის ასმინა მცირედთაგან კიდე. უკმოუბრუნდა თვით მცირედითა, ეკუთეთა ძლიერად 30

10 მოვიდა მეფე ირაკლი... ნებისაებრ თვისისა გამობრუნდა]—B.

16 ვითარ სამი დღე B.

19 იქმნა ბრძოლა... მინდორზედ] ხოლო მეფე ირაკლი განძლიერდა ძალითა ზეგარდამოითა და შეჰქმნა ბრძოლა ძლიერი და იყო მოუკლველნი სიკვდილი და სისხლთა დგრა ვითარ სამი დღე და რა იხილეს მათ გულოვნად ბრძოლა ქართლოსიანთა, მიღკრენ და სიმაგრეთა შინა შედგნენ და ოდეს სცნა მეფემან მშვიდობით მისვლა ზემო ქართლს როსთა, აიყარა და წამოზრძანდა კერძოთ ჯავახეთით B.

ძალითა ღმრთისათა აოტნა ოსმალნი. ამისი მწილველნი სპანიცა მეფისანი მოიქცენ და დაუწყეს დევნა ლტოლვილთა ოსმალთა მხარე-ვალთა მოსწყვიდეს.

- 5 და, უკან გამოდგომილნი ოსმალ-ლეკნი მოეწივნენ რიცხვით ვ(იდრ)ე ათასამდე და სპანი მეფისანი გზის სივიწროისა მიზეზითა აწლით და თავწვრილად მოვიდოდეს დასტა-დაწყობილნი. ოდეს იხილნა მეფე-მან ირაკლი ეს ჯარები მიწვენილნი, მაშინვე თვით გამობრუნდა რაოდენითაჲმე ჩინებულითა და შინაყმითა თვისითა და შვიდითა ხევსურითა.
- 10 განაწირა თავი თვისი და ეკვება ფიცხელად ვიდრე სიკვდილადმდე. და იყვნენ ყოველნი მეფისა თანა მყოფნი ქართველ-კახნი მხნედ და უმეტეს შვილნი იჯრ ხევსურნი. თუმცა თავადნი მრავალნი სახელოვნად გაისარჯნენ, გარნა განვრცელებისათვის დავიდუმე. ამჟამად უკანანიცა ჯარნი მეფისანი, რომელნიცა იყვნენ გზის
- 15 სივიწროვისაგან წარგრძელებული, ჰსცნეს რა მეფისა ესე ვითარებანი იგინიცა შედგნენ და ვიეთნიმე მამაცი კაცი მობრუნდნენ მეფისა თანა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. და თვით მეფემან მოჰკლა დაღისტნის წარჩინებული და მხნე ბელადი კოხტა და მყისვე ივლტოდენ ოსმალ-ლეკნი და მოუდგნენ ქართველ-კახნი და უმრავლესნი ოსმალ-ლეკნი
- 20 მოსწყვიდნეს, ხოლო ლტოლვილთა ოსმალ-ლეკთა ასპინძის ხიდს მიჰპართეს და ქართველნიცა ჰსდევნიდნენ ფიცხელად. ხიდის ფიცრები უწინარესვე აყრილ იყო და რომელმანცა სიკისკასითა ერთს ისარზედ არ განელო, მისგან კიდე ყოველნი მოსწყვიდნეს და მრავალნი წყალში შეთასკვიდნენ და მოიშთვნენ, ვინათგან იმ ჟამს
- 25 მტკუარი გაგდიდებულ იყო, ამისთვის ვერ უძლეს მშვიდობით განარი-

!უკოლბრუნდა... აოტნა ისმალნი] ლომთა მეფე ირაკლი მცირედითა თანამყოლითა თვისითა ეკვეთა გამარჯვებულთა მათ რაზმთა მტერთათა, მოსცა ძლევა და განდრია B.

6 ათასამდე] ათორმეტი ათასი B.

9 და სპანი... ხევსურითა] და უკეთუ მათ მომავალთა არა შეხვედრიყო მეფე ირაკლი სპასპეტითა თვისითა დავით ორბელიანითა, ამალითა თვისითა და ხევსურითა რაოდენითმე ერთ გუნდად, სრულად აღისპობოდა მუნ მყოფი ჯარი ქართლოსიანთა, რომელი გამობრუნდა მათ განძინებულთა თვისითა სთხოვა ძალი ზენასა B.

18 და იყვნენ... ივლტოდნენ ოსმალ-ლეკნი] შენივთდა ბრძოლა და გაიფუტა სიკვდილი. მაშინ წინა მიმავალთა მათ ქართლოსიანთა მიესმათ რა ხმა ბრძოლისა, შესწირეს მსხვერპლად თავნი მეფისა ერთგულებასა და შემოერივნენ შიგან მათსა და შენივთდა კულად ომი სპათა მეფისათა. დაიწყეს ბრძოლა ძლიერი, ხოლო ირაკლი, ვითარცა ლეკტორმან და ახილესმან იხილა რა, რამეთუ ბრძოლა გაძნელები, მიუხდა სახელოვანსა მას ბელადსა კოხტას და მოკლა იგი B.

24 მოიშთვნენ] უმეტეს შვიდი ათასისა B.

ნება მტკვრისაგან, მრავალი იშოეს ქართველ-კახთა და მოვიდნენ ტფილისს გამარჯვებულნი.

წელსა 1771, ქორონიკონს 459 მეფეს ირაკლისთან იყო ლვოვი ივან ლავრენტიჩი მინისტრად წარმოვლენილი. ამან უთხრა მეფეს ირაკლის: „ვინაითგან თქუნესა და ღრაფ ტოტლებენს შორის შფოთი რაიმე არს შთამოვარდნილ, თუ რომ ოსმალთ არ აეშლები და ერთს რასმე სამსახურს არ დაანახვებ იმპერატრიცა ეკატერინა ხელმწიფას, შენ უთუოდ ღრაფი შეგასმენს და ეს ასე არ ვარგაო“. ამისის რჩევით განიგულა მეფემან ირაკლი აშლა ოსმალთა და მოიბირა ქრთი ბეგი ხერთვისისა. შეჰყარა ჯარები, მივიდა საწინააღმდეგოდ ხონთქრისა და რ(ომე)ლიცა არის ჭირველი ციხე ათაბაგისა ხერთვისი, დიდად განმაჯრებული, იგი აღიღო და თვისნი მეციხოვნენი შეაყენა გარნა ლვოვმან ივან ლავრენტიჩმა არა ინება ციხისა შენახვა სიტყვითა ამით, რომელ: „ეს საქმე ერთგულებად რუსეთის ხელმწიფისად კმა არსო და ციხეში მცველთ კი ნულარ შეაყენებო, ამისთვის რომელ არამც ხონთქრის ძალა მოვიდეს და ეს ციხე, რომ ძალათ აგვართვან სირცხვილი არისო“.

5

10

15

მაშინ მეფემან ირაკლი გამოიყვანა მცველნი ხერთვისის ციხეს შეყენებულნი და მრავალი ტყვე და საქონელი გამოიტანეს და ძვირფასი ნივთები იშოვეს, რომელშიაც ესაზღნენ მდიდარნი ხალხნი და არს იგი ხერთვისი ქალაქი და ამის გამო აქუნდათ მრავალი სიმდიდრე. მეფე ირაკლი ჯარით ქართლში გარდმოვიდა, გარნა სამაგიეროდ ხერთვისისა გამოუსია აღსიხის ფაშამ ოსმალისა და ლეკის ჯარი ქართლის მოსარბევლად. იმ ჟამს მეფე ირაკლი ქრცხინვალს იდგა და ეს ჯარი რა ხვითის სოფელს მოუხდა და ამ ზემო მინდორზე ჩაფაული გამოუშუეს, მოასწრო სწრაფად მეფემ ირაკლი სოლთვისის მინდორ-

20

25

9 გამოცემაშია: „ბელადი“.

9 ამან უთხრა მეფეს. ერთი ბეგი ხერთვისისა ვინადგან მეფე ირაკლის აქენდა სრულ სიყვარული ლევრენტისა (!) და მართლ-მადიდებლობისა და ვინადგან იმპერატრიცისა როსიისასა და სულთან შაჰს თურქთასა იყო დაუზავებლობა, ამისთვის მეფემან ირაკლი, ვითარცა მებრძოლმან ქრისტეს სარწმუნოებისათვის, კვლად განიგულა აშლა თურქთა მიმართ. შემოკრიბა ჯარები და წარვიდა ხერთვისის ციხესა ზედა, რომელიცა გამაჯრებულ იყო ფრიად და იყოცა პირველი და წინებული სიმაგრე მთელს საათაბაგოსა შინა, შეამჭირვა დიდად ბეგი იგი ხერთვისისა და მყოფნი მას შინა და უკანასკნელ უბრძანა ერთგულთა თვისთა მისელა ციხესა ზედა, რომელთა მისვლასა მას შინა ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აღიღესცა ციხე. გამოიყვანეს მუნით ბეგი იგი მათი, გამოიტანეს მრავალი საცხოვრებელი თვალი და მარგალიტი და ამით შეიგნეს(!) ქართველთა მათ ეგოდენი, რაოდენიცა კმა ეყოფოდათ მათ მრავალთა წელთა, ხოლო მუნით გამობრუნდა რა ირაკლი მობანდა ქართლსა შინა B.

17 გარნა ლვოვმან... სირცხვილი არისო] — B.

ზედ, დაამარცხა ოსმალ-ლეკნი და მრავალნი მსწყვიდნეს და სოლო-
ვილნი ოსმალ-ლეკნი ავიდნენ აღსიხას. ხოლო ამაზედ გაიქცა ახალი-
ხის ფაშამ ლეკნი, მოიყვანა დაღესტნის ჯარები და აზერბაიჯანში
ავაზაკებრ ქართლსა და იყო მარადის ქართლსა შინა მათგან დაუც-
ხორომელი რბევა, თუმცა მეფემან ირაკლი არა მისცა თავსა განსუ-
ენება და მრავალგზის დაამარცხა ლეკნი, გარნა ივინი არა დაჰსცხრნენ
და ესე ყოველი აცნობა ლვოვმან ივანე ლავრენტიჩიმან იმპერატორიკა
ეკატირინას.

- წელსა 1772, ქორონიკონს 460 (კვალა)დ უთხრა ლვოვმან ივან
10 ლავრენტიჩიმან მეფეს ირაკლეს: ერთხელ კიდევ დაჰქარ ხონტქრისა
მამულსაო, რომელ შესნ ერთგულებაზედ გული დააჯეროსო“. ეზრახა
ამ საქმეზედ იმერთა მეფესა სოლომონს. შეჰკრბნენ ორნივე მეფენი
სურამის ბოლოს, გარდავლეს მთა საციციანოსისა, მივიდნენ და ჯა-
ვახეთის ახალქალაქს შემოადგნენ და ძლიერად შეამჭირვეს, კინ-
15 ლა აღებადმდე. გარნა ამ ყამსა მეფე იმერთა სოლომონ ფრიად ავად
შეიქმნა საოფლით; რ(ომე)ლი სიკუდილ მიახლდა. ამისთვის ინებეს
წარმოყვანა მეფის სოლომონისა. გაუკეთეს შობა, აიყარნენ იმერნი
და წარმოიყვანეს მეფე სოლომონ და მეფე ირაკლიკა შემოეცალა
ციხესა ახალქალაქისასა და მოარბიეს მამულნი აღსიხისაჲ, არტაანი
20 და ჯავახეთი. მრავალი ტყუენი და საქონელი წარმოასხეს და წარ-
მოვიდნენ. ხ(ოლო) ესეცა მისწერა ლვოვმან ივან ლავრენტიჩიმან
იმპერატორიკა ეკატირინა ხელმწიფას და აცნობა ერთგულება მეფის
ირაკლისა და მეფის სოლომონისა. ხოლო შემდგომად ამისა იმპერატ-
რიკა ეკატირინამაც წარმოუვლინა ღენერალ-მაიორი სუხოტინი და
25 დაიბარა ღენერალ მაიორი დრაფი ტოტლებენი.

ამისა შემდგომად მიესმა ესე ყოველი ყოფილი მეფის ირაკლისა-
გან ხონტქარს და განძინდა მეფეს ირაკლის ზედა და მისცა აზრუმს
აქეთი სულეიმან ფაშას და წარმოუგზავნა უნჯი, რათა განიმრავლოს
ჯარები და ემტეროს მეფეს ირაკლის და ქართლსა.

- 30 ხოლო მან წარგზავნა საგანძური დიდძალი დაღისტანს და მოი-
ყვანა დაღისტნის ჯარები აღსიხას და იწყო ავაზაკებრ ჰრბევა ქართ-
ლისა და იმპერატორიკა ეკატირინამანც წარასხნა მხედრობა თვისი მი-
ზეზითა ამით, რომელ ზავთ-ჰყო ხონტქრისა თანა და საქართველოცა
დაშთა მფარველობასა ქვეშე რუსეთის იმპერატორისასა. გარნა არა

34 მაშინ მეფემან ირაკლი... მფარველობასა ქვეშე რუსეთის იმპერატორისსა
ფაშამან სცნა ესე ახალციხისამან, შეიწინა ხაზინა სულთანისაგან, წარგზავნა და-
ღისტანს ხაზინა იგი, მოუწოდა ლეკის ჯართა, დაუსივა ქართლსა და თუმცა მეფე
ირაკლი უმეტეს განამზნობდა თვისთა მათ მონათა, უვლიდა მათ ვითარცა მწყემსი
კეთილი და მრავალსადა ადგილსა აძლედა მტერთა ზედა თვისთა გამარჯვებასა

დასცხრა სულემიან ფაშა ბრძანებითა ხვანთქრისათა და იყო მარადის ტყვენვა ოხრებდასა შინა ავაზაკებრ და ჯარადცა წარმოავლინა ერთპირი ჯარი ზემო ქართლს. მოარბიეს ზემო ქართლი და მოვიდნენ უფლის-ციხეს. ამჟამად კახეთის ჯარი იყოფოდა ქართლსა და ეწვივნენ ქართველ-კახნი, ეწყვენ და იძლივნენ ქართველ-კახნი და მრავალნი მოსწყედეს ოსმალ-ლეკთა, ხოლო დღესა მეორესა ქალაქის პირსა გამოუშვეს თარეში ოსმალ-ლეკთა. განვიდა მეფე ირაკლა, შეება და მრავალნი ოსმალ-ლეკნი მოსწყვიდნა და აოტნა და სადაცა განემარჯვა, მუნვე გარდახდა ვანად, გარნა მოერთვა ამასვე ქამსა ამბავი: „უფლის-ციხეს თქვენი ჯარი დაამარცხესო“, რომლისათვის ფრიად მწუხარედ იქმნა.

5

10

ხოლო დროსა ამას განძლიერდა ქარიმ-ხან და ჰსცნა მეფის ირაკლისაგან რუსეთის იმპერიისა საფარველს ქვეშე შესვლა. განძინდა ამისთვის ვინადგან იყვნენ მრავალნი მეშურნენი მეფის ირაკლისა ქარიმ-ხანისა თანა, რომლისათვის შეპკრიბნა ჯარნი ერანელნი და მოვიდა თავრიზს. და ჰსცნა რა მეფემან ირაკლი მომავლობა ქარიმ-ხანისა, არა მცირედ მწუხარე იქმნა ვინადგან იმედუღმან რუსეთისა მფარველობისამან არა რიდა ბრძოლად ხვანთქრისა და არცადა ჰპორჩილებდა მოადგილესა ყაენისასა და ამჟამად დაშორებულ იყო მფარველობა და მხედრობა რუსეთისა. გარნა გამბედავმან და გამოცდილმან ირაკლი წარგზავნა ორნი სანდონი გუამნი, კარისკაცი თვისნი, თავადი ანდრონიკაშვილი ქაიხოსრო მდივანბეგი და თავადი თარხნიშვილი ზაზა ყორიასულბაში დესპანად და აცნობა ყოველივე ერთგულება და მხნეობა თვისი, თუ ვითარ ჰბრძოდა ოსმალთა

15

20

ზე ჭარდამო, გარნა ქამსა ამას იმპერატრიცამან მიაქცია რა მხედრობა თვისი როსიად, ფაშამან მოუსია. ქართლს თურქნი ლეკითურთ B.

10 გარნა არა დასცხრა... უფლისციხეს თქვენი ჯარი დაამარცხესო] ფაშამან მოუსია ქართლს თურქნი ლეკითურთ და დაუმარცხდათ ქართველთა უმეფოდ შეკრებილთა ჯართა უფლისციხეს, ამით ოსმალ-ლეკნი უმეტეს აღზრინდეს ქვეყანეთსა ზედა და დღეს, ვითარცა უკვე მეორესა მის გამარჯვებისასა მოვიდნენ და გამოუშვეს თარეში ქალაქის პირსა მაშინ მეფე ირაკლი გმირულად ეკვეთა მათ, მრავალი მოსწყვიტნა, შეარყია დასტა მათი და წინა-უქმოდ მოქცია, გააქცია, განაბნენა იგინი და მოსრნა, ვითარცა ჯინჭველნი და შემობძანდა ტიფლიზს B.

16 ხოლო დროსა ამას განძლიერდა... თავრიზს] ამასვე წელსა შესამინეს ქარიმხანს, რომელი იყო სპარსეთსა გამგებელი ძლიერი ესრედ ვითა იმპერატრიცას ეკატარინას (!) სთხოვს ძალსა რათა დაიპყრას სრული აღირბეყანი და ამაღლიდად განძინდა იგი საქართველოსა ზედა. შემოკრიბნა. ჯარები სპარსეთისა და მოვიდა თავრიზს B.

21 მომავლობა ქარიმ ხანისა... გამოცდილმან ირაკლი]—B.

და აქვნდა ოსმალთაგან შეწუხებანი. ხოლო მივიდნენ რა ესე წარგზავ
 ნილინი თავადნი. თავრიზს ქარიმ-ხანთან, რ(ომელიცა) მზად იყო წაღ-
 მოსასვლელად და ბრძოლად მეფის ირაკლისად, მაშინ მისწავლათა
 ამით თავადთა მრავლითა ლაბარაკითა და ღონისძიებითა, ვითარცა აქვნ-
 5 დათ დაბარება მეფისა ირაკლისაგან, ეგრეთ მოამშვიდეს ქარიმ-ხან,
 რომელ უკუნ-იქცა თავრიზით და განერა მეორესა მძლავრსა მეფე
 ირაკლი. გარნა ვერა დაამშვიდა აღსიხის ფაშა სულეიმან და ჰბრძოდა
 მარადის ლეკის ჯარითა ქართლსა, მოვიდნენ უგრძნულად და
 10 ქრცხინვალი წაახდინეს. რაც ციხეს გარეთ ხალხი იყო სულ დატყვე-
 ვეს ვიდრე ექუსას სულადმდე და ოსიაურის ციხეც აღიღეს და
 იქმნა ესე ყოველი ბოროტ-შემთხვეულება მიზეზითა ამით, რომელმან-
 ცა ურჩია აშლა ოსმალთადა არა. ჰყვა შემწე, რ(ომლი)სა გამო არა
 ერთგვის მიეცა მწუხარებანი, გარნა ეგრეთცა სიმხნითა თვისითა ვერა
 რომელმან მძლავრმან დაიმორჩილა ირაკლი მეფე ჰყრობადცა თავი-
 15 სუფლებიანგან და მარადის ჰბრძოდა ოსმალთა და ლეკთა, ვინათ-
 გან ჰბრძოდა მძლავრი ვინმე ხელმწიფე და არა აქვნდა პირდაპირი
 ძალი, არცა ჯარითა და არცა ხაზინითა და თვინიერ სიმხნისა კიდე არა-
 რა აქვნდა პირისპირი თანასწორობა. მაშინ ფრიადისა ღონისძიებითა
 და შრომითა ეძება მამულსა თვისსა მიწა ოქროსა და ვეცხლისა,
 20 რომელმანცა იპოვა სომხეთის მამულსა შ(ორი)ს ახტალას, რ(ომელ)
 არს მამულობით თავადთა სომხეთისა მელიქისა და მოიყუანნა საბერ-
 ძნეთით ბერძენნი მცირედნი მცნობელნი ჯავარისანი, გამომდნობელ-
 ნი ოქროსა და ვეცხლისა მიწისანი, ვითარცა დაიწყო მადნისა მის
 მუშაკობა, ისარგებლა მით ფრიად. ხოლო ამ მადნების ძებნის ყამსა
 25 შინა მოვიდა თვით სულეიმან ფაშა დიდის ჯარით და მოადგა ქარელის

6 მაშინ მისრულთა... უკუნ იქცა თავრიზით] ხოლო ოდეს მივიდნენ გან-
 რისხებულსა მას ქარიმ-ხანსა თანა, შეევედრნენ რათა დასტკბეს გული მისი სა-
 ქართველთა ზედა, რამეთუ არა რაიმე შეცოდება აქვს მეფესა მის თანა თვინიერ
 თანადგომისა და მოაგონეს ყოველი ერთგულება მეფისა მის ირაკლისა, რაოდენ
 ექმნა ერანისათვის და ესრეთითა ვედრებითა დააცხრეს გულისწყრომა მისი, რომე-
 ლი უკუნევე აქციესცა თავრიზით ერანს.

10 ვიდრე ექუსას სულადმდე] — B.
 21 რომელ არს მამულობით თავადთა სომხეთისა მელიქისა] — B.
 22 მცირედნი A] მცნობელნი ჯავარისანი B.

24 ხოლო ამ მადნების ძებნის... რბევა რაოდენსამე წელსა] ხოლო სულეიმან
 ფაშამან ჰსცნა რა ფრიად მეფემან ჰპოვა ირაკლიმ ქვეყანასა თვისსა მადანი, ამის-
 თვის არა მცირედ შესწუხნა ფაშა სულეიმან და შემოიკრიბნა სრულისა საათაბაგოსა
 სანი და მიუხდა ქართლს და დადგა მას ერთი ოდენი დღე და ერთი ღამე და მე-
 ორე დღეს მსწრაფლ აიყარა და გაიქცა ვითა მეოტი, რამეთუ ირაკლი თვისისა მის
 ბედნიერის მხედრობითა წარვიდა მის ზედა და ვინადგან არა ძალ ედგა მას პი-
 რის-პირი მისი, შემოეცალა ქარელსა, გარნა მარადის მეცადინებდა ყოველის გზით,

ციხეს. ერთი დღე ადგა, მეორეს დღეს მიუტანეს მას ამბავი: „მეფე ირაკლი წარმოვიდა შენზედა“-ო, აიყარა მსწრაფლ და ვითარცა მგობრივი ივლტოდა. გარნა იყო მარადის ავაზაკებრი რბევა რაოდენსამე წელსა.

კ(ვალა)დ მოუვიდა ამბავი მეფეს ირაკლის: დალისტნის ჯარი შეუყრია ფირუდალ ბელადს და ალაზანს გამოვიდაო. ამისთვის წარვიდა მეფე ირაკლი და სამგორის გზა შეუტკრა, დახვდა ლამე და დიდად დაამარცხა.

კ(ვალა)დ იყოფოდა რა მეფე ქისიყსა, გამოვიდნენ ჰარელნი და თარეში მიუშვეს. გაუხდა მეფე ირაკლი თავისის ამალით და მღვერით და ძლიერად დაამარცხა: ხოლო ესევეთარნი გამარჯვებანი ირაკლი მეფისაგან უანგარიშონი არიან და ამაღ ყოველნივე ვერ მოვიბსენეთ, არამედ იგი აღვრიცხეთ, რ(ომე)ლი ღირსად სხოვნისა იყო და სხვანი მრავალნი წვრილნი გამარჯვებები დავიღუმეთ. კვალადცა არა დასცხრებოდა ფაშა აღსიხისა სულეიმან და მარადის აბეზღებდა ხონთქართან მეფეს ირაკლის, რომლისა გამო სარგებლობდა ძლიერად ხაზინის მოტანითა და აგრეთვე საქართველოს რბევითაცა, გარნა დარწმუნებული იყო ხვანთქარი, რომელ ფრიად შეაწუხა შამულნი მისნი და ამისთვის წარავლინა ელჩი თ(ვი)სი ხვანთქარმან ერანას მეპატრონის ქარიმ-ხანისა თანა და შეუთვალა: „თუცა ჩვენსა და თქვენსა შორის არს მშვიდობა, რამეთუ ზავ გვიყოფიეს, გარნა ეგრეთცა აღვიშვია ერთი ლომი, რომელ არს საქართველოს ვალი, რ(ომე)ლი აოხრებს მარადის სამფლობელოსა ჩემსა და ამის გამო იხარჯვის ჩემგან არა მცირედი ხაზინანი, რომლისათვის მაქვს განცხადება მეგობრობისადმი თქვენისა, რათა დააყენოთ იგი ესევეთარისა მძღაგრებისაგან“. ხოლო მსმენელი ამისი ქარიმ-ხან ეტყოდა ვეზირთა თვისთა და ადრიბეჟანისათა ხანებთა, რ(ომე)ლნიცა აბეზღებდნენ მეფესა ირაკლის: „შეხედეთ მეფესა ირაკლის, ახლა მე ის როგორ არ უნდა მიყვარდესო რაც ჩემთვის უმსახურია, იმას გარდა ეს უმეტესი ჩემი დიდება არის, რომელ ხონთქარი დააჩოქა და ჩემთან აჩივლებსო,

რამეთუ აღეოსრა ქართლი, რომელსა არაოდეს აქუნდა წარმატება მას სიბოროტესა შინა თვისსა B.

14 კვალად მოუვიდა ამბავი... გამარჯვებები დავიღუმეთ] კვალად მოართვეს ჰამბავი მეფესა ირაკლის რაოდენსამე წელს შემდეგ ფირ მურად (I) ბელადისა, რომლისა თურმე საქართველოს მამულეების აღსაოხრებლად წარმოსულ იყო და ალაზანს რა მოახლოვდა, მეფემან სანგარი შეუტკრა მათ მტერთა ლამე და მოსრნა მრავალნი, ლეკთა მათგან პყრობილ ჰქმნა უმრავლესი რიცხვი მათი და ესრეთ გამარჯვებული მობრუნდა ქისიყს და მაშინ ქისიყისა პირს გამოუშვეს ლეკთა მცხოვრებთა ჰარს თარეში, რომელთაცა ტყვეთა შეძინებუსა წინ უკვე მიიღეს ძლიერი დამარცხება მეფის მის ირაკლის მიერ B.

ამისთანა კაცი ერანის ხელმწიფისაგან დიდად პატივსაცემელი არისო, რომლისათვის განუცხადა სიყვარული და მოსწერა წიგნი ქართლისაჲს მან მეფესა ირაკლის და წარმოუგზავნა ხრმალი და ცხენი ოქროსა იარაღითა აღკაზმული.

- 5 შემდგომად ამისა განიზრახა ხვანთქართან გაგზავნა ელჩისა და წარავლინა კარისა თვისისა მირზა გურგინა, სომეხი ვინმე ყარაბაღით მოსრული, გარნა მრავალთა ენათა მეცნიერი და ცნობით გონიერი, რ(ომელი)ცა მოვიდა კოსტანტინუპოლის და ყოველივე დაბარებული მეფისა ირაკლის მიერ განუცხადა ვეზირსა ხვანთქრისასა,
- 10 რომელმანცა მიიღო იგი და დიდად პატივ-ჰსცა. თუცა აქვნდა მრავალი წყენა მეფის ირაკლისაგან, გარნა დიდად მხიარულ იქმნა ვეზირი მისვლისათვის ირაკლის ელჩისა, ვინადგან ცნობილ იყო მეფე ირაკლი ფრიად წინააღმდეგომ ყოფილსა ხვანთქრისა საბრძანებელთა შორის და ამის გამო ესევეითარითა პატივითა შეიწყნარეს, რომელ უმეტესისა წადილი არღარა აქვნდა ელჩისა მეფის ირაკლისასა. აჩუქეს მრავალი, წარმოუვლინეს დესპანი, მოუძღვნეს ცხენი შვენიერად აღკაზმული და ძვირფასი ქურჭი და გარდა ამისა, რომელიცა უწინარეს ამისსა დატყვევებულნი ხალხნი აღსიხას წარესხნათ, რაოდენნიმე თავადთა გვამნი ცოლშვილით და სხვანიცა მდაბალნი გლეხნი,
- 20 რ(ომე)ლნიცა ქრცხინვლით წარყვანულ იყვნენ და გინა თუ ქსევათა სოფლებთაგან აღსიხას, იგინი ყოველნი განათავისუფლნეს და მოუწერეს სულეიმან ფაშას განთავისუფლება მათი და მშვიდობა ურთერთისადმი და მოიყვანეს იგი ტყვენი ტფილისად და რომელნიცა ჰყვა ფაშას ჯარად დაღისტნელნი, იგინიცა დაითხოვა მამულისაგან
- 25 თვისისა. გარნა ჩვეულნი იგი ლეკნი არა დაცხრებოდნენ რბევასა ქართლისასა, არ(ამე)დ მოჰსცა ღმერთმან მეფესა ირაკლის ძე ერთი სახელად ჭეონ, რ(ომე)ლიცა ემსგავსა მამასა თვისსა სიმნითა და მრავალგზის, შემუსრნა მან ლეკნი და მოსპო აჰან ლეონ ხშირად ჰრბევა ქართლისა ლეკთაგან. და ეგრეთვე განაწესა მეფემან ირაკლი მორიგე ქართლ-კახეთით რ(ომ)ლითაცა დიდად ისარგებლა და იყო მარადის სამი ათასამდის განმზადებული ჯარი, თავადნი, აზნაურნი და გლეხნი და ამათ თანა თვით და ძენიცა მისნი. ყოველნივე თვითოსა თუესა გარდაიხდიდენ და სადაცა იყო ლეკთაგან საფიქრო ადგილი, მუნ მდგომარებდენ, რ(ომ)ლისა გამო დიდად შეშინდნენ ლეკნი. და
- 35 ამის გარნა კულადცა შეირიგა დაღისტნის პირველნი ბელადნი და

34 და მრავალგზის... დიდად შეშინდნენ ლეკნი] ლომგულობითა, მორბელობითა და სვესვიანობითა ესე ხსენებული ძე მეფისა ლეონ, ოდეს იქმნა სრულ ჰასაკითა, მაშინ ძლიერნი ბრძოლანი გარდისხადა მრავალთა ადგილთა ლეკთა ზედა განსადიდებელნი ძლევენი შეიმოსა მათ ზედა და უხმობდნენ გარემონი ლომად მტერ-

თვით ომარ-ხან და მისცა ჯამაგირი რაოდენ ძალ ედვა. და ამ ქაშაღუბანს ფრიად დაამშვიდეს ქართლ-კახეთი და იწყეს მოოხრებულთა დაბნებთა შორის საქართველოსათა შენობა და მრავალნი სოფელნი აშენებდნენ ქართლ-კახეთსა შინა და სომხეთსა.

ხოლო წელსა 1780-სა ქ(ორონიკ)(ონ)ს უმც, ერეენის ხანი უსეინ-ალი ხან უკუდვა და არღარა მისცა ხარკი. წარუგზავნა მეფემან ირაკლი თავადი თარხნისშვილი ყორიასაულბაში ზაზა და განუახლა ყოველი შრომა თვისი და სისხლდათხეულობა ქართლისა და კახეთისა ერეენის დახსნისათვის მტერთაგან და თვით ამ უსეინ ალი ხანისათვის ხანობის მიცემა, თუ ვითარ მისცა ხანობა ერეენისა მეფემან ერეკლე. თუმცა ესე ყოველი ყოფილი საქმენი განუტყხადა, გარნა არა ისმინა, ვინაიდგან აქუნდენ შემატებული ძალი რაიმე განმრავლებისა გამო ყმისა და სიმდიდრისა, რ(ომე)ლმანცა შემოუთვალა სიტყვანი ფრიად მკვახენი.

და ბრძანა მყისვე მეფემან ირაკლი მოწვევად ლაშქრისა ქართლ-კახეთისა და ლეკნიცა მოიწვია ჯარად რაოდენიმე ათასი და წარვიდა. ამასვე წელსა აგვისტოს მოვიდა და დასდგა შირაბათის სოფელში, რომელი შორავს ერევანს ვიდრე ორს აღაჯადმდე. და იწყო ჯარმან რბევად ერეენისა და აღარსად დარჩა შენობა თვინიერ ერეენისა და ეჩმიაწინისა.

ამასვე დროსა დამორჩილებულ იყვნენ ირაკლისადმი განჯა, ყარაბაღი და მოერთვნენ მუნით ჯარნიცა რაოდენიმე ათასნი, ხ(ოლო) ერეენით ლტოლვილნი წარმოსრულ იყვნენ ბაიაზეთის მამულში, რომელი არს სამფლობელო ხვანთქრისა. წარვიდნენ ქართლ-კახეთის თავადნი და ჯარნი და მოარბიეს ს(რულია)დ მამული ბაიაზეთისა და მრავალი ტყვე და საქონელი წარმოასხეს. მოეწივნენ ქურთნი, გარნა იგინიცა დაამარცხეს და შეურაცხ-ჰყვეს და ყ(ოველ)ი აღრიბეჯანის ხანები დაემორჩილნენ მეფესა ირაკლის და მოართვეს ელჩნი და ფეშქაშნი ძვირფასნი. თავრიზის ხანისაგან, ხოის ხანისა, ურუმის ხანისა, შაყაყის ხანისა, მარალის ხანისა, ბაიაზეთის ფაშისა და ყარსის ფაშისაგან. და ეგრეთვე მოერთვა ერეენის მამულში მდგომი შამდინალა ქურთი, ძლიერი კაცი და მრავალთა ქურთთა მებატრონე და მოსცა

თა ლეონს. ამას შემთხვევასა შინა ინება მეფემან გამოყვანა მორიგეთა, რომლისა გამო არა მცირედ შეება მიეცა საქართველოსა მამულსა მით, რომელ მტერთა ფეხნი რბევად სოფლებისა. მაშინ დაუზავდნენ მეფესა ირაკლის დალისტნის გამო ჩინებულნი ბელადნი და იყვნენ დამყუდროებით, ხოლო თვით ავარიისა ხანიცა ომარხან შემოურთიგდავე მეფეს ერთურთ თვისითა B.

4 და მისცა ჯამაგირი... და სომხეთსა] — B.

30 შაყაყის ხანისა] — B.

31 შამადიანდა A.

თავი თვისი ყმად. გარდა ამისა შორაგლის სულტანი ყარამან და და მოერთვა ყმად ყ(ოვლით)ა შორაგლის ხალხითა და მამულითა. და ესეოდენ განძლიერდა ერევანს ყოფისა ქამსა მეფე ირაკლი, რომელ ელოდნენ ერანელნი უთუოდ გახელმწიფდებდა და ერანის ნაწილებსაც დაიჭერსო. ვინადგან აქვნდათ ცნობა ნადირ შაჰთან ყოფისა და ესმოდათ მარადის სიმხნე, ქველობა მისი, და ვერცა ვის ჰხედვიდეს მოპირდაპირედ ირაკლისა და ამისთვის დიდად ჰფიქრობდნენ და ყოველთვის მოლოდებდა აქვნდათ „ერანისაკენ წარმოვათ“, ესოდენთა მიზეზთა გამო დიდად შეამჭირვეს ერევანი და იხვეწებოდა შერიგებასა.

5 ხ(ოლო) ერთსა დღესა წარვიდა მეფის ირაკლის ძე გიორგი, რათა გარდაჰხედოს ერევნისა ციხესა და ქალაქსა ერევნისასა. მაშინ იხილეს რა მცირე ცხენოსანნი, მახლობელად მისრულნი ერევნელთა, გამოვიდნენ ივინიცა, შეხვეწის უიმედონი და დიდითა მჭიდროებითა თავგანწირულნი, ეკვეთნენ სავნებულად ამ მეფის ირაკლის ძეს გიორგის და შეექმნათ ომი ძლიერი. და ვინათგან ეს ერევნელნი უმეტეს მახლობელ იყვნეს ციხისა, ამისთვის არა მცირედ შეაწუხეს მეფის ძე.

10 ხოლო ესე აცნობა გიორგიმ მამასა და ჰსთხოვა ჯარი შემწედ. გარნა ჯარნი მეფისა ირაკლისა უმეტესნი ნაწილნი წარსრულ იყვნენ ჩაფაულად და რაოდენნიცა თანა ჰყვა, უბრძანა მოშველება ძესა თვისსა

20 ლეონს და სპათაცა და ეგრეთვე აღმხედრდა თვითცა მეფე ირაკლი და სარდალნი მისნი. მიჰმართეს ბრძოლასა მას და ერევნითცა გამოვიდნენ რაოდენნიცა იყოფოდნენ მბრძოლნი და შექმნეს ბრძოლა ძლიერი, ვიდრე საჟ საათადმდე, თუმცა ვერ შემძლებელ იყვნენ ესოდენ უამ პირისპირ ომისა, გარნა აქვნდათ ერევნელთა ფრიალნი სიმაკრენი კლდეთა და კედელთანი და ჰყვათცა ლეკნი მეომრად ხანსა ერევნისასა და ჰმაგრებდნენ მით.

25 ხ(ოლო) მხილველი ამისი მეფე ირაკლი განრისხდებოდა, ვითარცა თხათა ზ(ედ)ა ლომი და ამ დროს მცნობელმან ვინმე ერევნის ციხით ესროლა პირისპირ ზარბაზანი მეფესა ირაკლის და წინამდებარესა კლდესა მოხვდა, რ(ომე)ლიცა ვანერა ფ(რია)დ განსაკვირვოდ და შემდგომად ამისა განრისხებულმან აღუზახნა მჭირსედ სპათა და მყისვე აოტნა და მოსწყვიდნა ფრიალნი და მოსპო ყოველი ძალი ერევნისა და მრავალნიცა ცოცხალნი შეიპყრეს. და მისცა ბრძანება

30 ხ(ოლო) მხილველი ამისი მეფე ირაკლი განრისხდებოდა, ვითარცა თხათა ზ(ედ)ა ლომი და ამ დროს მცნობელმან ვინმე ერევნის ციხით ესროლა პირისპირ ზარბაზანი მეფესა ირაკლის და წინამდებარესა კლდესა მოხვდა, რ(ომე)ლიცა ვანერა ფ(რია)დ განსაკვირვოდ და შემდგომად ამისა განრისხებულმან აღუზახნა მჭირსედ სპათა და მყისვე აოტნა და მოსწყვიდნა ფრიალნი და მოსპო ყოველი ძალი ერევნისა და მრავალნიცა ცოცხალნი შეიპყრეს. და მისცა ბრძანება

33 და ესოდენ განძლიერდა ერევანს... ცოცხალი შეიპყრეს] და ესე დიდება ირაკლისი ყოველთა მოყუასთა მიერ მისთა სახარულევან (!) იქმნებოდა, ხოლო ორგულნი იგლოვდნენ ამასზედა და იტყოდნენ: ესე მეფე სრულად გახემწიფდა და ამისი პირისპირი ვისლა ძალუქს, ვინადგან ნადირ-შაჰსთან აღზრდილია და ერევანსაც დაიპყრობსო, რომლისათვის უმეტესი ერანელნი დიდსა მწუხარებასა მიეცნენ. ამისა მხილველთა ერევნელთა იწყეს ვედრება ირაკლისადმი, რათა ზავ ჰყონ ურთიერთარს. ხოლო ირაკლი უმეტესად შეაჭირვებდა მათ და უბრძანა სპათა თვისთა

სპათა თვისთა, რათა ყოველმან კაცმან სახლი გაიკეთოს და იზამთროს მუნ. მხილველნი და მსმენელნი ამისნი ფრიად მძრწოლარე იქმნენ და ევედრა ერევნის ხანი და დაიდვა ხარკი ვიდრე ოთხი ათას თუმნადმდე გარდაკვეთით და უმეტეს სხვადა ფეშქაში შესამაბნი მოერთმეოდეს. გარნა არა დაპრთო ჯერეთ ნება მეფემან ირაკლი.

5

ხოლო მუნ ყოფასა შინა მოუვიდა წიგნი ქართლით რომელ: „მოვიდა ბაქარ მეფის შვილი ალექსანდრე იმერეთს და მეცადინობს, რათა ვიეთნიმე ქართველნი შეიტყუოს და გარდაპბირს, თუმცა არა სარწმუნო იქმნა. გარნა ურჩივეს ვიეთთამე ვეზირთა და უმეტეს ტფილისით დაუწყეს წიგნების წერა ხშირად „მოეშველე ქართლს თუ არა საქართველო აირივია“ და ამის მიზეზით გამობრუნდა ერევნით მესამეს თთვესა აჰყარნა მრავალნი მეკომურნი სომეხნი და წარმოასხნა საქართველოსა შინა, რომელნი დღესცა მდგომარებენ რაოდენსამე ადგილსა და სხვა ტყვე, საქონელი ურიცხვი იშოვეს ჯართა, მრავალი თეთრი მოართვა ოქივატერმა, და ზემოხსენებული რიცხვი თეთრისა დასდვა ერევანს ხარკად. შემდგომად განუწყესა მოურავიცა თვისი მუხრანის ბატონი, სიძე თვისი იოანე, კონსტანტინესჲ ძე და იყო ერევანი მოხარკედ მეფის ირაკლისა ვიდრე მოსვლადმდე ყაჯარი აღამაჰმად-ხანისა.

10

15

ფრიად მოხრება ერევნისა მამულთა და მაშინ სპათა მათ, ვითარცა ბრძანებისა აღმასრულებელთა ესრედ აღაოხრნეს მამულები იგი ერევნისა, რომე არღა დარჩა მათ შინა არცა ერთი შენობა თვინიერ ერევნის და ეჩმიაწინისა კიდე. და ერთსა დღესა ინება ძემან მეფისა ირაკლისამან გიორგი ხილვა შორით ერევნის ციხის და წარვიდა. ოდეს მიეახლნა მას, სცნეს ესე ერევნელთა, გამოვიდნენ მუნით და ეკუთუნენ სასტიკად მცირეთა მათ თანა აწყოლთა ცხენოსანთა გიორგისათა და შეჰქმნეს ბრძოლა ძლიერი და გიორგიმან აცნობა ესე მამასა თვისსა მეფესა ირაკლის და სთხოვა მას ძალი. და მან უბძანა ძესა თვისსა ლომგულსა ლეონს მიშველება მამასა მისისა გიორგისი და ეგრეთვე სიძესა თვისსა სარდალ-სახლის უხუცესსა ორბელიანს დავითს და თვითცა აღმხედრდა რაზმითა თვისითა და მივიდა მათხედა. მაშინ შეიქმნა ბრძოლა დიდი და სასტიკი. გამოვიდნენ ყოველნივე, რაოდენიცა იყვნენ ერევნისა მას ციხესა შინა. შთასხნენ კლდეთა და სიმაგრეთა შინა, ჰქმნეს მოუკლებლად თოფთა ცემა და სისხლთა ღვრა, ვითარ სამი ჟამი და ამას აღრეულობასა შინა თოფმან რომე ვინმე შემოსტყორცა ზარბაზანი ციხითა და სადაცა იყო მეფე ირაკლი მუნ წინ კლდესა მოხუდა, ხოლო იგი ვანარინა საკვირველმან მარჯვენამ ხელმან მადლისამან და აჰად მეფემან მადლობის მიმართმევან. მისდამი შეუტრია ძლიერად და მისვლასვე თანა დაამარცხა იგი და მოსპო ყოველნი ძალნი მათნი. მრავალნი ტყვე ჰყვეს B.

18 ხოლო მუნ ყოფასა შინა... ურიცხვი იშოვეს ჯართა] — B.
19 მრავალი თეთრი მოართვა ოქივატერმა... ყაჯარი აღამაჰმად-ხანისა] ხოლო ვინადგან დაიცვა მეფემან ეჩმიაწინი (!) ხელისაგან ერევნის ხანისა ამისთვის ოქუბრტერმან (ოქივატერმა, ლ. მ.) უძღვნა მას მრავალი და შეკრულ იქმნა ერთგუ-

შემდგომად რაოდენისამე წლისა კ(ვალა)დ იძია შური მსჯელობა მან ფაშამ და იწყო საქმობა იღუმალ შუშის ხანთან და დალისტანში ომარ-ხანთან. და ეგრეთვე ასტეხნა ლეკნი მარბეველად ქართლისა დაფარვით, რ(ომე)ლიცა ჰმართლობდა თავსა მეფეს ირაკლისთან, რეცა არ იყოს ნება მისი, ოდეს ლეკნი აღსიხის მხრით ავაზაკობდენ.

5 ემისა ამას მოიწია უბადრუტება და გარდაიცვალა ძე ირაკლი მეფისა ლეონ და ოდეს მოესმა აღსიხის ფაშას სულეიმანს, მაშინ ჰსთქუა ფაშამ: „მოხუცების ეამსა მეფის ირაკლისსა ერთი ფარდა აქვნდა საქართველოს. რ(ომელი)ცა ოთხკერძოვქ იგურდივ იფარებდა და

10 აწ დიდი შემეწე მოეშალა ირაკლი მეფესაო“ ჰსთქუა ესე და უმეტესად განიგულვა ქართლის ოხრება. მაშინ მეფე ფ(რია)დ მგლოვი(არ)ე ძისათვის ლეონისა დამცხრალ იყო ომებისაგან და აღარ ნებავედა ლაშქრობა არცა ერთსა მხარესა და აღსტყდენ ლეკნი აღსიხის მხრით ოხრებად ქართლისა. ამისსა შემდგომად ჰსცნა იმპერატორცამან ეკატე-

15 რინა როსიისამან წინანი ქმნილნი და შემდგომნიცა ესე აღსიხის ფაშისაგან საქართველოს რბევა და ოხრება, რომლისათვის წარმოავლინა მეფეს ირაკლისთან მინისტრად პოლკოვნიკი და ორი ბატალიონი მხედრობა. გარნა უმეტეს განძვინდა სულეიმან ფაშა და შექმნეს სხვათა აღრიბეუანის ხანებთაცა შიშნეულება მხედრობისა გამო რუსეთისა, ვინათგან აქვნდათ მარადის რიდი მეფის ირაკლისაგან და უმეტესად განიგულვეს მაშინ დაპყრობა თვისი ძალითა როსიის მხედრობისათა და ამის გამო შეექმნათ ურთიერთისადმი დაფარვით დინთას-

20 ლობისა თანხმობა. ხოლო ამას ეამსა ეპყრა საყმოდ განჯა და ყოველი მამული მისი მეფესა ირაკლის და აქვნდა ფრიადი მეგობრობა შუშის ხანსა თანაცა, რ(ომე)ლ ერთი ამისი კაცი და ერთი მეფის ირაკლისა განაგებდენ ქალაქსა განჯისასა. გარნა ზემოხსენებულისა ფიქრისა და შურისა გამო გამოაძეს მუნ მყოფი იგი კაცი მეფის ირაკლისა თავადი ანდრონიკაშვილი მდივანბეგი ქაიხოსრო. შეიყვანეს იგივე მემკვიდრე ჯავათ-ხან და დასვეს ხანად. მასვე დროსა სულეიმან ფაშამ

25 მოუწოდა დალისტნის ომარ-ხანს, ხუნძახის ბატონს. მან შემოიყარა დალისტნის ჯარები და ეგრეთვე ჯარელნი, ვ(იდ)რე ოცი ათასამდე და

ლებასა ზედაცა მისსა, რომლისათვის დაუდგინა მეფემან მოურავად ერევანს სიძე თვისი მუხრანის ბატონი იოვანე B; და იყო ერევანი მოხარკედ მეფის ირაკლისადვიდრე მოსვლამდე ყაჯარი აღა-მამამად-ხანისა] — B.

- 7 ლეონ]+ სოფელსა შინა გურჯაანს წელსა ჩღბა ქორონიკონს უფთ B.
- 14 მაშინ მეფე ფრიად მგლოვიარე... ოხრებად ქართლისა] — B.
- 17 პოლკოვნიკი]+ ბურნაშოვი B (S—3669).
- 28 გამოაძეს მუნ მყოფი... მდივანბეგი ქაიხოსრო] გამოაძეს მუნით თავადი იგი მეფისა და დასვეს მემკვიდრევე განჯისა ჯავათ-ხან B.

მოვიდა ურდოზედ, (რომელ არს ალაზნის პირი) და მოვიდა ირაკლიცა რუსეთის მხედრობით ქისიყს და დასდგა სიღნაღს, რ(ომე)ლ ხუნძახის ბატონი სიღნაღზედ მოსვლას აპირებდა და მუნ მოელოდა მეფე ირაკლი.

გარნა იგი აიყარა უგრძნულად, ამოვლო ჭირხლის ხევი, ამოვიდა დედოფლის წყაროზედ და გარდავიდა იორზედ. მცნობელი ამისი მეფე ირაკლი გამოუდგა ჰსწრაფად რუსის მხედრობით, გარნა ვერლარა ეწვივა. მივიდა ომარ-ხან ანტალის მადანში, აღილო ციხე ანტალისა ალაოხრა მადანი და დაატყვევეა ყოველნი მუნ მყოფნი ბერძენნი და ქართველ-სომეხნი და აღვიდა აღსიხის ფაშასთან რაოდენსამე ხანსა მუნ განისვენა და შემდგომად წარმოუძღვარა კაცი ფაშამ ხუნძახის ბატონს და მოჰგზავნა საბაშოზედ და ვახანის ციხეს მოადგა; აქაც მიეშველა მეფე ირაკლი, თვისისა და რუსის მხედრობით მიბრძანდა სურამს, გარნა ვერ დაამტკიცეს მისვლა ვახანს და მიშველება მისა, ვინადგან არ იყო ადგილი მარჯვე, რათა რეგული მოხმარებულ იყო და აღიღეს ციხე ვახანისა და მრავალნი სულნი დაატყვევეს და თავადნი აბაშიძენი ცოლ-შვილით და სიმდიდრითა და ყოვლითა საგანძურითა ცარიელ ჰყვეს და წარასხნეს და უკუნი იქცა ომარ-ხან აღსიხადვე. მას ზამთარს მუნ ისადგურა. და მეორეს ზამთრის პირს შემოდგომაზედ გამოსიტუმრა, გარნა ვერლარა იკადნიერა შთამოვლა ქართლზედ, არამედ განვლო მთანი და შთავიდა ყარაბაღში იბრაიმ-ხანთან.

შემდგომად ამისა მეფე ირაკლიცა წარვიდა განჯას და ეგრეთვე მხედრობაცა რუსეთისა თანა წარასხნა, ვინადგან მასვე წელსა გაქცეულ იყვნენ საქართველოს ელნი ყაზახისა და შამშადილისანი და იყოფოდენ განჯა-ყარაბაღსა შინა. და ყარაბაღითცა გამოიქცნენ მელიქნი იბრეიმ-ხანისანი სომეხნი ფ(რია)დ მდიდარნი და განძლიერებულნი ყმითა და ციხე-სიმაგრითა, რომელნიცა მოვიდნენ მეფეს ირაკლისა თანა და ჰსთხოვეს შეწევნა, რათა მისცეს ჯარი და აჰყარონ ყ(ოვე)ლი საყმო თვისი. ამისთვის წარგზავნა ძე თვისი იულონ და წარატანნა სარდალნი და სპანი საქართველოსანი. მოვიდნენ რა მამულსა ყარაბაღისასა მუნით-ცა მოეგება ჯარი და სარდალი იბრეიმ-ხანისა და მოინებეს აყრა მელიქებისა.

21 ყარაბაღში იბრეიმ — ხანთან] შუშის ხანთან B.

32 შემდგომად ამისა... და მოინებეს აყრა მელიქებისა] და ასე რა მოხსენა მეფესა, აღიჭურვა როსიისა და ქართლოსიანთა მხედრობითა მიზნითა ამით, რომელ ვინადგან მასვე დროსა შინა იყვნენ გაქცეულ ყაზახისა და შამშადილისა ელნი, მუნ იგინიცა აეყარნა, ომარ-ხანისათვისცა მიეგო მსგავსი სიბოროტისა მისისა და მელიქთათვისცა სურვილი მათი სრულ ეყო და ამათ უწინარესა თვისისა წარავლინა მეფემან ირაკლი ძე თვისი იულონ და მეწინავე სპასხეტი და სიძე თვისი ორბელი-

გარნა ჟამსა ამას განუცხადა მინისტრმან ბურნაშოვმან, რ(ე)პ(უბლიკ)ანტ(ა)ს(ი)ა
 „ბრძანება მომივიდა დღესვე უნდა გაგბრუნდეთ“. „ჰსთხოვა მოცდა,
 გარნა არა ინება პოლკოვნიკმან და გამობრუნდა განჯილამ და მეფეცა
 მათ თანა.

5 ხოლო ამასვე ჟამსა თანხმობისათვის იბრაიმ-ხანისა შთამოვიდა
 ომარ-ხან ჭარში დაღისტინის ჯარებით. და მეფე ირაკლიც მიბრძანდა
 ქისიყს რ(ამეთუ) რუსეთის მხედრობა მოვიდა ტფილისის და მუნით
 წარვიდნენ რუსეთს. ომარ-ხან რაოდენსამე თვესა ჭარში დაშთა,
 გარნა ვერლარა იკადრა მოსვლა ქისიყზედ, გაბრუნდა და შამახიას მო-
 ადგა.

10 ხოლო მეფობასა ამისსა, რ(ომე)ლნიცა დავსწერე ძლევეანი სა-
 ხელდობ, გარდა ამისა ვგვონებ უმეტეს ოცდაათისა ძლევეანი მიეღოს
 და ჰყვა სიცოცხლესა მისსა მოხარკეობასა შინა განჯა, ყარაბაღი, ერე-
 ვანი და ჰმსახურებდნენ შესაბამითა ვალდებულებითა, ვიდრე მოსვ-
 15 ლადმდე ყაჯარი აღა-მამად-ხანისა.

მეფობასა ამისსა აშენდნენ სიმაგრენი ქართლ-კახეთისანი, ვიდ-
 რე ასსამოცამდე გაღავანი და ბურჯნი მტერთათვის. ხოლო თვით მე-
 ფე ირაკლიმ განაახლა ციხე გორისა, გაღავანი სიღნაღისა, თელავისა,
 20 ბოჭორმისა, ჭოეთისა, გაღავანი სევირელისა, საბუისა, გრემისა, ფე-
 დისა, პატარძელისა და ნორიისა.

ანი დავით გამოცდილი ფრიად ბრძოლასა შინა, რათა ყმანი ყარაბაღისა მელოქთანი
 აყარნათ და თვით მეფეცა ირაკლი ჩაბძანდა მამულსა განჯისასა, ხოლო წარ-
 ვლენილთა მეფისათა მოეგება სარდალი იბრეიმ-ხანისა ჯართა დიდითა და ეკუთ-
 ნენ მხედრობანი ესე ორნი ურთიერთსა სასტიკად, შეჰქმნეს ბრძოლა და უკანას-
 კნელ იძლივნენ მხედრობანი შუშის ხანისანი და ამ წარვლენილთა მეფისა მიერ-
 სრულ-ჰყვეს ბრძანებული და აჰყარეს ყმანი მელოქთანი და ყახახათა განიგუ-
 ლეს მოსვლა წინაშე მეფისა ირაკლისა B.

9 გარნა ჟამსა ამას... შამახიას მოადგა] მას ჟამსა მყოფი პოლკოვნიკი ბურნა-
 შოვი უკუნ იქცა განჯით მხედრობითა თვისითა, ვინადგან მიიღო ბრძანება თვისა-
 სა იმპერატრიცია (!) ეკატარინესაგან და ამისთვის მეფეცა ირაკლი გამობრუნდა.
 ხოლო ამავე დროსა ავარიელი ომარ ხან ერთპირობა ქმნილი იბრეიმ ხანს თანა
 შთამოვიდა ჭარს რა მუნით შემოსრულ იყო ქისიყს... ამისი მსმენელი მეფე ირაკ-
 ლი მსწრაფლ ჩაბძანდა ქისიყს და განაგებდა ყოველსავე სანაპიროსა საქმეთა.
 შეშინებულმან ომარ-ხან ვერლა გაბედა მოსვლა ქისიყსა ზედა, არამედ მირიდა ძა-
 ლა მეფისა, შთავიდა და შემოადგა შამახიას B.

14 ხოლო მეფობასა ამისსა... ვალდებულებითა] მეფემან ირაკლი რაოდენიცა
 ჰყვნა განსადიდებელნი ძლევენი მტერთა ზედა უმეტეს სამ-ათ-ხუთეულსა არიან აღ-
 წერილისა ამის, რომლისა წვრილად ადგილ-ადგილ გამარჯვებანი ურიცხვნი არიან და
 ესევითარსა სვეტიანობასა შინა მოხარკენე ჰყვა: განჯა, ყარაბაღი, და ერევანი, რი-
 10 მელნიცა ჰმსახურობდნენ მის ცხოვრებასა შინა თვისისა B.

15 ვიდრე... აღა-მამად-ხანისა] — B.

20 ხოლო თვით მეფე ირაკლიმ... პატარძელისა და ნორიისა] — B.

ზოლო შრომანი და ღვაწლნი მეფისა ირაკლისანი არა ადვილ შე-
საძლებელ იყო აღწერად, არამედ რაოდენ ძალ მედვა სმენითა და
მეხსიერებითა სარწმუნოთა კაცთაგან ცნობით აღვსწერენ. ზოლო რო-
მელიცა მოიწია მას ზედა ჟამსა ღრმად მოხუცებისა მისისა საქმე
უბედურებითი და მოვიდა ალა-მამად-ხან და ალაოხრა ტფილისი, მის-
თვის არარა დამიწერიეს ჟერეთ, ვინადგან მიზეზნი და ვითარებანი
განვრცელდებიან.

5

⁶ ზოლო შრომანი და ღვაწლნი... და ვითარებანი განვრცელდებიან] ზოლო
უკანასკნელ მოხუცებისა მისისა ჟამსა კ(ორონი)კ(ონ)ს უბგ განძლიერდა ყაჯარი ალა-
მამად-ხან, რომელმანცა მოსწვა და ალაოხრა ტფილიზი, ია-სა დღესა სამშაფათსა B.

დაწარმო

I

მეფობა ირაკლი მეორისა

(თეიმურაზ ბაგრატიონისგული ვერსია)

ეს ისტორია, ამის შემდგომნი, თავადის ომან მდივნის ლაშქარ-ნივისის ხერხეულიძისაგან აღწერილიდამ არიან გამოწერილნი. მეფის ერეკლეს ლაშქარნივისი იყო ეს ომან.

შემდგომნი რააცა დაშთენიეს მოთხრობანი პაპუნა ორბელიანსა დიდებულისა მეფისა ცხებულისა თეიმურაზ მეორისა და ძისა მათისა დიდებულისა მეფისა ირაკლისა, ღირსსახსოვართა ამათ მეფეთა იწყებიან შემოკლებით აქათგან.

წელსა ქ(რისტ) ესით 1759, ქ(ორონი)კ(ონს) უმზ გამოვიდნენ კვალად დაღისტნის ბელადნი კობტა და ჩონჩოლ-მუსა ლეკთა ჯარებით, ვიდრე რვა ათასადმდე კაცნი. ესენი გაიყვნენ, ჩონჩოლ-მუსა მივიდა აჩაბეთს და აღიღო და მრავალნი სულნი დაატყვევნა, შევლო ლიახვზე, სამაჩაბელოს ოსები დაარბივა და მუნით წამოსული ავნევის სოფელს შემოადგა და კობტა ბელადი ატოცის ციხეს შემოადგა. მივიდნენ მეფენი თეიმურაზ და ირაკლი ქართლ-კახეთის ჯარით ყორნისს და მეფე იმერთა სოლომონ შემწე ექმნა და მოვიდა თვისი ჯარით. სამთა ამათ მეფეთა შეექმნათ რჩევა, თუ რომელს მიეშველნენ — ავნევს, ანუ ატოცს და ამჯობინეს მიშველება ატოცისა. მივიდნენ მოსწრაფედ დილას ადრე. დაესხნენ თავსა ლეკის ჯარს ატოცს, აოტეს კობტა ბელადი და ლეკის ჯარი მრავალნი მოსწყვიტეს და სამთა ამათ მეფეთა და სპათა მათთა სიმხნე და სიმარჯვე ყოველთა კაცთაგან მოსაწონი იყო. დასდევნენ შორად, მივიდნენ ესე ლტოლვილნი ლეკნი ავნევს, აცნობეს ჩონჩოლ-მუსას ესე ყოველი ყოფილი. ამისი მცნობელი ჩონჩოლ-მუსა შემოეცალა ავნევს, მოვიდა დვანს სიმაგრეში, დასდგა ჯარით. მასვე დღესა მოვიდნენ სამნივე მეფენი მისაშველებლად, მაგრამ აღარ დახვდათ იქ ლეკის ჯარი. ჰსცნეს მეფეთა დვანს დგომა მათი, მივიდნენ მეფენიცა, პირისპირ დაუდგნენ, გარნა ვერლარა იკადრეს გამოსვლა ლეკთა საომრად დასტით, არამედ მცირედთა

კაცთაგან მოხდა თოფთა ცემანი. სიღამემან უსწრათ, ომი აღარ მოხდა, მეფენი ჩამოხდენ იმ ღამეს მას ლეკის ჯარის ახლო და სწადდათ მტერი ორე დღეს ომი, მაგრამ მას ღამესა აიყარა ჩონჩოლ-მუსა ჯარით და გაიპარა. მეორესა დღესა, დილას, სცნეს მეფეთა გაპარვა ლეკთა, დევნა უყვეს, მაგრამ ველარ მიეწივნენ.

ამასვე წელსა ქარიმ-ხან შირაზის ქვეყნელი, გვარეულებითა ზანდი¹, ქურთთა ნათესაობისაგან, ესე განძლიერდა სპარსეთსა შინა, სძლო მაჰმადხან ყაჯარსა, (რომელიცა მაჰმად-ხან იგი ცდილობდა თვით დაპყრობასა სპარსეთისასა) და მოიკლა მაჰმად-ხან ყაჯარი ყულისა (ესე იგი მსახურისა) თვისისაგან.

ჟამსა მას, ოდეს იძლია იგი ქარიმ-ხანისაგან და მიართვა თავი მაჰმად-ხანისა ქარიმ-ხანს მკვლელმან მისმან, ქარიმ-ხანმა, რა ნახა თავისი მტრის სიკვდილი, თუმცა იამა, მაგრამ ბრძანა მკვლელისა მის ბატონისა თვისისა შეპყრობა და წარჰკვეთა თავი მისი მოლაღატეობისათვის უკეთურისა მის მსახურისა. აგრეთვე მივიდა აზათ-ხანზე, სძლია, მოსრა ჯარი მისი და აზათ-ხან გამოიქცა აღრიბეჯანისაკენ და რომელს ადგილებშიც მივიდა, მრავალი ავი საქმეები ქნა, ოხრება, სრვა, რბევა და უსამართლობა.

ამას ჟამსა მისწერა ქარიმ-ხანმა წიგნი ძმობით და სიყვარულით მეფეს ერეკლეს და სთხოვა: „აზათ-ხან, ჩემგან ძლეული, აღრიბეჯანის ქვეყნებისკენ გამოიქცაო, ხალხს არბევს და მრავალს ადგილს აფუჭებს. სადაც მაინთ მხარეში გამოიხდეს, შეიპყარ და გამომიგზავნეო, და ამითი ერანის ქვეყანას დიდს ვალდებულებას დასდებო“. ამ-ჟამათ აზათ-ხანმა საცა იყო, იმ ადგილებში ველარ მოიცადა და დაღისტნისაკენ წამოვიდა. ჰსცნა ესე მეფემ ერეკლემ, ყაზახში გარდაასწრო წინ ჯარით და თავისის ჯარებით სრულად შეიპყრა, აზათ-ხან ქარიმ-ხანს გაუგზავნა და იმისი ჯარისკაცნი სულ ყველანი გაანთავისუფლა და თავ-თავის ქვეყნებში გაისტუმრა. ეს საქმე მეფემ ერეკლემ იმიტომ უყო აზათ-ხანს, რომ აზათ-ხან ერევანს მეფეს თეიმურაზს და მეფე ერეკლეს არ ანებებდა. ჩვენს ბატონებს ერევანი ყუენებისაგან ნაბოძები ჰქონდა და ის იმძლავრებდა ერევანს. ჩვენი ბატონები შერიგებას უკან აზათ-ხანს ბევრის გზით შეეწივნენ, მაგრამ მაინც ერევანზე ხელს არ იღებდა.

რა აზათ-ხან ქარიმ-ხანს ჩაჰგვარეს, ქარიმ-ხანმა დიდად დაუმაღლა მეფეს ერეკლეს, მრავალი ფეშქაშები წარმოუვლინა, თვალი, მარ-

¹ ზანდნი ქურთთა გვარეულობანი არიან შირაზისა გარემოთა მცხოვრებნი. წარჩინებულთა გვართაგანი, რომელთაგან იყო ქარიმ-ხან, დიახ ჰქვიანი და ბრძენი კაცი. ქურთთა იტყვიან მიდიელთა ერისაგან შთამომავალთა. (მეფის ძე თეიმურაზ).

გალიტი, ოქრო, ვეცხლი და ლარი. და მოსცა და დაუმტკიცა ერეკლე
თავისის მაზრებით სრულად სახანო. და მოუწერა ბრძანება ერეკლეს
ხანსა: „შენ რაც ხარკი სახემწიფო გაძევს, ყოველსავე უკლებლად მიმთავსა
ფე ერეკლეს მიართმევდეთ და მორჩილებდეთ, ვითარცა არს წესი ყმა-
საგან ბატონის მორჩილებისაო“ და მოსწერა ყოველთავე თავის-
თვისად აღრიბეყანის ქვეყანაში მსხდომს ხანებს, რომ ყოველნი-
ვე მეფის ერეკლეს მორჩილნი უნდა იყვნეთ და იმის ბრძანებას შე-
იწყნარებდეთო. ამ ქარიმ-ხანმა ერანის ქვეყნები სულ დაიპყრა, მაგ-
რამ თავისის განზრახვით ყვენობა არ დჯირქო, არც კელმწიფობის სა-
ხელი მიიღო. ასე ამბობდა: „სპარსეთი უბატრონოთ დარჩაო, მე სპარ-
სეთის მოურნე ვარო მხოლოდო, სპარსეთი ამოხრებელთ და უსა-
მართლო კაცთაგან დავიხსენო, არ შინდა ბოროტმა კაცმა და მოხ-
რებელმა სპარსეთის ქვეყანა და ხალხი შეაწუხოსო, მე სპარსეთის
მომვლელი ვარო და არა კემწიფეო. თავის ტიტულად ვეჭილობა და-
ირქო და ჭკუითა და სიბრძნით სპარსეთს მშვიდობას აძლევდა, კარ-
გათ უვლიდა და სამართლობდა, ხალხს არ აწუხებდა, ყველამ შეიყვა-
რა და გაუერთგულდნენ.

ამასვე წელსა ლეკებმა ჯავახეთი მოარბივეს და მრავალი ქრის-
ტიანი სული დაატყვევეს. დახვდა მეფე ერეკლე ყარაიაზე ღამე, ეს
ლეკის ჯარი დაამარცხა, მრავალი ლეკი მოკლა და ტყვე და საქონე-
ლი სულ დააყრევინა და მისცა ნება ყოველთა ტყვეთა გამოხსნილთა
თვისსავე ქვეყანასა წასვლისა. ესე გამარჯვება იყო ივნისის ოთხს.

წელსა ქრისტესით 1761, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უმთ, წარმოვიდა ჯარი
დაღისტნიდამ ლეკთა, საქართველოს საოხრებლად. სცნა რა ესე მე-
ფემ ირაკლიმ, ჯარის, შეყრა ვედარ მოასწრო და თავისის ამალით წა-
ვიდა, სუჰყულიანში დაემალა, რომელ არს ნათლისმცემლის მონასტ-
რის კერძო. მუნით მეფე ირაკლი თვთ ყარაულად წარვიდა და განიშ-
ტრო და სცნა, რომელ ათ ზომად უმეტესობდა ლეკი მის ჯარზედ. გა-
მობრუნდა და ასეთს ადგილს დაუხვედრა და ასე შეადგერა ეს თავისი
ამალა, რომელ მისელასავე თანა გააქცივა ლეკნი, აოტნა და მრავალ-
ნი მოსწყვიტნეს.

წელსა ქ(რისტ)ესით 1762, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნ, შიგნით კახეთს,
ახმეტას სოფელს, ლეკის ჯარი მოვიდა და ამით მსწრაფლიად მიუხდა
მეფე ერეკლე, შეეება და დაამარცხა, რომელ რისხვა ღ(მრთ)ისა დას-
ცა მათზედა, მრავალნი მოსწყვიტნა და დანაშთნი წარივლტნეს სირ-
ცხვილეულნი.

წელსა ქ(რისტ)ესით 1763, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნა, მოვიდა სამაჩაბ-
ლოში კეხვს ლეკის ჯარი, მისაწრა მეფემან ირაკლი, განემარჯვა და
მრავალნი მოსწყვიდეს.

წელსა ქ(რისტე)ესით 1764, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნზ, დახვდა მეფე ირაკლი ლეკის ჯარსა მრავალ-წყაროზედ, გაემარჯვა და მრავალი მოსწყვიდეს.

წელსა ქ(რისტე)ესით 1765, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნზ, ლეკის ჯართა გორი დაარბივეს და ტყვენი წარასხნეს. დახვდა მეფე ირაკლი სამგორის მინდორში ღამე, ეს ლეკის ჯარიც სრულიად მოსწყვიდნეს და ტყვენიც განათავისუფლეს.

წელსა 1767, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნე, ერეენის ქურთები განსდგნენ და არღარა მოსცეს ხარკი. წარვიდა მეფე ირაკლი თვესა ივნისსა. მათაც სცნეს მეფის მიმავლობა, გაიქცნენ და არეზის მდინარესა განვიდნენ და არარატის მთის იქით რა მივიდნენ, მიეწია ერეკლე მეფე, დაარბივა ქურთები და მრავალი იშოვეს ესრეთ, რომელ უმეტეს მოსაცემელის ხარკისა, ვიდრე ათ ზომადმდე. და მოვიდა ტფილისს და იყო სიხარული და განცხრომა.

ამასვე წელსა ლეკის ჯარი გარდავიდა იმერეთს, რაჭის სოფლები მოარბივეს, ასამდის ქრისტიანე ტყვე იშოვეს და წარმოვიდნენ. სცნა ესე მეფემან ირაკლი, შემოიყარა ჯარები, წაბრძანდა და იორის წყალზე დასდგა, ყარაულნი განაწესა ცნობისათვის მათის მიმავლობისა. მივიდნენ ლეკნი საქონლით და ტყვით სავსენი. ამათ შეება მეფე, ტყვე და საქონელი სრულიად დააყრევინა და ის ლეკნი ასე გაწყვიტნა, რომ დაღისტანში იმათი მოამბე ვერღარა მივიდა.

წელსა 1769-სა, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნზ, კიდევ განსდგნენ ერეენის ქურთები და არღარა მოსცეს ხარკი. წარვიდა მსგავსადვე ჯარით მეფე ირაკლი, მოეწია არეზს გაღმა, დაარბივა და მრავალი იშოვნეს ჯარებმა და მოვიდნენ ტფილისს და ქურთნიცა მოვიდნენ ერეენის მჭმულში, თვისსავე ადგილსა ზედა დასდგნენ და მოსცემდენ ხარკსა და მიერ დღითგან ვერღარა იკადრეს განდგომად და იყვნეს მებარკეობასა ქვეშე მეფის ირაკლისასა.

წელსა ქ(რისტე)ესით 1770-სა, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნზ, განიზრახა მეფემან ირაკლი ახალციხეზედ გამხედრება, ვინადგან რუსნი და ოსმალნი აშლილნი იყვნენ და რუსეთის მხედრობა ბრძოდა ოსმალთა საბერძნეთის მხარეს და საქართველოსცა წარმოუვლინა იმპერატრიცა ეკატერინამ მეორემ რუსეთის უძლეველი მხედრობა მხედართმთავრობასა ქვეშე ლენერალ-მაიორის გრაფ ტოტლებენისასა, რომელიცა წინასწელიწადებში იყო მოსული, დასდგა ჯარით ქრცხინვალს. ეზრახა მეფე ერეკლე ამ ლენერალ ტოტლებენს, შეითქვენ და წარვიდნენ ახალციხეზედ. მივიდნენ და პირდაპირ მოადგნენ აწყურსა და რამდენიმე დღე ადგნენ. ამაზე შეიყარნენ ოსმალნი და დაღისტნის ბელადი მალაჩი კოხტა მამინ დიას გამოჩენილი იყო, და ესეცა დიდის ჯარით იყოფოდა ოსმალთა ჯარში შემწედ ოსმალთა. მოვიდნენ და შემოეშ-

ველენ აწყურსა და იყო მარადის ძლიერი ომი და დაუცხრომელი ფიცხელი თოფთა ცემა. ხოლო ჩაადგეს შური ბოროტთა კაცებისა უზიდედენ გრაფ ტოტლებენსა ავსა სიტყვასა და ამის ძლით შე- მოსწყრა გრაფ ტოტლებენი მეფესა.

ხოლო სხვანი იტყვიან არა თუ ენისა ზიდვითა იქმნა ესე, არამედ დაფარულისა ძლით, რომელიცა აქნდა განზრახვა გრაფ ტოტლებენსა გულსა შორის თვისსა. მისცა მეფე მტერთა პირსა და ჰკონებდა არღარა მოქცევასა, მის მიერ დატევებულისა მეფისასა ადგილსა მას მტერთა საფრთხისასა, რამეთუ უკუეთუ დაშთებოდა მაშინ ხელთა შინა მტერთასა, იგი აღასრულებდა მაშინ საქართველოსა ზედა რეცა წადილსა გულისა თვისისასა. აიყარა თავისის ჯარით გრაფ ტოტლებენი, განეშორა მეფესა და წარმოვიდა უკანვე. მოვიდა მეფე ირაკლი, (ვედრა) გრაფ ტოტლებენსა, რათა არა უკუნ იქცეს. არამედ არა ისმინა ტოტლებენმან თხოვა მეფისა და ნებისაებრ თვისისა გამო- ბრუნდა. ხოლო დასდგა მეფე ირაკლი მუნვე და სთქვა ესრეთ: „უმი- ჯობეს არს აქა სიკვდილი ჩემი, ვიდრემდის ამათგან რუსეთის მხედრო- ბას ევნოს რამეო“. (ეს სიტყვა ამისთვის სთქვა მეფემ ერეკლემ, რომ თუ თითონაც დაბრუნებულიყო და ჯარი თვისი დაებრუნებინა, მტერნი დათამამდებოდეს, გამობრუნებულს რუსთა მოასწრებდნენ იწროთა გზათა შინა გამოსავალთასა და სულ ამოსწყვეტდნენ. მქნე- ბა ქართველთ ჯარი კი მორჩომილ იყო, მაგრამ ძნელად, ქართველ- თაც ბევრს ავნებდნენ ოსმალ-ლეკნი).

ხოლო ამისნი მხილველნი ოსმალ-ლეკნი, გამობრუნებისათვის რუსეთის მხედრობისა, არა მცირედ განსძლიერდებოდნენ. გამოვიდ- ნენ გაამაყებულნი და შემოებნენ მეფესა. იქმნა ბრძოლა ძლიერი და ფიცხელი, ვიდრე სამ საათადმდე, იძლიენენ ლეკნი და ოსმალნი, უკუ- დგნენ სიმაგრეთა და რუსნიცა შემოვიდნენ ხეობაში და განვიდნენ სამშვიდობოს. ზამისსა შემდგომად მეფე ირაკლი აიყარა მასვე დღესა და წარმოვიდა ჯავახეთის მხრისაკენ მინდორზედ, გამოვლო აწყვე- რიდამ ორ ალაჯი (ანუ ვეჯი) და დაივანა მუნ და გამოჰყვენ ოსმალ- ლეკნიცა. ამას ღამესვე აირჩივეს ოსმალთა კაცნი ცხენოსანნი, მოას- წრეს წინ და ასპინძის ხრამის პირი შეუტრეს. მოვიდა მეფე ირაკლი ასპინძის და ასპინძის ხიდის ისრები ააყრევინა და მტკვარში გადა- აყრევინა. ერთი ისარიღა დარჩა. ამჟამად ვიეთნიმე ქართველთ ჯა- რისკაცნი აყრილს სოფლებში საქონლის საშოვრად წავიდნენ. შემოუ- ტივეს დამალულთა ოსმალთა თავწვლილად მიმავალს თარეშის კა- ცთა, დაამარცხეს ჩაფაულის კაცნი და მიჰყვენენ ჯოცით ვიდრე ლაშ- ქრამდე მეფისა. ამისი მხილველნი მეფის ჯარიც შეიძრნენ, რომელნიც მეფესთან იყვნენ, დაიწყეს ლტოლვა და მეფე ირაკლი მოვიდა ჯართან

და ევედრებოდა დაბრუნებასა, და არა უსმენდეს ჯარისკაცი მცირედ-
თავან კიდე. ვინცა უსმინა მით მობრუნდა, და თავის შვილს მეფის
ძეს გიორგის ახალსა ყრმასა კაცსა უბრძანა გაჰყვეს ჯარსა და ეცა-
დოს უკომობრუნებასა. მეფე ირაკლი თვით მცირედითა კაცითა ეკვეთა
ძლიერად და ძალითა ღ(მრ)თისათა აოტნა ოსმალნი. მაშინ მეფის ძე
გიორგი მიეწივა რა ჯარსა, იხილა კაცი ერთი თათარი თარაქამათაგანი
ვინმე მიმოარბევდა ცხენთა ჯართა შინა უკმოქცეულთა და იძახდა:
„დამარცხდა მეფე ერეკლე და თითონაც მოკლესო“. ესმა რა ესე მე-
ფის ძეს გიორგის, შეუტევა მამაცად თათარსა მას, გარდამოაგდო
ხლმით ცხენისაგან და მოკლა. გარდაუდგა წინ ქართველთა და კახთა
ჯარსა, დააბრუნა ყოველნი, უკმოაქცივნა მამისა მიმართ თვისისა. ამას
შინა აოტნა რა მეფემან ერეკლემ ოსმალნი, მივიდა მობრუნებული ჯა-
რიცა მსწრაფლვე დაუწყეს დევნა ლტოლვილთა ოსმალთა, დახოცა და
მრავალნი მოსწყვიტნეს.

გამობრუნდნენ გამარჯვებულნი და ვიდრე ერთი საათი გავიდო-
და, უკან გამოდგომილნი სხვა ახალი ჯარები ოსმალთა და ლეკთა
მოეწივნენ, რიცხვით ექვსი ათასამდე და სპანი მეფისანი გზისა სი-
ვიწროისა მიზეზითა აშლით და თავწვრილად მოვიდოდეს დასტადაწ-
ყობილნი. ოდეს იხილა მეფემან ირაკლი ეს მტერთ ჯარები მიწევული,
მაშინვე თვთ გამობრუნდა რაოდენითამე ჩინებულითა და შინაყმითა
თვსითა. და ახლდენ თანა შვიდი კაცი ხევსურიცა რჩეულთაგან გულ-
ოვანთა და ერთი თუში სახელით ნაკუდა. ესე რვანი კაცნი სწორუბო-
ვარნი იყვნეს ვაჟკაცობითა. და ნაკუდა კი იქ მოკლა ახალციხელმა
კაცმა და მკვლელი მისი დიახ ვაშაკი იყო და ისიც შეიპყრეს მეფისა
მასლობელ მყოფთა და ბრძანა თავისა წარკვეთა მისი მეფემან,
თუმცა იგი ევედრა ქართულისა სიტყვითა: „მეფე ერეკლევ, მოწყალე-
ვო, შემიწყალე და ნუ მომკლავო“, მაგრამ ბატონს მეტად გული ეტკი-
ნა ნაკუდას სიკვდილისათვის და აღარ აპატივა. განწირა თავი თვისი
მეფემან ირაკლი და ეკვეთა ფიცხელად, იყვნეს ყოველნი მეფისა თა-
ნა მყოფნი ქართველ-კახნი მხნედ და უმეტეს შვიდნი იგი ხევსურნი,
თუმცალა თავადნი მრავალნი სახელოვანად გაისარჯნენ, მაგრამ გან-
გრძელებისათვის არა აღიწერა. იმ ყამათ უკანანიცა ჯარნი მეფისანი
რომელნიცა იყვნეს გზისა სივიწროისაგან წარგძელებული, იგინიცა
შედგნენ და გამოერჩივნენ მათგან მამაცნი და გულოვანნი კაცნი, მო-
ვიდნენ მეფისა თანა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და ივლტოდნენ ოს-
მალნი და ლეკნი, დაერივნენ შიგ ქართველ-კახნი კლმითა და უმრავ-
ლესნი ოსმალ-ლეკნი მოსწყვიდნეს, ხოლო გაქცეულთა მათ ოსმალთა
და ლეკთა მიმართეს ხიდსა ასპინძისასა და სდევნიდა ფიცხელად მე-
ფე ერეკლე და ქართლ-კახეთის ჯარი. ოდეს ლტოლვილნი ოსმალ-
ლეკნი მიიწივნეს ხიდსა ასპინძისასა და დახვდათ ხიდი აღებული, ერთი

ისრის მეტი არლარა იღვა რა, ხიდის ფიცრებიც და ძელებიც წყალში იყო ჩაყრილი. მტკვარი დიდად ადიდებული იყო, რომელიც და ცხენისაგან გასვლა იმ ჟამათ შეუძლებელი იყო. ვინც ფეხმარჯვეობით და სიფიცხით იმ ერთს ხიდის ისარზე გავიდა, მორჩა, სხვანი სულ დაიხოცნენ, შეიპყრნეს და უმრავლესნი ვინც ცხენით მტკვარში შევიდნენ, სულ დიშთვნენ პირველსავე ხიდთან მისვლაზედ. მეფე ირაკლი მივიდა ასპინძის ხიდის ახლო თავისის დასტით და დასდგა. ნახა: ერთის უცხოს იარაღით მორთული ლეკი, კარგი თვალტანადი და ვაჟკაცი ხიდს ქვემოდამ წყლის ნაპირში შესულა და შინჯავს წყალს რომ საიღამ უნდა გავიდეს და ვისის ღონით. მაშინ შეხედა მეფემ ირაკლიმ, მსწრაფლ ცხენი გაქუსლა, მიუხდა, შესტყორცა თოფი და მაშინვე წყლის ნაპირში ჩამოაგდო. მსწრაფლ მიცვივდნენ მეფესთან მყოფნი, კაცი იგი წყლით გამოათრევს, ცხენიც შეიპყრეს, თავი მოჰკუთეთეს, გაცარცვეს და იმისა ლეში მტკვარს შერთეს, თავი მეფეს მორათვეს. იმ ჟამათ მეფეს ერეკლეს ერთი დაღისტნელი ლეკი ახლდა თანა, დიდიხნის ნამსახური იყო ბატონისა. ბატონი მას არ იშორებდა და დაღისტანში ხშირად საქმეზე როცა დასჭირდებოდა, გზავნიდა და სახელად მას ლეკსა იტინო ერქო. რა ის ლეკის თავი მან ნახა, მაშინვე იცნა, რომ ის თავი მალაჩი ბელადისა იყო, ესე იგი კოხტა ბელადისა. ეს მალაჩი კოხტა ბელადი მთელს დაღისტანში სახელგანთქმული კაცი იყო და ამ ლეკს ბევრჯელ ენახა და იცნა და ბატონს მოახსენა: „ეგ თავი მალაჩი ბელადისა არისო“. მაშინ ჯერ ისევ ომი არ იყო გათავებული ბატონმა უბრძანა: ეს თავი მალაჩი ბელადისა ერთს თოფრაში ჩადვეს, ზევიდამ დაბეჭდეს და ისე შეინახეს ომის გათავებამდის. მალაჩი ბელადს მაშინ ათასშვიდასი კაცი რჩეული ლეკი ახლდა თანა, სულ იქ დაეღუპა და თითონაც იქ მოკვდა. როდესაც სულ ამოსწყდა ეს ოსმალთა და ლეკთა ჯარი და უმრავლესი წყალში ჩაირჩო და მრავალი ცოცხალი შეიპყრეს, გარდახდა ბატონი და უბრძანა ჯარს გარდახდომა. ღმერთს როგორც რიგი იყო, მადლობა შესწირეს და იმ ღამეს მხიარულებით იქ განისვენეს. მორათვეს ბატონს თავნი ოსმალთა და ლეკთანი და მრავალნი ცოცხალნი შეპყრობილნი. ათას ცხრაასი თავი იყო და ორი ათასამდის ცოცხალნი. აღწერეს ყველა, ვინც მამაცად ხელი გამოიღო საჯილდაოს მისაცემელად. მაშინ მოაყვანინა ბატონმა ლეკისა და ოსმალთს ტყვეები. უჩვენეს თავი კოხტა მალაჩი ბელადისა და ყველამ იცნეს, რომ იმისი თავი იყო. მოილოდინეს კიდევ ოსმალთ მდევარი ფაშისა და სხვათი, მაგრამ ოსმალთ შიშით ეს სიმხნე და ძლიერება მეფის ერეკლესი რომ ნახეს, ვიდასა შეეძლო რომ გაებედნა ბრძოლა. ყველა ამ მხარის კაცნი სიმაგრეებში იყვნენ და იშიშოდნენ.

მეფემ ერეკლემ ტფილისსა და ყოველს ადგილში მახარობელნი გაგზავნა გამარჯვებისა. შეიქმნა დიდი სიხარული ამ გვარის გამარჯვებისათვის ყველგან, მაგრამ ტფილისში, მანამ მახარობელი ჩავიდოდა, სცნეს მეფის გამარჯვება სრულიად თბილისსა შინა მცხოვრებთა. დილასა ადრე ნახეს მდინარესა მტკვრისასა, მას ჟამსა ფრიად განდიდებულსა, სულ გაბმით მოჰქონდა მოტივებული ურიცხვე მკვდარი ოსმალთა და ლეკთა ოსმალნი წითელ ბინიშებცმულნი¹ მტკვრისაგან მოტივტივებულნი, უცხოდ საამოდ რამე სჩნდეს, რომელ განშლილნი წითელნი ტანისამოსნი მათნი სრულიად დაჰფარვიდეს მდინარისა პირსა. ეგრეთვე ღრეკნი თვისისა იარაღითა და ტანისამოსით მოჰქონდა. მყისვე მოქალაქეთა ყრმა ვაჟნი და სხვანი ტფილისსა შინა მცხოვრებნი ჭაბუკნი სწრაფით მობროდეს პირსა მდინარისასა, გრძელთა ზედა ჯოხთა შეაცვენეს ჩანგალნი და მით გამოითრევდეს მკვდართა ნაპირსა მდინარისასა, განსძრკვიდნენ მკვდართა და შიშველთა წყალთავე შინა შთაჰყრიდნენ. აღივსნენ მრავლითა საშოვრითა: თოფითა, დამბაჩითა, სხვადასხვა შევერცხლილისა იარაღითა და ოსმალთა და ლეკთა ფულიც მრავალი ჰქონდათ უბეთა და ჯიბეთა: ფლური ვინა ალთამშულლი. ვინც კი მხნე კაცი იყო ტფილისში, უშოვარი მას დღესა არავინ დაშთა. აქენდათ დიდი სიხარული და განცხრომა. ამას შინა მადლობა შესწირეს ღმერთსა, როგორც რიგია დედოფალთა, მეფეთა სახლისათა, დიდებულთა მათთა სამღვდელთა და საეროთა, ხოლო შემდგომად რაოდენთამე დღეთა მობრძანდა მეფე ირაკლი ძითურთ თვისით მშვიდობით ტფილისს და ჯარი აღვსალი მრავლისა საშოვრითა მადლობდეს ღმერთსა და იყო მხიარულება დიდი.

წარგზავნა მეფემ ირაკლიმ გივი ნათალიშვილი, თავადი, ფარეშთუხუცესი თვისი ეკატერინა იმპერატრიცასთან როსიად და აუწყა ყოველივე ყოფილი, თუ ვითარ ერთგულებისათვის ერთსარწმუნოებისა გამო როსიელთა ისმინა მეფემან ერეკლემ ნება ეკატერინა იმპერატრიცისა, აეშალა ოსმალთ, მაგრამ ტოტლებენმა მისცა მეფე ირაკლი მტერთა პირსა და საფრთხესა, გარნა მოწყალეობითა ღ(მრთისა)თა და სიმხნითა თვისითა სძლო ოსმალთა. ვიდრე დესპანი ესე მეფისა ირაკლისა მოიწვოდა კარსა ზედა როსიისასა, ტოტლებენს დაებულებინა მეფე ირაკლი: „გამიტყუვაო, ახალციხეს მიმიყვანაო და თითონ ლაპარაკი დაუწყო ოსმალთაო და შენი ჯარის ამოწყვეტა უნდოდა მეფე ერეკლესაო. შევიტყვე, გამოვბრუნდი და ჯარი მოვარჩინეო“. ეკატერინას როდესაც ელჩი მოუვიდა მეფის ერეკლესი და ამ უღჩმაც ყველა განვლილი კადნიერად მოახსენა ეკატერინე ხელმწიფეს, ეს იწყინეს იმისმა ვეზირებმა და მეფის ერეკლეს დესპანისა ძვი-

¹ ტექსტში: „ბინინიშებცმულნი“.

რის შემთხვევა მოინდომეს. გიგმა ეს ჰკუა იხმარა: მივიდა ავსტრიის იმპრატორის ელჩთან, ყველა თავისი ამბავი გამოუცხადა დიპლომატიის რიის დესპანმა სხვა ევროპიის პასლანნიკებზე იხმო თავისთან. ესენი გივისაკენ დაიძრნენ და ეკატერინას გამოუცხადეს: რადგან საქართველოს მეფე თავისუფალი ქვეყნის მეფე არს და შენი მეზობელი, შენის გულისათვის და პატივისცემისათვის თქვენის ნებისა თქვენის მტრისათვის უბრძოლია და კიდევ უძლევი, თქვენგან იმისმან გამოგზავნილმა დესპანმა აბიდა რათ უნდა მიიღოსო. თქვენ აქეთ მხარეს ოსმალთ ებრძვით და მეფეს ერეკლეს რათ იმღურებთო, ის თქვენ გამოგადგებათო ყოველთვისო. ეკატერინე იმპერატრიცა დიახ ჰკუიანი და ბრძენი ბრძანდებოდა. იმან: უბრძანა ვეზირებს: მეფის ერეკლეს ელჩსა აბიდა არა მისცეთ რაო და ალერსით თავისივე ქვეყანაში გაისტუმრეთო. წიგნი მოსწერა მეფე ერეკლეს: რადგან ჩვენს როსიის მტერზედ მაგრე გაისარჯე, ჩვენც მოვალეობა გვაქვს, რომ ყოველთვის თქვენის ქვეყნის მტერზედ შემწეობა ვიხმაროთ და თქვენზედ მარადის კეთილის მოსურნე ვიყუეთ, შემწე და პატივისცემელიო და გრაფ ტოტლენბენს, ჩვენს დენერალსა, რაც ჩვენთვის მოეწერა რომ თქვენთან სამღურავი ჩამოვარდნია, მე იმასაც მოვიკითხავო, ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რადგანაც თქვენც მართლმადიდებელი და მართლმადიდებლის ერის მეფე ბრძანდებითო, მარადის ჩვენს მტერზედ მხნეად მოიქცეთო. დაასაჩუქრეს კარგად გივი და პატივითვე გამოისტუმრეს მეფეს ერეკლესთან. მოვიდა გივი, მოართვა წიგნი რუს ხელმწიფისა და ყოველი მოახსენა.

წელსა ქ(რისტ)ე(სი)თ 1771, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უნთ, მეფეს ერეკლესთან იყო ლეოვი, ივან ლავრენტიჩი, მინისტრად და დესპანად წარმოვლენილი რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინესაგან. ამან ურჩივა მეფე ერეკლეს: რადგანაც თქვენში და გრაფ ტოტლენბენში შფოთი და სამღურავი რაიმე არისო შთამოვარდნილიო, სჯობს რომ ოსმალთ აეშალო და ეკატერინა ხელმწიფე ამას დაგიმადლებსო და გრაფი ტოტლენბენი რომ ვაბეზღებს ეკატერინე ხელმწიფე იმის სიტყვას ყურს აღარ მიუღდებს და ეს შენთვის სასარგებლო იქნებაო. ამისის რჩევით მეფემ ერეკლემ ოსმალთა აშლა მოინება. ვაგზავნა საიდუმლოდ მოსანდო კაცი თვისი და მოიბირა ხერთვისის ბეგი ერთი...². შეჰყარა ჯარები წინააღმდეგობად ხონთქრისა. მივიდა ახალციხის ქვეყანაზედ და რომელიც იყო ციხე ათაბაგისა ხერთვისის, დიდად განმარგებული, ის აიღო მეფე ერეკლემ და თავისი მეციხოვნენი შეაყენა. მაშინ ლეოვმან იარანალმა მოახსენა მეფესა: ეს საქმე რომელიც თქვენ იხევეთ და ხერთვისის ციხე ძლიერებითა თქვენითა აიღევით, ამას ეკატი-

2 აქ გამოტოვებულია ადგილი სიტყვის ჩასაწერად.

რინე ხელმწიფე დიდად დაგიმადლებსთო და კარგათაც ჩამოგართმევს რომ როგორც ქრისტიანსა და მართლმადიდებელს მეფეს მართებს თქვენ ისე რუსეთის კარის მხარე გიჭირავსთო, მაგრამ ისი სჯობს, ხერთვისის ციხე ისევ დაცალოთ და თქვენი მეციხოვნეები იქილამ გამოიყვანოთო, ამისთვის რომ არამც ხონთქრის დიდი ძალა მოვიდეს და ეს ციხე რომ ძალით აგვართონ, სირცხვილი იქნებაო და ამ მხარეზე ოსმალები ძალს მოიციემნო და თქვენი და ამ ქვეყნის საგნო არა იყოს რაო. მეფემ ირაკლიმ ეს რჩევა არ დაუწუნა, ხერთვისის ციხილამ მცველნი გამოიყვანა. აქილამ ჯარმა ტყვე და საქონელი მრავალი გამოიტანეს. ხერთვისი ქალაქი იყო და მდიდარი ადგილი და ძვირფასი ნივთებიც მრავალი იშოვნეს. იქ სულ მდიდარი ხალხნი ესახლნენ. მეფე ერეკლე ჯარით ქართლში გადმობრძანდა და ამა ამბავთა შინა გამოუსივა ოსმალთა და ლეკის ჯარი ახალციხის სულეიმან ფაშამ, სამაგიეროდ ხერთვისისა, ქართლის მოსარბეველად. ამ ქამად მეფე ერეკლე ქრახინვალს ბრძანდებოდა ჯარით. ეს ოსმალთა და ლეკთა ჯარი ხვითის სოფელს მოუხდა და მის ზემო მინდორზედ ჩაფაული გამოუშვეს ლეკთა და ოსმალთა. მოასწრო სწრაფად მეფე ერეკლემ სოლოფის მინდორზედ, დაამარცხა ოსმალ-ლეკნი და რისხვა ღ(მრ)თისა დასცა მათ ზ(ედ)მ მრავალნი მათგანი მოსწყვიტნეს და შეიპყრნეს ცოცხალნი და ლტოლვილნი ოსმალნი და ლეკნი ავიდეს სირცხვილეულნი ახალციხეს.

იხილა რა ახალციხის ფაშამ, რომელ რუსთა მხარე დაიჭირა მეფემან ერეკლემ, ეშლებოდა ოსმალთა და უხდებოდა ფაშასა თვით მას ახალციხისასა, ამის მიზეზით ეშინოდა თავისის ადგილის და ახალციხის წართმევა მეფის ერეკლესაგან. გაიერთა ლეკნი, მოიყვანა ახალციხის მამულში, დაღისტნის ლეკთ ჯარები დააყენა და იქილამ აწუხებდნენ ქართლსა ავაზაკობით, ქურდობით, დაცემით. მეფე ერეკლე არა აძლევდა თავსა თვისსა განსვენებასა მარად დღე და ღამე და მრავალჯის ამარცხებდა ლეკთა, მაგრამ ლეკნი მაინც თავიანთ სიავკაცეს და ავაზაკობას არ იშლიდნენ. ესე ყოველი ყოფილი აცნობა ლეოვმან ივან ლავრენტიჩმან ეკატერინა იმპერატრიცას. და ეკატერინა კემწიფე სწერდა მეფეს ერეკლეს, იმედსა და წყალობასა აღუთქმიდა.

წელსა 1772-ს ქ(ორონი)კ(ონ)ს უმ კვალად მოახსენა ლეოვმან ღენერალმან მეფეს ერეკლეს და ურჩივა: „ერთხელ კიდეც დაჰკარ და გაილაშქრე ოსმალთა ზედაო და ეკატერინა კელმწიფე მაშინ სრულად გულს დაარწმუნებს თქვენზედაო“. ეზრახა ამ საქმეზედ მეფე ერეკლე იმერეთის მეფეს სოლომონს. შეკრბენ ორნივე მეფენი ჯარებით სურამის ბოლოს, გარდაიარეს მთა საციციანოსი, მივიდნენ და ჯავახეთის ახალქალაქს შემოადგნენ და ძლიერად შეამჭირვეს და ცოტა

უკლდა აღებას. ამჟამად მეფე იმერეთისა სოლომონ ძალიან ავად შეიქ-
ნა საოფლისა სენითა, რომელი სიკვდილ მიახლდა. ამისთვისა იმერეთისა
წარმოყვანა მეფის სოლომონისა, გაუკეთეს მოაბა, აიყარნენ იმერეთ
ჯარნი და წარმოიყვანეს მეფე სოლომონ. და მეფე ერეკლეცა შემოე-
ცალა ციხესა ახალქალაქისასა, და მოარბივნა გარემონი ახალციხისანი
და არტანის და ჯავახეთი, მრავალი ტყვე და საქონელი წარმოასხეს და
წარმოვიდნენ.

ხოლო ესეცა მისწერა და მოახსენა ხელმწიფესა ეკატერინეს და
აცნობა გულითად მოქცევა და პირისპირ მტერთა რუსეთისათა
მხნედ მეტობა მეფისა ირაკლისა და მეფესა სოლომონისა. უბრ-
ძანა ეკატერინა მეორემან ორთავე მეფეთა მადლობა დიდი, წარმო-
ავლინა ღენერალ-მაიორი სუხოტინი და დაიბარა ღენერალ-მაიორი
ლრაფი ტოტლებენი, რომელსაც ცუდად დაუჯდა ტლინკვა თავისი და
უსარგებლოდ საქართველოსა შინა.

ამისა შემდგომად მოესმა ესე ყოველი ყოფილი მეფის ერეკლე-
საგან ხონთქარსა და განძინდა მეფე ერეკლეს ზედა. მისცა აზრუმს
აქეთი სულეიმან ფაშასა ახალციხისასა, წარმოუგზავნა უნჯი, რათა
განამრავლოს ჯარები და ემტეროს მეფესა ირაკლის და საქართვე-
ლოსა.

მაშინ ამან სულეიმან ფაშამ წარგზავნა საგანძურნი მრავალნი
დალისტანში, მოიყვანა დალისტინის ჯარები ახალციხეს და იწყო ავაზა-
კებრ რბევა ქართლისა.

ამა ამბავთა შინა წარასხნა მხედრობანი თვისნი იმპერატორცა
ეკატერინემან, ვინადგან ზავ ჰყვეს ხონთქარმან და რუსეთისა ხელმ-
წიფემან ურთიერთისა მიმართ. საკვირველი ესე არს: ამა ზავსა შინა
რუსეთისა კარმან არა-რა მოიხსენა საქართველოსათვის, მიზეზითა
მათითა ოსმალნი მტერ ექმნენ მეფესა ირაკლის და საქართველოსა.
უწინარეს მეფისა ერეკლეს მათდა მიმართ აშლისა. არა უტევებდა
ფაშა ახალციხისა ლეკთა, მაგრამ საქმემან ამან აიძულა ოთამანისა
კარსა, რათა უბრძანოს სულეიმან ფაშას გაერთება ლეკთა, ვითარცა
მერჯულეთა მათთა და მიცემად მათდა ჯამაგირისაცა და სადგურთა,
რათა ვითარცა ავაზაკობასა შინა მარჯვენი იყვნეს ლეკნი, მით ავნონ
საქართველოსა. უწინარეს მეფის ერეკლეს მათდა მიმართ აშლისა
თვით ახალციხისა მხარენი და გარემონი ითმენდეს ლეკთა მიერ ობ-
რებასა, მაგრამ მაინც არა ინებეს სამარადისო შეერთება ლეკთა თა-
ნა, რომელ იგინი გაუწყვეტლად მტერ ექმნენ საქართველოსა. საქმე-
მან ამან საქართველოსა შინა რუსთა მწუედ მოყვანისამან გამოსცვალა-
ცა სპარსეთისა კარისა კეთილმდრეკილება.

იტყვიან, რომელ ესე მტერებრივნი შემთხვეულებანი გრადისა
ტოტლებენისა მიერ იქმნესო მოქმედებითა, ვინაიდგან მას ეგონაო,

რომელ მოსვლითა საქართველოსა შინა დააფუძნებდა ესევეთარსა პოლიტიკასა, რომელ თვით განმგებელ ექმნას სამეფოსა. მაგრამ არავინ უწყის ჭეშმარიტებით ესე ესრეთ განიზრახვიდა, ანუ უგულვებელს ყოფადა რუსეთისა კარისაგან ჟამსა ხონთქრისა მიმართ ზავისასა იქმნა სხვითა დაფარულითა განზრახვითა. ამას შინა ერთი პირი ჯარი წარმოავლინა ზემო ქართლს ოსმალ-ლეკთა სულეიმან ფაშამან. მოარბივნეს რომელნიმე ადგილნი ზემო ქართლისანი. მოვიდნენ ოსმალ-ლეკნი ესე უფლისციხეს. ამჟამად კახეთის ჯარიც იყოფებოდა ქართლში. ეწყვნენ და მოსწყვიტნეს ოსმალ-ლეკთა ქართლ-კახეთის ჯართაგან მუნ მყოფთა მრავალნი, ხოლო დღესა მერრესა ქალაქის პირში გაუშვეს თარეში ოსმალ-ლეკთა. განვიდა მეფე ირაკლი ტფილისით, შეეგბა და მრავალნი ოსმალ-ლეკნი მოსწყვიდნა, მაგრამ ამჟამად მოახსენეს უფლისციხეს თქვენი ჯარი დამარცხდაო, ამაზედ მწუხარე იქმნა მეფე.

ჟამსა ამას განძლიერდა ფრიად განმგებელი სპარსეთისა ქარიმ-ხან. სცნა მეფისა ირაკლისაგან რუსთა თანა ლაპარაკი, ერთობა და ჯარის ვარდმოყვანა, (რომელიც ზემორე ითქვა) გაწყრა ფრიად ამაზედ, მიზეზითა ამით უფროს, რომელ მას ჟამად რომელნიმე გვამნი იყვნენ მემშურნენი მეფისა ერეკლესნი ქარიმ-ხანთან და მათ ბეზღებით განაძვირნეს. შემოიკრიბნა უმრავლესნი სპანი სპარსეთისანი, მოვიდა თავროის. სცნა რა მეფემან ირაკლი მომავლობა ქარიმ-ხანისა თუმცა მწუხარე იქმნა არა მცირედ, ვინადგან იმედულმან შეწევნისაგან რუსეთისა კარისა არა რიდა ბრძოლად ხონთქრისა და არცაღა მორჩილებად მოადგილესა ყაენისასა მიხვდა. და ამ ჟამად ყოველი იმედი რუსთა მიერ შეწევნისა დაშორებულ ექმნა, მაგრამ, ვითარცა კაცმან ბრძენმან ღა გამოცდილმან საქმეთა შინა, მოიპოვა ღონისძიება: წარგზავნა ორნი მისანდონი გვამნი ერდგულნი კარისკაცი თვისნი თავადი ანდრონიკაშვილი მდივანბეგი ქაიხოსრო და თავადი თარხნისშვილი ზაზა ყორიასულბაში დესპანად ქარიმ-ხანსა თანა და აცნობა ყოველივე ერდგულება თვისი და მხნეობა, რომელიცა აქვნდათ მეფესა თეიმურაზს — მამასა მისსა და მეფესა ერეკლეს მპყრობელთა მიმართ სპარსეთისათა მადირშასადმი და შემდგომთაცა მისთა და ვინაჲდგან მუნ ჟამითაგან ნადირშაისა აქვსთ მტერობა სახლისა და სამეფოთა ჩემთა მიმართ, მონაპირენიო სამზღვრისა ფაშანი აწუხებდეს ნაპირთა ქვეყნისათა ჩვენთა, თვით სპარსეთისაცა, არიან იგინი მტერნი მარადის დაუცხრომელად. რუსნი აშლილნი ხონთქრისანი იყვნეს, მე მათ მთხოვეს გზა ოსმალთა საბრძოლველად და ამისთვის არა დაუჭირე მე მათ გზა, რომელ მეგონა იგინი დაუწყებდენ მათ ბრძოლას მე ჩემის ჯარით შევერთდი მათ. მივედით ახალციხისა ქვეყანასა. ერთი ფრანგი იარანალი იყო მათი პირველი სარდალი. ამან იქ მიღალატა, ჯარი გა-

მომიბრუნა და მე მტრებს ჩემის ჯარით პირში მიმცა, მაგრამ მაინც ვესძლიე ოსმალსა და ლეკის ჯარსაც. იმ ჟამში სპარსეთი და თქვენს ქვეყნს დამშვიდებაში არ იყავით, მრავალი წინააღმდეგი გყვანდათ ამისთვის თქვენ ჯარი ველარა ვთხოვე, რომ ოსმალებზე მომეხმარებინა, მაგრამ სამჯერ მიუხედი იმათ და ვსძლიე, ციხეები ავართვი და ბევრი ადგილი მოვუოხრე. რუსნი არც მომხმარებიათ, არც არა შეწყევნა მოუციათ, ხონთქარს შერიგებოდა იმათი კარი. აიყარა რუსის ჯარი, თოფიც არ გაუსროლიათ სადმე და ისე წავიდნენ თავის ქვეყანაში და მე პირში მომცეს მტერსაო.

მოვიდნენ ესე წარგზავნილნი თავადნი ქარიმ-ხანთან. ქარიმ-ხან თავრიზს მოსულიყო დიდის ჯარებითა, რომ საქართველოზე აპირებდა მოსვლას და მეფის ერეკლეს ბრძოლას. მაშინ მოახსენეს ქარიმ-ხანს ყოველნი ესე სიტყვანი მეფის ერეკლესნი დესპანთა და მრავლისა ხელოვნებითისა სიტყვითა მოსდრიკეს გული ქარიმ-ხანისა და დაამშვიდეს. მოსწერა მეფეს ერეკლეს წიგნი ფრიად სიტკბოებით, წარმოუვლინა ნიჭნი მდიდარნი, სანდო თვისი კაცი და წარმოატანა ამათ მეფას ერეკლეს დესპანთა რათა დაარწმუნოს მეფეს ერეკლეს მარადის კეთილისა მიდრეკილება, სიყვარული და პატივისცემა უაღრესი, მარადის უბოძა ძვირფასნი ხალათნი, ინამად თეთრი და ღორნი ტურფანი დესპანთა. გამოისტუმრნა მეფესა ირაკლისთანა და თვით მიიქცია ქალაქად თვისად და წარვიდა შირაზს. და განარინა ღმერთმან კეთილ-გონიერებით მეფისა ირაკლისათა საქართველო შფოთისაგან და ბრძოლათაგან კვალად ვერაგმან სულემან ახალციხის ფაშამან არა დაუტევა ბოროტ-მოქმედება თვისი. წარმოავლინა ოსმალ-ლეკნი. უგზო უკვლოდ იარეს მოვიდნენ დაესხნენ ქრცხინვალს. წაახდინეს რაც ციხეს გარეთ მოახელეს და ტყვენიც წაიყვანეს. ოსიაურის ციხეც აიღეს და ზემორეცა ითქვა, იქმნა ესე ჯოჯოვლი ბოროტ შემთხვეულება მიზეზითა ამით, რომელმანცა ურჩივა მეფესა ერეკლეს აშლა ოსმალთა, მეფეს ერეკლეს გარდა თავისის სიმხნისა არავინ ჰყვა შემწე მრავალთა მტრიანობათაგან და ლაშქრობათა შემოსავალნი მისნი დია მცირედნი წთებოდეს სალაროთა მისთა, ერთა თვისთა ყოველთა მცხოვრებთა საქართველოსათა არა უმძიმებდა ხარკთა, მაგრა ეგრეთცა ვერა რომელმან მძლავრმან, ვერა დაიმორჩილა იგი მონებად თვისად და ამა ღვაწლითა ჰფლობდა ორთავე მათ სამეფოთა შემაერთებელი ქართლისა და კახეთისა თავისუფლად და გარემოთაცა სამეფოთა თვისთასა ჰფლობდავე და იპყრობდა ძალითა თვისთა და მარადის ბრძოლა ოსმალთა და ლეკთა, რომელიცა დაუტადებლად ჰყოფდნენ ხდომათა ადგილთა სხვათა და სხვათა საქართველოსათა და ვინადგან არა აქნდა საკმაოდ ხაზინა და არცა შეწყევნა ვისგანმე.

მაშინ ფრიადისა ღონისძიებითა და შრომითა მოიძია მამულსა თვისსა ქანნი, ესე იგი მიწა ოქროსა, ვერცხლისა და რველსა და სხვათა, რომელმანცა ჰპოვა ქანი ოქროსა და ვერცხლისა ახტალას და გარემოთა სომხითსა ქართლისასა მამულსა შინა თავადთა მელიქი-შვილებისათა და რომელნიმე სამეფოთა მამულთა შინა. მოიყვანნა საბერძენითთ ბერძენნი მრავალნი, დაასახლა ახტალას სამეფოსა ადგილსა შინა საქართველოსა სომხითისასა და ესე ბერძენნი ყოველნივე იყვნეს ხელოვნებითა მეტალთა ოქროსა და ვერცხლისა გამამდნობელნი და ვითარცა იწყეს მუშაობა მადნისა, ფრიად მრავალი სარგებლობა მოსცა ხაზინასა მეფისასა ამა მადნებისა ძებნასა შინა და მუშაობისა ჟამსა ჩამოვიდა თვით სულეიმან ფაშა ახალციხისა დიდის ჯარით და მოადგა ქარელის ციხესა. ერთი დღე ადგა, მეორეს დღეს მიეშველა ჯარი ქართლისა ამილახვარისა რევაზის მძღვანელობითა და მივიდა რა ჯარი რუისისა მტკვრის პირით, წარსდგა გორათ მაღალთა ზედა, რომელიც ქარელის პირისპირ მდებარეობს და მიიღეს რა ქარელით ოსმალთა ჯარმან ესე და მტვერი დიდი ჯარისა, უთხრეს ფაშასა სულეიმანს, ვ(ითარამე)დ მეფე ერეკლე მოეშველაო ჯარითა ქარელს. აიყარა მსწრაფლ და ვითარცა მეოტი ივლტოდა, რომელ ვერღარა გაუსწრა ჯარმან ქართლისამან ქარელისა არეთა, გარნა იყო მარადის ავაზაკობა ოსმალთა და ლეკთაგან და რბევა სხვათა და სხვათა ადგილთა (წინა) საქართველოსათა და მეფეცა ერეკლე სდევდა მათ, ამარცხებდის, ხოცდის და სდევნიდის.

აქა ამას შინა ისტორიასა ამას ადგილსა აკლია მრავალნი შემთხვეულებათათვის და განვილითჲ საქმეთა. ღირსსახსოვარნი საქმენი მრავალნი მეფის ერეკლესნი დაუკლია მწერალსა ანუ არა სცოდნია.

კვალად მოერთვა ამბავი მეფესა ირაკლის, დაღისტნის ჯარი შეუყრია ფირბუდად ბელადსაო და ალაზანს გამოვიდაო. მისთვის წაბრძანდა მეფე ერეკლე ჯარით და სამგორის გზა შეუტრა, დახუდა ღამე და დიდად დაამარცხა და მრავალნი ლეკნი მოსწყვიტნეს.

კვალად იმყოფებოდა რა მეფე ქიზიყს, გამოვიდნენ ქარელნი, თარეში გამოუშვეს. გაუხდა მეფე ერეკლე თვისის ამალითა და მდევრის კაცითა და ძლიერად დაამარცხა. ხოლო ესევეთარნი გამარჯვებანი მეფისა ირაკლისნი ურიცხვნი არიან და ამად ყოველნივე ვერ მოვიხსენეთ, არამედ იგი აღვრიცხეთ, რომელი ღირსი ხსოვნისა იყო და სხვანო მრავალნი წვრილნი გამარჯვებები დავიღუქმეთ. თუმცადა სულეიმან ფაშა მარადის ოსმალთა და ლეკთა უსევდა ქართლსა, მაგრამ საქართველოსა ახალციხის მესაზღვრე ქართველნი თუ თათარნი, ესენიცა ბრძანებითა მეფისათა არბევდეს ახალციხისა ქვეყნებს და სულეიმან ფაშა არა დასცხრებოდა მარადიამ მტერობასა და აბეზღებდა ხონთქარ-

თან მეფეს ერეკლეს მარადის და ამ საქმით სარგებლობდა მრავალს ხაზინის მოტანით ხონთქრიდამ, და საქართველოთ ლეკნი და ოსმალები რასაც იშოვნენ, იქიდანაც სარგებლობდა. და ერწმუნა ხონთქარი ამაზედა, რომელ მეფე ერეკლემ ძლიერად შეაწუხნა სამზღვარნი ხონთქრისანი და ამისთვის წარავლინა ხონთქარმან დესპანი თვისი ერანის განმგებელსა მეპატრონესა ქარიმ-ხანსა თანა და შეუთვალა: „თუმცა ჩვენსა და თქვენსა შორის არს მშვიდობა, რადგანაც შერიგებულნი ვართო, მაგრამ შენ ავიშვია ერთი ლომი, რომელ არს საქართველოს ვალი მეფე ერეკლე, რომელი აოხრებს მარადის სამფლობელოსა ჩემსაო და ამის გამო იხარჯვის ჩემგან არა მცირედი ხაზინაო. მე მეგობრობით თქვენა გთხოვთ, რომ დააყენოთ ამისთანა მძლავრებისაგან საქართველოს ვალიო“. მაშინ მსმენელი ამისი ქარიმ-ხან ეტყოდა ვაზირთა თვისთა და ადრიბეყანის ხანებსა: „შეხედეთ მეფეს ერეკლეს, ახლა მე ის როგორ არ უნდა მიყვარდესო, რაც ჩემთვის და ერანისათვის სიმხნე და სამსახური უჩვენებია, იმას გარდა მე ამას უფრო ერანისა და ჩემს დიდებად მივიღებო, რომელ ხონთქარი დააჩოქა და ჩემთან აიკლესო. ამისთანა კაცი ერანის კელმწიფისაგანაც და ერანელისაგანაც დიდად პატივსაცემელი არისო“. მაშინვე მოსწერა წიგნი და განუტყუადა სიყვარული, მეფეს ერეკლეს ქარიმ-ხანმა, წარმოუგზავნა ხმალი ძვირფასი ჯაგაირით შემკული და ცხენი ოქროსა და მინანქრის იარაღით შეკაზმული. შემდგომად ამისა განიზრახა მეფემან ერეკლე რათა წარავლინოს დესპანი თვისი ხონთქარსა თანა და შესჩივლოს სულეიმან ფაშისა გამო, რომელ მას მოჰყავს დაღესტნით მრავალნი ლეკნი, აძლევს ჯამაგირსა და უსევს ქართლისა სოფლებსა და ეგრეთვე ჯარსა თვისსა ახმარებს და რბევითა და ქურდობითა ფრიად აწუხებენ ადგილთა საქართველოსათა. წარავლინა მირზა გურგინა* საკუთარი მდი-

* მირზა გურგინას პაპა, ტფილისელი მოქალაქე ენაყოლიფაშვილი, ყოფილა მკვიდრი ტფილისისა. ოსმალობას აყრილა ტფილისიდან და ყარაბაღში გარდასახლებულა და იქიდან სპარსეთში თურმე დავიდოდა, მრავალს იქაურს სახელოვანს ხანებს იცნობდა. ამ მირზა გურგინას ბებიას თამარ-ხანუმ რქმევია. ასეთი დედაკაცი ყოფილა, რომ იქაურის ყიზილბაშის ცოლებთან მიჩნეული. თითონ ყუენის ნადირშას არამშვიდ ცნობილი დედაკაცი ყოფილა და პატივით მიიღებულა. როდისაც ჩვენი ბატონები და დედოფალი თამარ ნადირშას დაუბარებია და ხლებია, ნადირშასთან და იმის სახელუღბესთან დიღმანგათ, ისე იგი ლაპარაკის მთარგმნელათ ეს თამარ ხანუმ ჰყოლია. თამარ დედოფალს დიახ კარგათ უმსახურნია და დედოფალი თამარ დიახ თურმე სწყალობდა. ყუენის ცოლებიც თურმე სწყალობდენ იმ დედაკაცსა. პირველად ის დედაკაცი თამარ ხანუმ მეფის ერეკლეს დას ქეთვან ბატონისშვილს, რომელიც ნადირშას მშინწულს ადილშას ჰყოლია ცოლად, იმას გაუცნობებია ყუენის ცოლებსათვის. ქვრივი ყოფილა. ნადირშას ჯამაგირი გაუჩენია და თავის არამში ჰყოლია. ის დედაკაცი ქრისტინან სომხის სარწმუნოებისა ყოფილა. ამას რძალი, შვილი და შვილიშვილები ყარაბაღში დარჩომია. შვილი და რძალი დახოცია. მირზა

ვანი. თვისი ენისა სპარსულისა და თათრულისა და არაბულისა მთარგმნელი და მწერალი იყო ესე მრავალსა ენასა ზედა განსწავლული და ფრიად ჭკვიანი კაცი სწავლული და ერდგული მეფისა, რიტორი და სიტყვიერი კაცი. ბატონებიც თურმე სწყალობდნენ. გაისტუმრეს ხონთქართან კონსტანტინუპოლეს. მიიღეს დიახ დიდის პატივით ხონთქრის კარზედა, როგორც იმათი წესია. ყოველი სიტყვა ვეზირ აზამს მეფის ერეკლესი განუტყბადა. ვეზირმა მეფის ერეკლეს სიტყვას დიახ პატივ სცა. მირზა გურგინა შეიყვარა, მოიწონა ამისი სიტყვიერება და ლაპარაკი და დიდი პატივი მისცა. უმეტნავესად ამისთვის, რომ ოსმალთ მეფე ირაკლ დიდს განრემზომად და ძლიერს კაცათაც მიაჩნდათ და სახელოვანად და ყოველს ხონთქრის საბრძანებელში იმისი სახელი იყო (მეფის ერეკლესი) განფენილი. თვითონ ხონთქარსაც დიდად მოეწონა, მრავალი იმედი და წყალობა უბრძანა და დააბარა მეფეს ერეკლესთან. მოსცეს ფარმანი და ბრძანება და კაცი სულეიმან ფაშასთან, რომ აღარც ლეკნი მიუშვას ახალციხის მამულში და რაც ლეკნი იყოს, სულ დაითხოოს და გაყაროს იქიდან და რაც ტყვე ოსმალ ან ლეკო ჰყვანდეს სულ განათავისუფლონ და მეფეს ერეკლეს გაუგზავნონ. მეფეს ერეკლეს მოსწერა დიახ წყალობანი სიტყვები, უბოძა ქურჭი ძვირფასი და ცხენი სრულად ოქროს აღკაზმულობითა. მოვიდა მრავლის ხონთქრის წყალობით აღვსილი მირზა გურგინა, ხონთქრის ბრძანებით და ფარვნით პირველად ახალციხეს. მოუტანა ხონთქრის მუსალიმმა ბრძანება მეფეს ერეკლესთან მშვიდობისა, ტყვეებისა მიცემისა სრულიად და ლეკთ მუნითგან განყრისა მაშინვე, რაც უწინარეს ამისა ანუ რასაც დროს ტყვეები წაესხათ გლეხთა, გინა რომელთამე თავადთა სახლისაგანნი, სულ ერთობლივ რომ ერთიც აღარ დარჩა, მოაგროვეს და განათავისუფლეს და წარმოუვლინეს მეფეს ერეკლესა. ლეკნი სრულად გაყარეს ახალციხის ადგილთაგან, რომ ერთიც აღარ გაუშვეს. წამოვიდა მირზა გურგინა, აახლა ფაშამან სულეიმან თავისი სანდო კაცი მეფესა მშვიდობისათვის.

გურგინა და იმის ძმები ოზლად დარჩომილან წასულან სპარსეთის ქვეყანაში, მრავალი უვლიათ, მრავალს ადგილს ენები კარგად უსწავლიათ და სპარსული საკრავები და სიმღერა; მირზა გურგინა დიახ უცხო სეთარისა ჩვენში რომ დამბურას ეძახიან, იმისი დამკერელი ყოფილა. მოსულან ჩვენს ქვეყანაში, მეფის ირაკლის ძეს მემკვიდრეს გიორგის ხლებია, კარგად მიუღია და თავისი მირზობა უბოძებია. გაუშინჯავსთ, რომ მართლა გონიერი და ჭკვიანი კაცი არის და პატივი მიუციათ. საკრავებითაც თურმე შეაქცევდა ბატონებს, მერე მეფეს ერეკლეს თავისი მირზობაც უბოძებია და ბოლოს ეამს ვეზირობის ხარისხშიაც აუყვანია. ორი ძმა ჰყოლია: ერთი მირზა მისილა, ისიც მეფე ერეკლეს ხლებია და ერთი აზარია, ის ისე მსახური კაცი ყოფილა (თეიმურაზ ბაგრატიონის შენიშვნა).

მოვიდა მირზა გურგინა მოართვა ხონთქრის ნაწყალობევი მეფეს და იყო სიხარული და მხიარულება და ყოველივე აქებდეს მეფესა და ერეკლეს. თუმცა სულეიმან ფაშა დასცხრა მას ქამად და ლეკებს ახალციხის მამულში აღარ უშვებდა, რადგან ხონთქრის ფიცხელი ბრძანება ჰქონდა, მაგრამ ლეკნი ტყეთა, მათა და უშენთა ადგილთა იმალებოდეს. და კიდევ ავაზაკობდეს საქართველოს ადგილთა შინა.

ამისა შემდგომად მოიგონა ღონისძიება ახალი მეფემან ირაკლი და აღსწერნა და განაწესნა ყოველი ხელგამომავალი სამეფოთა თვისთა კაცნი მებრძოლნი თავადთაგან, აზნაურთა და გლეხთა, რომელ ყოველი აღწერილნი ბრძოლისა კაცნი აღნიშნულთა თვეთა შინა იყვნეს თანამდებ მორიგეობისა თვისისა. აღსრულებასა ზაფხულისა ექუსთა თვეთა თვითოეულსა თვესა შინა ექვს-ექვსი ათასი კაცი მორიგე ქვევითი და ცხენიანი, კარგის სამხედროს ყოველის სახმარებით და თავიანთის ერთის თვის ნუზლით დასდგებოდეს განმზადებულნი მტერთა ზედა, სადაცა ებრძანებოდათ მეფისაგან, მარჯვეთა ადგილთა. დაიწერა თვით მეფე ერთსა თვესა მორიგეობად. და ვარდა ერთისა მის თვისა ოდესცა საქირო იყო მიბრძანდის, დახედის ჯარსა და მრავალგზისა დაესწრის ბრძოლასა შინა.

მეორეს თვესა განუწესა პირველი ძე თვისი მემკვიდრე საქართველოსა მეფის ირაკლის ძე გიორგი, მესამისა თვეს მორიგესა შინა სარდალი ორბელიანი და სიქე მეფისა ირაკლისა დავით, მეოთხესა ამილახვარი, მეხუთესა... და ესრეთ შემდგომითი შემდგომად.

ზამთრით ექვსთა თვეთა სამ-სამი ათასი მორიგე იყვის მზად და ამათაც სარდალთა და ჩინებულთა კაცთაგან კარისა მეფისათა ჰყვით მოთავენი.

ამას შინა იწყოცა მეფემან არტილერიისა, ესე იგი თოფხანისა, ევროპიულსა გვარსა ზედა გაწყობა და დია ჩინებული არტილერია გამართა. აღეზარდა მეფესა ირაკლის წარსაგებელითა თვისითა თავადთა ძენი როსიასა შ(ინ)ა არტილერიისა სწავლითა და მათ შორის გამოვიდა პირველი ხელოვანი თავადი ანდრონიკაშვილი პაატა და უხუცესი განმგებოა არტილერიისა, ანუ ფელციხმეისტრობა, რომელსა თოფხიბაშად უხმობდნენ, მისცა მას და განუწყო ყოველივე მოხელენი და მსახურნი ცეცხლსასროლეთანი ევროპიულად. ოდესცა წლითი-წლად მეფესა ჰყვანდეს მორიგენი მხედრობანი, იგინი მარადის მდგომარე იყვნეს გამოსავალთა ადგილთა პირსა ლეკთა და სხვათა მტერთასა. მრავალგზის მიიღეს ძლევა-შემოსილება მტერთა ზედა მეფის ძეთა-გიორგიმ და ლეონმან ხვედრთა თვისთა, მორიგეობასა შინა და ქმნეს სახელოვანნი საქმენი ვ(ითარ)ცა შეენოდა ძეთა მეფისა ირაკლისათა და

3 აქ გამოტოვებულია ადგილი სიტყვის ჩასაწერად.

ეგრეთვე სარდართა, მხედართმთავართა და განმგებელთა მეფისა ირაკლის მხედრობისათა. ესევეთარი განწესებულეობა, რომ მარადის ამტკიცებდის ლეკთა, იხილეს რა, შეშინდეს ფრიად და ვერღარა იკანონირეს რბევა და ოხრება და ავაზაკობა. შემოვედრნენცა მეფესა ერეკლეს დაღესტნის პირველნი ბელადნი და მმართველნი მათნი და თვით ომარ-ხანცა, ხუნზახის ბატონი. სთხოვეს ჯამაგირნი და წყალობა მეფესა, აღუთქვეს ერთგულება. შემოირიგნა მეფემან, დაპირდა წყალობასა, განუწესნა ჯამაგირი საზომისაებრ. დამშვიდდა ფრიად საქართველო, ქართლი, კახეთი. დაიწყეს მოოხრებულთა დაბნებთა შენებად და სოფელთა და ციხეთა დბ მრავალნი დაბანი და სოფელნი აღეშენნეს ქართლსა, კახეთსა და სომხეთ-საბარათსშვილოთა, ეგრეთვე ორბელიანთ მამულსა, გინაქსხვათა, სადაცა რა წამხდარ იყო მტერთაგან. მადლობდეს მეფე და ერი მისი ღმერთსა და იხარებდეს.

წელსა 1780-სა, ქ(ორონი)კ(ონ)ს უმც, ერევნის ხანი უსეინ-ალი-ხან უკუდგა და არღარა მისცა ხარკი. წარგზავნა მეფემან ირაკლი თავადი თარხნისშვილი ყორიასულ-ბაში ზაზა და განუახლა ყოველი შრომა თჳსი და სისხლდათხეულობა ქართლისა და კახეთისა ერევნის დაბნისათვის მტერთაგან და თვით ამ უსეინ ალი-ხანისათვის ხანობის მიცემა, თუ ვითარ მისცა ხანობა ერევნისა მეფემან ერეკლემ. თუმცა ესე ყოველი ყოფილი და მას ზედა და ერევანსა ზედა მოჭირნახულეობა განუცხადა ერევნის ხანსა, ვ(ითარ)ცა აქვნდა ბრძანებული მეფისა ერეკლესაგან, მაგრამ არარა უსმინა ზაზა ყორიასულ-ბაშსა, ვინაიდგან მას ჟამსა ერევნის ხანსა აქვნდა სიმდიდრე და ძალი განმრავლებული. უარჳყო ყმობა მეფის ერეკლესი და შემოუთვალნა სიტყვანი მკვახენი უმორჩილობისა. მოერთვა რა ამბავი ესე მეფესა ერეკლეს, ბრძანა მყისიშოწვევა ლაშქართა ქართლისა და კახეთისათა მოიყვანნა ლეკნიცა რაოდენნიმე ათასნი და წარემართა მეფე. ამასვე წელსა თვესა აგვისტოსა მიბრძანდა ერევნისა მამულსა შინა და დასდგა შირაბათს დაბასა, რომელი შორავს ერევანსა სამისა მილითა (ანუ ეჯითა). და იწყო ჯარმან რბევად ერევნისა და აღარსად დარჩა შენობა ს(რულია)დ ერევნისა მამულსა შინა, გარდა ერევნისა და ეჩმიაწინისა.

ამასვე დროსა შინა დამორჩილებულ იყვნენ მეფისა ერეკლესა განჯა, ყარაბაღი დ მოერთვნენ მუნით ჯარნიცა რაოდენნიმე ათასნი. მაშინ ერევნით ლტოლვილნი ელნი წარსრულ იყვნენ ბაიაზეთს ოსმალთა სამპყრობელოსა შინა. გაისტუმრა მეფემ ერეკლემ თავადნი რაოდენნიმე და ჯარი გაუსივა და მოარბივეს სრულიად მამული ბაიაზეთისა და მრავალი ტყვე და საქონელი წამოასხეს. მოეწია ამა ჯარსა ქურთთა ლაშქარი. გაუბრუნდნენ ქართველ-კახნი და იკრეს ხმლებს ხელი. შეუტივეს, გააქცივეს ქურთნი, დაერივნენ შინ და მრავალნი მოსწყვიტნეს და ზოგნი ცოცხალნი შეიპყრეს, წამოიღეს უთვალავი ნაშოვარი და

ტყვე. დაემორჩილნეს ყოველნი ადრიბეჯანის ხანები მეფესა ერეკლეს/ და წარმოუვლინეს მოსანდონი კაცი თვისნი და მოართვეს მკაცრად ტურფა და ძვირფასნი ფეშქაშნი თავრიზის ხანმა, ხოის ხანმა, ურუმის ხანმა, შალღის ხანმა, მარაღის ხანმა და ბაიაზეთის ფაშამან და ყარსის ფაშამან. დაჰპარდნენ მეფეს ერეკლეს მორჩილებასა და სამსახურსა. ეგრეთვე მოერთვა და დაემორჩილა ყმად მეფესა ერეკლეს ერევნის მამულში მდგომი შამდინ-ალა თვისით ქურთთა ელებითურთ. და ესე შამდინ-ალა იყო ძლიერი და შემძლებელი კაცი და მრავალთა ქურთთა მებატრონე. მიიღო პატივით მეფემ ერეკლემ ელჩი ამა წინსხენებულთა ხანთანი და ეგრეთვე შამდინ-ალა. თითონ დაუიმედა წყალობა ყოველთა. მოვიდა შორაგლისა ყარამან სულთანი, სთხოვა მეფესა ერეკლეს შეცოდებისა მიტევა და აღუთქვა ფიცით და თავსმდებებით, რათა საუკუნოდ არღარა იკადნიეროს ერევნის ხანისა მორჩილება, გინა ბრძანებისა მისისა გაგონება, ჰრამედ როგორათაც შორაგალი მარაღის საქართველოს მეფეთ ყმანი ყოფილან, ეგრეთ ემორჩილებოდეს მეფესა ერეკლეს. და თუ მუხანათობა ან სიმტყუნე რამ შეაჩნდეს, გარდახდეს და დაისაჯოს როგორათაც მეფეს ნებავეს, რადგანაც შორაგალი საქართველოს მამულია, დაიმკვიდრა მეფემან საუკუნოდ.

ესეოდენ განძლიერდა მეფე ერეკლე ყამსა მას და განდიდდა ელოდნენ ერანელნი, უთუოდ გახელმწიფდებოდა და ერანის ქვეყნებსაც დაიპყრო. აქნდათ ცნობა მეფის ერეკლესი ნადირშასთან ყოფისა. ესმოდათ მარაღის სიმხნე-ქველობა მისი და ვერც არავის ხელავდნენ მოპირისპირედ მეფისა ერეკლესსა და ამისთვის დიდად ფიქრობდნენ და ყოველთვის მოლოდება ჰქონდათ, ერანისაკენ წარმოვით. ესეოდენთა მიზეზთა გამო შეაპყიდროვეს დიდად ერევანი. დღესა ერთსა წარვიდა ბრძანებითა მამისა თვისისათა მეფის ძე გიორგი, მემკვიდრე სრულიად საქართველოსი, მცირედითა კაცითა ცხენოსნითა დასახედავად და განმსტრობად ციხისა. მაშინ იხილეს რა ერევნელთა, იმედგარდაწყვეტილთა წყალობისაგან და გულისმობრუნებისაგან მეფისა მათ ზედა, იხილეს რა მახლობელ ქალაქისა და ციხისა ერევნისა მცირედნი ვინმე მხედარნი ჯარისაგან მეფის მისრულნი, გამოუხდეს ციხით, ვინადგან მტერნი უფრო ახლოს იყვნენ ციხისა, ვიდრედა მეფის ძე თვისთა ჯართა. ცხენოსანნი კაცი გამოუხდეს ათასზე უმეტესი. და ესენი იყვნეს ორასზე ნაკლებნი, მაგრამ ეგრეთცა არა შეუშინდა მათ მეფის ძე გიორგი და არცა გამოექცა, ვინადგან ჭაბუქსა ამას შორის ყოვლითურთ არა იყო შიში არაოდეს უმრავლესთაგანცა მებრძოლთა. ახლდეს თან რჩეულნი თავადთა ძენი და გულოვანნი კაცი მახლობელთაგან მსახურთა მეფისათა და თვისთა. აღუზახნა ამათ შეტევა მტერთა ზედა და ძლიერად ბრძოდა, გარნა წარავლინა მეფისა შიმართ ორნი მარჯვენი

ცენოსანნი, რათა მოიშველოს ჯარი, ხოლო მეფემან სამასითა ოდენ
 კაცითა მსწრაფლიად მოაშველა ძმა თვისი, ლომი იგი ბრძოლასა ში-
 ნა სახელითცა ლეონ, ძმა მეფის გიორგისა საყვარელი, და თვითცა
 სხვითა მხედრობითა ნელიად სლვითა უკანა შეუდგა. ემატებოდა ერევ-
 ნისა ჯარსა ფრიად და რაოდენცა მოუტანეს ძლიერი ატაკა განსდრიკ-
 ნა და ლტოლვად მიაქცივნა იგინი მეფის ძემან გიორგი და არა დაუტე-
 ვა ადგილი იგი, ვიდრემდის მივიდოდა ძმა მისი ლეონ, მასვე ადგილსა
 მიუცილებლად სდგა ვეფხებრ მკისკისებელი და მფრეწელი მტერთა.
 ნოვიდა რა ლეონ, საყვარელი ძმა კატრფიალოსა მიმართ ძმისა მომშვე-
 ლებელი, ესრეთსა სიფიცხლესა და ძნელსა ბრძოლასა შინა მოემა-
 ტათ სიმხნე წინამოსრულთა ბრძოლათა, მიუტანეს შეერთებულთა ამათ
 იერიში (ესე იგი ატაკა), განსდევნეს და მიყარეს მახლობელად ციხისა,
 არამედ ჯერეთ მისვლადმდე მეფისა ერევნელნი ყოველნივე მებრძოლნი
 გამოვიდეს და იყვნეს მტერნი ათზომად უმეტეს მეფის ძეთა მებრძოლ-
 თაგან და იგინი იყვნეს სიმაგრეთა და მით ჰფარვიდეს თავთა თვისთა
 და რაოდენ გზისცა გამოვიდეს და შემოუტივეს ამათ მეფის ძეთა ჯარ-
 მან ეგრეთცა სძლია მათ და მიჰყარნა ვიდრე კედლამდე და ნაშენო-
 ბებადმდე ციხისა და კლდეთა. იბრძოლეს საათსა სამსა და ჯერ შე-
 უძღეს ერევნელთა ძლევა მეფის ძეთა. მობრძანდა მეფე ირაკლიც
 ჯარითა თავისითა და პირისპირ ციხისა დააყენა კლდეთა თავსა გამოღ-
 მით ზანგისა მხედრობა თვისი. დასჯდა გორასა ერთსა მას კლდისათა,
 ჰსჭვრეტდა მუნით და მრისხანებდა ერევნელთა ესეგვარისა კადნიე-
 რებისათვის. ჟამსა მას იცნა ვინმე ციხილამ კაცმან ერთმან მეფე ირაკ-
 ლი დურბინითა და მოუმართეს ზარბაზანი, ესროლეს და სადაცა ჰსჯდა
 მეფე, მოზვდა წინა მისსა კლდესა წინამდებარესა, რომელსაც ზედა
 სჯდა მეფე ერეკლე და განერა მოწყალებითა და საფარველითა
 ლ(მრ)თისათა ესევეითარსა განსაცდელსა განსაკვიროდ, ვინადგან სა-
 დაცა ტყვია იგი ზარბაზნისა მოხვდა, საშუალ მისსა და მეფისა არცა-
 ლათუ ერთი ადლი იყო სიშორე, მაგრამ ეგრეთცა არა შედრკა მეფე,
 არცაღათუ დაიძრა ადგილისა მისგან. მყის უბრძანა მხედრობათა და
 ქვევითთა თვისთა მისვლად, გაუხდენ მებრძოლსა მას ჯარსა, მყის შე-
 მუსრეს აოტნეს და რისხვა ლ(მრ)თისა დასცეს მათ ზედა. მრავალნი
 მოსწყვიტნეს და შეიპყრეს ცოცხალნი და სხვანი შეცვივდეს ციხესა
 და შეიხშნეს და ვერღარა იკადნიერნეს მიერ დღიდგან გამოსვლად სა-
 ბრძოლველად, თუმცა ერევნელთა მას დღესა ვერა ძალ ედვათ ეგრე
 ხანგრძლივ ბრძოლა, მაგრამ ერევნის ხანსა ჰყვანდა ციხესა შინა ჯამა-
 გირით დაჰერილნი ლეკნი და იგინი აძლევედეს ძალსა ერევნელთა, გარ-
 ნა ამო იქმნნეს ყოველნი წინააღმდეგობანი მათნი და შემუსრნა იგი მე-
 ფემან ერეკლე. უბრძანა მეფემან ირაკლი, რათა ყოველმან ჯარისკაც-

მან გაიკეთონ სახლი თავთავისთათვის საზამთროდ, რომელ ყოველითა მხედრობითა თვისითა მეფე ირაკლი დასდგების სამთრევ ეთვეთისთაჲსა

ხოლო სცნეს რა ესე ერევნის ხანმან და ერმან მისმან, შეძრწუნდეს ფრიად. ევედრა უსეინ ალი ხან მეფეს ერეკლეს, შემოუყენნა მეზობელნი თვისნი ხანები და ფაშები, ითხოვა მიტევება, დაუმკვიდრა თავი თვისი ყმად მეფესა ერეკლეს, დაიდვა ხარკი — თეთრი ფულთა ექვსი ათასი თუმანი წელიწადსა შინა, რომელიცა იქმს სამოცი ათასსა რუბლსა მრთელსა ვერცხლისასა, ხუთასი თუმანი სხვა, მისართმევად დედოფლისა და ხუთასი თუმანი კარისკაცთათვის. და გარე ამისსა წლითი წლად მორთმევა ფეშქაშისა განწესებისამებრ ერანის ქვეყანისა ესე ყოველი თავს იდგა ერევნის ხანმან უსეინ ალიმ, თუმცალა ძალედვა მეფესა ერეკლეს აღებაცა ერევნისა ციხისა, მაგრამ ამის მიზეზისათვის არღრა ინება, პირველად, ებრალებოდაცა ცოლ-შვილით დატყვევება ერევნის ხანისა, მეორედ, თუ ციხეს აიღებდენ, აიკლებოდა ერევანი, დატყვევდებოდა ხალხი, მოეშლებოდათ ცხოვრება და ვიდრე შეორედ დასახლებადმდე მათდა და აღშენებადმდე მეფეს მისაცემელი და ხარკი მოაკლდებოდა და თავისი ხარკიც უნდა ებოძებინა, რომ პირველს მდგომარეობაზე მოეყვანა ქალაქი. შეირიგა მეფემან უსეინ ალი ხან, მიუტევა ცთომი და წინააღმდეგობა თვისი. იახლა მეფესა უსეინ ალი ხან, შთააცვა ხალათი მძიმე, უბოძა რაყამი ერევნის ხანებისა, ვითარცა არს განწესება სპარსული, შემოახვიეს თავსა შალი თირმა, შთაურქვეს თავსა შინა, ვითარცა ჯილა, რაყამი მეფისა. დაბრძანდა მეფე, მოეყვანეს აუღენციით ერევნის ხანი სალამში, თავყანის სცა მეფესა ერეკლეს და ძეთა მისთა. უბრძანა მეფემან, დასვეს ღირსეულს ალაგს. განაწესა მეფემან ერევნის მოურავად სიძე თვისი მუხრანის ბატონი იოანე — კონსტანტინე მუხრან-ბატონის შვილი, რათა წლითი წლად აღიღებდეს ხარკსა ერევნისასა და რაცა იყოს სათხოველი მეფესა თანა ხანისაგან ანუ ერევნელთა ხალხისა, ყოველსავე მოახსენებდეს მეფესა. წამობრძანდა მუნით მეფე, ხანი დაუტევა მუნვე ერევანს, მისცა ბრძანება და რაყამი უშიშროებისა ერევნის ხალხს, რომელნიც გაქცეულნი იყვნენ და სამზღვარსა გარეთ გასულნი, შემოვიდნენ უშიშრად მამულთა თვისთა და დაემკვიდრნენ თვის-თვისსა ადგილსა. უიმედა ერევანის წანს წყალობანი დაუდვა იმედი, მისცა მცნებანი და განწესებანი, თუ ვითარ იქცეოდეს. წამობრძანდა მუნით, მობრძანდა ეჩმიაწინს. მოეგება არქივატერი, ვითარცა აქვნდათ ჩვეულება ქრისტიანე მეფის მოგებებისა, ყოვლის თავისის სამღვდელოს დასითა, დიდებითა დიდითა, ხატითა და ჯვართა. შეუძღვა არქივატერი საყდარსა შინა ეჩმიაწინისასა. მოახსენა შესხმა, თვით გარდიხადეს წესისაებრ მათისა სამადლობელნი ლოცვანი. ემთხვია მეფე წ(მიდ)ათა ნაწილთა და წ(მიდ)ასა ლახვარსა ქრისტესსა. მუნით აბრძანდა პალატსა შინა.

არქივატურმან ისტუმრა. მრავალნი ფეშქაშნი ნივთნი და თეთრი მოართუნა. ძელისა ჭეშმარიტისა ნაწილნი და წმიდისა გრიგოლისა სომხითუნი ეპისკოპოსისა, რომელმაცა მოაქცია სომხითი პ(ირველ)ად ქრისტეს სარწმუნოებასა ზ(ედ)ა, წ(მიდ)ისა დიდისა მოწამისა რიფსიმას თავისა ნაწილისავან და წ(მიდ)ისა და ღმერთშემოსილისა მამისა იაკობისა. გასინჯა მეფემან პალატნი, სასწავლებელნი, პალატნი და შესაკრებელნი მათნი და მუნით მრავლითა მხიარულებითა წარმობრძანდა საქართველოსაკენ.

აპყარნა სომეხნი ზოგნი ერევნით და გარდამოასახლა საქართველოსა ადგილთა, რომელნიცა ვიდრე აქა ჟამადმდე დაშთეს საქართველოსა შინა.

მეორე ჟამითგან ვერღარა იკადრა ერევნის ხანმან მცირედიცა რამე წინააღმდეგობა მეფისა და იყო მორჩილებასა მარადის, ვითარცა ერდგული ყმანი სხვანი სამეფოსა მისისანი და წლითი-წლად მოსცემდა ხარკსა უკლებრად და ოდეს აღშენდა ერევნისა მამულნი, მამინ მოუმატა კიდევ ხარკი მეფემან ერევანსა ყოველსა შინა სიცოცხლესა მეფისა ირაკლისასა.

და შემდგომად მეფისა ირაკლისა, მეფობასა შინა მეფისა გიორგი მეათცამეტისა, მეფე ერეკლეს ძისათა, ვიდრე მმართველობამდე როსისა საქართველოსა ზედა წლითი-წლად უკლებლად აღიღებდეს განწესებულსა ამას ხარკსა მეფე ერეკლე და მეფე გიორგი ერევნით ყოველსა ჟამსა შინა სიცოცხლისა მათისასა და ხანთაცა ერევნისათა დაადგინებდეს თვით მეფენი, რომელიც ენებათ.

ჯერეთ ერევანს ყოფასავე შინა მეფისა ერეკლესსა მოერთვა მეფესა ამბავი საქართველოდამ, რომელ ალექსანდრე ბაქარის შვილი, ვახტანგ მეფის შვილის შვილი, იმერეთს მოვიდაო და იქილამ ცდილობსო, რომ რომელნიმე ქართლის თავადები მიიზიდოსო და ქვეყანა უნდა ავირიოსო.

თუმცა ესე ესრეთ იყო, მაგრამ მეფე ერეკლე დარწმუნებული ბრძანდებოდა, თავისი ქვეყანა და ხალხი მეფეს ერეკლეს და იმის სახლს არ უღალატებდა და ამისთვის მეფეს შიში და საფიქრებელი გულსა შინა არა აქვნდა რა. ის თათრის შვილი იყო და მეფე ირაკლი მართლმორწმუნე და მართლმორწმუნის მეფის, ცხებულის თეიმურაზისა და საკვირველად და ღირსსახსოვრად საქართველოზედა და საქართველოს ხალხზედ თავდადებით მოჭირნახულის მეფის შვილი და საქართველოს ხალხი ამისთანას მოჭირნახულეს და თავდადებულს, ძლიერს, შემძლებელს და მოწყალეს მეფეს, როგორც რომ ეს მეფე ერეკლე ბრძანდებოდა, სად იშოვნინდნენ და ან სხვას ვისმეზედა როგორ გასცვლიდნენ.

განაქარვა ღმერთმან საცთური ბაქარის შვილისაცა და იმათიცა ვინც მეფის ერეკლეს წინააღმდეგობას სურვილობდნენ და მეფე ლე თავის ტახტზე და თავის სისხლით ჭირნახულს ქვეყანაზე ყოვლითურთ თავისუფლად და დიდებით სცხოვრებდა.

წელსა ქ(ორონიკონ)ს⁴ იწყო კვალად სულეიმან ფაშამან ახალციხისამან შურისა და ძვირისა ყოფისა ხელყოფა. იწყო იღუმალ საქმობად ყარაბაღის შუშის ხანს ფანა ხანის შვილის იბრეიმ-ხანსა თანა და დლისტანში ომარ-ხან ავარიისა (ესე იგი ჭუნძახის) ბატონსა თანა და თან წარხდა ბრძანებასა ხონთქრისასა. და ივიწყა ერთობა და შერიგება უარჰყო. ასტეხნა კვალად ლეკნი მარბეველად ქართლისა, რომელიცა მართლობდა თავსა თვისსა მეფეს ერეკლესთან, რომელ რეცა არა იყოს ბრალი მისი ლეკთაგან ქართლის რბევისა. ამ ჟამში, ოდეს ლეკნი ახალციხის მხრით ავაზაკობდნენ, მოუკვდა ერეკლეს სახელოვანი და მრავალს ბრძოლაზედ დიდად მხნეთ გამოჩენილი შვილი თვისი ლევან. ესმა რა ესე ფაშასა ახალციხისასა, სთქვა: ხნიერებისა ჟამსა მეფესა ერეკლეს მხარი მოეშალაო, რომ ამისთანა ვაჟკაცი შვილი მოუკვდაო, რომელიც საქართველოს ოთხკუთხე ფარდა იყოვო, და ახლა ქართლს ფარდა აეხადა პირსაო. მაშინ უმეტეს განიგულვა სულეიმან ფაშამ ქართლის ოხრება. მეფე ირაკლი ფრიად მგლოვიარებდა სასურველსა მის ძესა თვისსა, ღირსსა გლოვისასა, დასტიროდეს ყოველნივე დიდნი და მცირენი უზომოსა მწუხარებითა ესევეთარისა მხნისა და კეთილისა მეფის შვილისა თვისისა დაკარგვისათვის. ამას შინა ვინადგან რუსეთისა კარსა აქვნდა ხშირად ლაპარაკი მეფეს ერეკლეს თანა და სცნა რა იმპერატრიცა ეკატერინამ წინაქმნილნი და შემდგომნი ესე ახალციხის სულეიმან ფაშას მიზეზით ლეკთაგან ესეოდნნი სიაგვაცენი ქართლისა მამულსა შინა, წარმოუვლინა მეფეს ერეკლეს ორი ბატალიონი სალდათთა თვისთაგან და მინისტრად პოლკოვნიკი⁵. ამაზედ უმეტესად გაავაცადა ახალციხის ფაშა და სხვათა ადრიბეჟანის ხანებთაც მიეცათ შიშნეულება დიდი მეფის ერეკლესაგან რუსეთის ჯარის მოყვანისათვის, ვინადგან ეგონათ მეფე ერეკლე ძალათ დაგვიპყრობს რუსების ძალითა და წაგვახდენსო და ჩვენს რჯულსაც მოგვიშლიანო, რადგან რუსები და მეფე ერეკლე ერთი რჯულისა არიანო. და დაიწყეს ჩვეულებისამებრ მათისა დინთასლიბი (ესე იგი თავისის სჯულისა, გინა მემსჯულეთა სარჩვლა). შექმნეს ხანებმა საიდუმლოდ ერთმანეთთან ლაპარაკი და ერთობა და ეგრეთვე ოსმალის მხარეს ფაშებმა.

ამას ჟამად ეპყრა განჯა და ყოველი მამული განჯისა საყმოდ მეფესა ერეკლეს და შუშის ხანიცა იბრეიმ-ხან ემსახურებოდა და მორჩი-

4 აქ გამოტოვებულია ადგილი ერთი სიტყვის ჩასაწერად.

5 აქ გამოტოვებულია ადგილი ერთი სიტყვის ჩასაწერად.

ლებდა მეფესა და ერთი კაცი შუშის ხანისაც განჯის განმგებელსა, რადგან მედიანის მელი დაედგინა მეფესა ერეკლეს მდივანბეგი თავადი ენდრონიკაშვილი ქაიხოსრო შემწედ მისსა, ვინადგან მაჰმადიანნი იყვნეს განჯის ხალხნი, მეფე ერეკლემ ამ განჯრახვით ინება, რომ შუშის ხანის კაცი თანამშემწედ დაუდგინა ქაიხოსრო დიამბეგს, რადგან მეფე ერეკლე შუშის იბრეიმ-ხანს სწყალობდა და ენდობოდა.

დიდხანს ასე ეპყრა განჯა მეფეს ერეკლეს. განჯის ხანი შავერდი-ხანის შვილი ჯავათ-ხან ვანძებული იყო განჯდამ, რადგანაც ვერაგი კაცი იყო და თავის უფროსის ძმის მამათ-ხანის შემდგომად განჯა მას უბოძა მეფე ერეკლემ მაჰმად-ხან თავის სიცოცხლეშივე მეფე ერეკლეს ერდგულად ემსახურებოდა. მაგრამ რადგან განჯის ხანმა ჯავათ-ხანმა დრკუობა დაიწყო, მეფე ერეკლემ გააგდო განჯიდან. მერე შეიპყრეს და იბრეიმ-ხანს ებარა ტუსალათ მეფის ერეკლესაგან. ამაში დიდი ხანი გამოვიდა, გაუშვეს ჯავათ-ხან ტუსალობისაგანა და განჯა მეფეს ერეკლეს ეპყრა. შუშის ხანი იბრეიმ-ხან უსწავლელი კაცი იყო და ბრიყვი თარაქამა. თავისი კარისკაცებიც ბერს ატყუებდნენ, წერილის უმეცარი და განუხათლებელი კაცი იყო, მინდორსა და მთებში დაბაღს, უმეცარს ხალხში გაზრდილი. ამისი კარისკაცები სულეიმან ახალციხის ფაშამ მოისყიდა. ჯავათ-ხანმაც, რადგან ვერაგი კაცი იყო, წიგნით სულეიმან ფაშასთან საქმობა შექმნა და პირობა დაუდვა ჩუმათ და საიდუმლოთ: თუ შენ ამ საქმეში შემეწევიო და განჯას მე მიშოვნო, მე ხონთქრის ყმა შევიქნები შენის შუამდგომელობითაო. იბრეიმ-ხან, სულეიმან ფაშამ და იმისგან მოსყიდულმა იბრეიმ-ხანის კარისკაცებმა გარდააქცივეს, განჯის, ხანმა ვერაგობით განჯელები მოიბირა. განჯელებმა ქაიხოსრო მდივანბეგს ვერაგობით ლაპარაკი დაუწყეს და უთხრეს: „მეფე ერეკლეს მოგვიხსენე ჩვენი მემკვიდრე ხანის შვილი ჯავათ ხან გვიბოძოს ხანათაო“. ქაიხოსრომ მდივანბეგმა მეფე ერეკლეს მოსწერა ეს ამბავი. ბატონმა ქაიხოსრო დიამბეგი დაიბარა განჯიდან: „რამდენიმე ქეთხულა კაცი წამოიყვანე ჩემთან, ვილაპარაკოთ და თუ მართლა მაგათი ნება არის, ჯავათ-ხანს მე მაგათ მივსცემ ბატონათაო და პირობას დავადებინებო“. წამოჰყვნენ ქაიხოსროს განჯელები და იახლნენ ბატონს, მეფემ ერეკლემ ჯავათ-ხანიც დაიბარა, პირობა გამოართო, დააფიცა ერთგულებაზე და განჯა ისევ იმას უბოძა. ჯავათ-ხანმაც სამსახურის სახე უჩვენა. ჩავიდა განჯას, სამსახური და მორჩილება დაუწყეს მეფეს ერეკლეს, იბრეიმ-ხანსაც გაუერთდა. ამისა შემდგომად მოუწოდა სულეიმან ფაშამ ხუნძახის ბატონს ომარ-ხანს. ომარ-ხანმა შეჰყარა სრულად დაღესტნის ჯარები, გარდმოვლო კავკასია, ჩამოვიდა ჭარში, შემოიყარნა ჭარელებიც. ალაზნის გამოვიდა ოცის ათასის ლეკით, მოვიდა ქიზიყის მახლობელ ურდოზედ ალაზნის მდინარეს გამოღმა,

მოსენდა ესე ამბავი მეფეს ერეკლესა, წამოიყვანა რუსთა მსაგებობა თანა ჰყვანდა თავისი ჯარი. დასდგა სიღნაღს, ამისთვის რომ ომარ-ხან სიღნაღზე მოსვლას აპირობდა და მუნ მოელოდა მეფე ერეკლე-ომარ-ხანმა რომ ესე სცნა, უგრძნობელად ღამე გაიპარა ჯარით, დედოფლის წყაროზე გაიარა, იორზე გარდეცა. ბატონმა ეს ამბავი სცნა, გამოუდგა ჯარით, რუსნი შიშმედ დადიოდეს და ველარ მიეწივნენ ლეკთა. გავიდა ომარ-ხან მტკვარსა, მივიდა ახტალის მადანში, ახტალის ციხე აიღო, მადნები აიკლო, ბერძენები ახტალას მდგომნი ანუ ქართველნი და სომეხნი დაატყვევა, ზოგჯოგნი კი გაცვივნულ იყვნენ მთებში და შორჩნენ. იქიდან სისწრაფით წარვიდა ახლციხესა. მივიდა სულეიმან ფაშა, მოეგება, დიდის პატივით მიიღო და რამდენსამე ხანს იქ განისვენა ომარ-ხანმა. ამისა შემდგომად გამოუმძღვარა ჯარსა ლეკისასა ომარ-ხანს. თავისი კაცნი სულეიმან ახალციხის ფაშამ და მოგზავნა სააბაშიოზედა. ვახანის ციხეს შემოადგნენ, აიღეს, ააოხრეს და დაატყვევეს ციხესა შინა მყოფნი და თავადის აბაშიძის ცოლშვილნი დაატყვევეს. მიეშველა მეფე ირაკლი თავისის და რუსის მხედრობით, მივიდნენ სურამს, მაგრამ შებმა ველარ მოუხდათ. პირველი მიზეზი ამისი ეს იყო, რომ ამ რუსების ჯარისთავს პოლკოვნიკს ბურნაშოვსა გულოვნება არ ჰქონდა და შესაბამელი ადგილი ცუდი ჰქონდათ, მისავალნი უსარგებლო. ომარ-ხან თავისის ჯარით ახალციხესე ავიდა, იმ ზამთარს იქ, ახალციხეს იზამთრა და მეორეს წელს შემოდგომაზე ზამთრისპირს გამოისტუმრა ომარ-ხან ახალციხის ფაშამა. ქართლზე ველარ გამობედა, ეშინოდა მეფის ირაკლის შეხვედრისა, ახალციხიდან წავიდა, მთა-მთა იარა, ერევნის მთებ-ს გზით ჩავიდა ყარაბაღშია, იბრეიმ-ხან შუშის ხანი წინ მოეგება, მიიყვანა პატივით და ყარაბაღში დააყენა ჯარითა თვისითა.

ეს ამბავი რა სცნა მეფემ ერეკლემ, წავიდა რუსთა და თავისისა ჯარებითა, განჯას ჩაბრძანდა, ვინადგან ყაზახისა და შამშადილის ელთაგან მრავალნი გაქცეულ იყვნეს და განჯასა და ყარაბაღში ჩასულნი იყვნენ ცოლშვილით, იმათი აყრა და უკანვე გამობრუნება ენება მეფესა და ეგრეთვე ომარ-ხანის შეყრა და ბრძოლა სურდა, მაგრამ ის კი მეფეს ერეკლეს რადგან ეშინოვდა, სულ ერიდებოდა და ისე ცდილობდა სიარულსა, რომ მეფის ერეკლეს ჯარი არსად შემეყაროსო. ომარ-ხანმა ვინც ტყვეები წაასხა აბაშიძის სახლისაგანი, ახალციხეს რომ ავიდა, ზოგნი იქიდან განათავისუფლა სულეიმან ფაშის თხოვნით და ზოგთ მეფის ერეკლეს შეწევნით თავი დაიხსნეს. ეგრეთვე გლახნიც მრავალნი დაიხსნა ფუღლით მეფემ, მაგრამ ორი ქალი გაუთხოვრები მარა და ელენე ომარ-ხანმა წაასხა თანა. ეგვენ აბაშიძის ქალები იყვნენ.

ერთი ომარ-ხანმა შეირთო უფროსი ცოლათ და მეორე შუშის ხანს იბრეიმს მისცა. იმანაც ცოლათ შეირთო*.

მეფეს ერეკლესთან განჯას მოვიდნენ ყარაბაღის სომხების მელიქები ფრიად მდიდარნი და განძლიერებულნი ყმითა და ციხე-სიმაგრეებითა. იახლნენ მეფეს ერეკლეს და სთხოვეს შეწევნა, რათა უბოძოს მათ ჯარი, აპყარონ ყოველი საყმო თვისი და გარდმოსაზლდენ საქართველოში. ამისთვის წარგზავნა მეფემან ძე თვისი იულონ ჯარითა და წარატანა თანა სარდალნი თვისნი, რადგან იბრეიმ-ხან დამნაშავე იყო მეფეს ერეკლეზედ, ვინადგან ომარ-ხანთან მეგობრობა ჰქონდა და წიუშვა თავის მამულში, ომარ-ხან კი ადრევე წასულიყო დაღისტანში, და იბრაიმ-ხან შიშით ვეღარ მოვიდა მეფესთან, მაგრამ რადგან თავისთავის და ქვეყნის წახდენის ეშინოდა, თავისი სარდალი ჯარით მოართო. მოვიდა იბრეიმ-ხანის სარდალი ყარაბაღის ჯარით და მეფის ძე იულონის ჯარს შემოეყარა. იბრეიმ-ხან თითონ ჭუშისა ციხეში ძრწოლით იმყოფებოდა. მოვიდა კაცი იბრეიმ-ხანისა და მოართო მეფეს ერეკლეს მრავალი ფეშქაში და ლარი პატიოსანი და ძვირფასი. მეფე ერეკლემაც იბრეიმ-ხანს ხალათი უბოძა და დანაშაულსუ პატიობის იმედი უბრძანა. მაგრამ ყამსა ამას განუცხადა მინისტრმა ბურნაშოვმა მეფესა ერეკლეს, რომ დაებარებინათ, ეკატორინე ხელმწიფის ბრძანება მოსვლოდათ; საქართველოში რაც რუსეთის ჯარი არის წაძოიყვანე და გამობრუნდით. რა წამს ბურნაშოვს ბრძანება მოუვიდა გაბრუნებისა, იმავ დღეს აიყარა და ტფილისისაკენ გამოემგზავრა რუსეთს წაასვლელად.

იბრეიმ-ხანს ჩუმათ კაცი გაეგზავნა ომარ-ხანისათვის: მეფე ერეკლე წახდენას მიპირობს და მიშველე რამეო, განჯას ჩამობრძანდა ჯარებითაო და ხალხი ზოგი ამიყარა, ზოგსაც მიყრისო და მახდენსო. ომარ-ხან, ამ ამბის მცნობელი, საჩქაროთ მრავლის დაღისტინის ჯარით ქარში გადმოვიდა და ქიზიყზე აპირობდა მოსვლას.

მეფე ირაკლის ომარ-ხან ხუნზახის ბატონის ამბავი რომ მოხსენდა, ქიზიყზედ აპირობს მოსვლასაო, აიყარა მეფე ერეკლე განჯიდან, გაბრძანდა მტკვარსა და მიბრძანდა სრულიად თავისი ჯარით ქიზიყსა. რუსთა, განჯიდან წამოსულთა, გამოიარეს ტფილისზე და წავიდნენ რუსეთს.

ომარ-ხანმა რომ შეიტყო მეფის ერეკლეს ქიზიყს მობრძანება, ქიზიყზე ვეღარ გაბედა მოსვლა. აიყარა თავისის სრულის ჯარით რაო-

* ეს ომარ-ხანის ნაცოლარი, ომარ-ხანის სიკვდილის უკან საქართველოში მოვიდა და ისევ ქრისტიანად მოიქცა. ომარ-ხანისა პირველი ცოლი იყო აბაშიძის ქალი ხარისხითა და ერთი კიდევ სხვა ცოლი ჰყვანდა ომარ-ხანსა (თეიმურაზ ბაგრატიონის შენიშვნა — ლ. მ.).

დენსამე თვეს ჰარში მისვლის უკან და წავიდა და წამახის შემოადგა.

სწერს ამისი აღმწერელი: „ვეგონებო, რაც ამ ისტორიაში მეფის ერეკლესაგან ძლევა-შემოსილებანი სწერიან სახელდობრ კვალად სხვა-ცა ძლევა-შემოსილებანი მიუღიეს ოცდაათნი, რომელიცა აქა არა სწერიან“. ჰვლობდა მეფე ირაკლი ქართლისა და კახეთისა სამეფოთა და ყოველსა ზემოსა საქართველოსა თვისითა სამზღვრებითა. იმერეთიცა საქართველოსა მფარველობასა ქვეშე იყო ამისსა მეფობასა შინა და ყოველი ქვემო საქართველო, დასვა ჯერჩინებითა თვისითა იმერეთისა მეფედ მეფემან ერეკლე იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის (sic) ძმისწული არჩილ ბატონიშვილის ძე — სოლომონ მეორე — მეფედ ყოვლისა სამეგრეთოსა. და ესე მეფე სოლომონ მეორე იყო შვილისშვილი მეფისა ირაკლისა ასულისაგან მისისა, მეფის ასულის ელენესგან ნაშობი. ჰვლობდა მეფე ირაკლი ყოველსა შინა მეფობასა თვისსა განჯისა, ყარაბაღისა და ერევნისა სახანოთა. შაქისა და შამახის ხანებიც ემსახურებოდნენ ფეშქაშითა, ეგრეთვე ყუბისა და დარბანდისა, მაგრამ განჯისა, ყარაბაღისა და ერევნის ქვეყანანი ყმად მეფისა ერეკლესა დამორჩილებულ იყვნეს. ართმევდა ხარკსა განჯისა და ერევნისა ქვეყანასა, თვით დაუდგინებდა ხანებსა რომელიც ენება ამ ქვეყნების ჯარებსაც ხმარობდნენ მეფე თეიმურაზცა და მეფე ერეკლეც და ყარაბაღს ხარკი კი არ ედვა და ფეშქაშს დიახ ჩინებულს ყოველ წლივს მოართმევდნენ.

ეგრეთვე მეფეს გიორგის მსახურებდნენ თავის მეფობაში ვიდრე აღსასრულადმდე მისსა და ეს ხანები, ზემორე ხსენებულნი, ვითარცა მამასა მისსა. თუ ოდესმე განსდგებოდნენ ესე ხანები, ანუ ყოზილბაშთა ჯარი მოვიდოდა და მცირეს უამს მოუშლიდნენ იქ ხელსა მეფეთა, მაგრამ მეფენი მივიდოდეს მხედრობითა თვისითა ანუ ჯარს წარავლინებდნენ და ისევ თვითვე დაიბყრობდნენ თავიანთ მორჩილებაში, თუმცა ისინი თათრები იყვნენ და მათ სარწმუნოებისა, მაგრამ იმ ქვეყნებს ბევრით და იმ ქვეყნების ხალხს საქართველოს მეფეებისაგან უფრო კარგი მოვლა და პატრონობა ჰქონდათ და არც საქართველოს მეფენი ბევრის გამორთმევით აწუხებდნენ.

ამისთვის ამათ საქართველოს მეფენი უყვარდათ და ამათს მონებას რჩეულობდნენ და ამათგან წყალობაც მრავალი გაჰქონდათ.

მეფემან ერეკლე განაახლა და გააკეთა აღშენებით ციხე გორისა მრავალწილად უკეთესად ვიდრე პირველისა შენებულებისა მისისა, რომელიცა დღეს აქამომდე საცნაურ არს. ეგრეთვე თელავის ციხე კარგის სიმაგრით გააკეთა, ბოჭორმის ციხე, ჭუეთის გალავანი, სევირელი-

სა, საბუისა, გრემისა, ფედისა, პატარძელისა და ნორიოსი. ქოლაგმე^სრის ციხე დარეჯან დედოფალმა აღაშენა. და ამას გარდა სხვათა და სხვათა ადგილთა ქართლისა და კახეთისათა აღეშენნეს გალავანი, ციხენი და სიმაგრენი ას სამეოცნი, რომელნიცა აქა არა თვითეულად აღიწერნეს, მაგრამ ყოველთა უმჯობეს თა უმტკიცეს აღაშენა სრულიად ქვიტკირითა გალავანი და ციხე ხიზიყის ქალაქის სიღნაღისა, რომელნიცა მაღალთა მათ გორათა ზედა სიღუნაღისათა მოზღუდა, რომელიცა ესოდენ დიდ არს, რომ სრულიად ხიზიყისა და გარემოთა მისთა მცხოვრებნი ვიდრე ოციათასამდე კომლისა შესაძლებელ არს მას შინა დატევნად. გალავანი იგი ფრიად მაღალ არს და ზრქელ და დიდდილითა ბურჯებითა ნაშენი. და ესევეთარი სიმაგრე სრულიად ივერიისა ქვეყანათა არა სადა იპოვების — (სწერს აღმწერელი ამისი).

შრომანი და ღვაწლი მეფისა ირაკლისანი არა ადვილ შესაძლებელ იყო აღწერად, არამედ რაოდენი ძალ-მედვა, სმენითა და მექსიე-რებითა სარწმუნოთა კაცთაგან ცნობით აღვსწერენ.

დიდება ღ(მერ)თსა სრულმყოფელსა ყოველთასა, ამინ.

თავადი ხერხეულიძე ლაშქარნივისისა ომან მდივნის აღწერილისა-გან, რომელსაცა უღვაწიეს გულსმოდგინებით, თუმცა მრავალი ამბავი აკლია ამ ისტორიას ღირს-სახსოვარნი.

ქ. სრულ-ვყავ აქამომდე ისტორია ესე მე სრულიად საქართველოს მეფის გიორგის ძემან თეიმურაზ.

რაცა აკლია ბოლოს ამა ამბავთა მეფის ერეკლესათა ვიდრე აღსა-სრულადმდე მისსა, იძიეთ ჩემ მიერ აღწერილსა შინა, ჩემის უხუცესის ძმის ს(რულია)დ საქართველოს მეფის ძის დავითის და მემკვიდრის ისტორიასა ცხოვრებისა მისისასა, რომელიცა ითარგმნა ფრანცი-ცულსა ენასა ზედა მუსიე ბროსეტის მიერ, რომელიცა არს ფრანცუზი ბუნებით, მეცნიერი ქართულისა ენისა, ჩლენი როსიისა აკადემია ნაუ-კისა და წევრი პარიჟის მეაზიელისა საზოგადოებისა. კაცი ფრიად კე-თილი, მოყვარე ქართველთა, სიბრძნის მოყვარე, განათლებული გონე-ბითა, მოყვარე და მაქებელი ქართულისა ენისა. მისგან ნათარ-გმნი ზემოხსენებული ესე ისტორია აღბეჭდილ არსცა ფრანციცუ-ლად და ქართულად სამეუფოსა ქალაქსა შინა პარიჟს, ხოლო ესე გელითა ჩემითა აღვსწერე სანკტპეტერბურგს.

დიდება ღმერთსა, სრულმყოფელსა ყოველთასა, ამინ.

სარჩევი, შედგენილი ნიკოლოზ ჯალინოვის მიერ.

(ბ. ი. A—1244)

სარჩევი საქართველოს მეფეთა მეფეთ ვახტანგისა, თეიმურაზისა და ძისა თეიმურაზისა და ძისა მისისა, მეორისა ირაკლისა, ქმნულნი ჰამბაენი თვისთა მტერთა ზედა.

ა. დაჯდა ყუენად ძე შაჰ სულთან უსეინისა შაჰ-თამაზ, რომელსა რიცხვსა შინა ეჯდა მეფეთ ქართლსა ვახტანგ, ძე ლეონისა, კახეთს — კონსტანტინე.

ბ. სულ(თ)ნის სარასკარჱ კარსით შეეწია მეფესა ვახტანგს და განაგო ქალაქით მაჰმად-ყული-ხან.

გ. ვანთა მეფესა მაჰმად-ყული-ხანს უღალატეს თურქთა და მოკლეს სამზიარულში და მრავალნი გაჰყიდეს.

დ. განრისხებულთა ქართველთა ზედა ლეკთა შოარბიეს ქართლი-მას ჟამსა მეფე ირაკლი იყო წლისა თხუთმეტისა. მათ ლეკთა ზედა განიმარჯვა და მოკლა კაცი.

ე. ნადირ შაჰმან სარასკარი დაამარცხა და მოსწერა ტიფლიზს მყოფთა თურქთა და შეშინდნენ და გაიქცნენ.

ვ. ნადირ-შაჰმან გივი ამილახვარი, არაგვის ერისთავი ბარამ და თარხანი ლუარსაბ ჟოლაყაშვილი, სალთუხუცესი გივი და ქისიყის მოურავი ქაიხოსროთ დაჭერილი წაიყვანეს სპარსეთსა.

ზ. მეფე ირაკლი წავიდა ნადირ შაჰთან ყანდაარს და, მეფე თეიმურაზ ზავადებითურთ განათავისუფლნა.

წ. ყანდაარიდამ წამოსვლა მეფის ირაკლისა. მრავლის სამსახურისა და ერთგულებისათვის გამოისტუმრა შაჰმა.

თ. ძველი ყენის შვილი, ნადირ-შაჰისაგან გამოქცეული და იმყოფებოდა დაღისტანს. ირაკლიმ დაჭერილი გაისტუმრა ნადირ-შაჰთანა და დიდი წყალობაც მიიღო.

ი. ხონთქარს გაეგზავნა ხაზინა დაღისტანს ჯარის გამოყვანისათვის. მეფე ირაკლიმ გზა შეკრა და გააგდებინა.

ია. გივი ამილახვარმან თურქთა ძალით სურამის ციხე დაამაგრა. ირაკლიმ ძალით გამოიყვანა, შეკრული გაგზავნა.

იბ. მეფის თეიმურაზის წასვლა სპარსეთს ადილ შაჰსთანა და საქართველო მიაბარა ძესა თვის(ს)ა ირაკლის.

იგ. დაღისტნით გამოსული ყოჯახს ჩამოეგლო ავქალაზედ, ტყვე და საქონელი მიჰქონდა. მეფე ერეკლემ დაამარცხა და წაართვა.

იღ. მეფე თეიმურაზის ერანიდან წამოსვლა ტიფლიზსა, მერქმით მისვლა ერევნის საშველებლად და ბრძოლა.

იე. ყარაბაღის ფანა-ხანის მისვლა განჯაზედ და თეიმურაზ მეფის ირაკლითურთ წასვლა და მისაშველად განჯისა.

ივ. მეფე თეიმურაზისა და ირაკლის წასვლა ჭარისა და შაქი-შირვანის დასაპყრობლად და აჯი-ჩალაბის დამარცხება.

იზ. მეფენი თეიმურაზის ძის ირაკლის წასვლა ერევნის მისაშველებლად და აზატ ხანთან შებმა და დამარცხება დიდი.

იძ. განჯისა შუშისა და ყარაბაღის ხანების ფიცი და მათგან მუხანათობა. აჯი-ჩალაბის შვილის ალა-ქიშის მოსვლა ჯარებით და მისი დამარცხება დიდი საქართველოს მეფეთაგან.

იქ. დაღისტნიდამ წამოსული ჯარები, ხოროდ ხოროდ სიარული ხუთასობით ანუ მეტ ნაკლებით და მეფე ყოველთვის მრავალსა ხოცდა, როგორც მკალი და მუმლი.

იკ. ავარის ხანი და ხუნაბხის ბატონის მოსვლა და მეფეთა მიგებება, დიდი ომი და მრავალი ხოცვა და გამარჯვება.

იკბ. ავარის ხანი, ამასთან ჭარელნი და შაქი შირვანელნი დინთასლიბათ მოსულნი და მეფეთაგან დამარცხებულნი,

იკგ. დაღესტნელთ დიწყყეს ბოროტმოქმედება და მეფე ირაკლი სდევდა როგორც ქორი და ხოცდა მრავალსა.

იკდ. საქართველოს ელები მთიდამ გაიქცნენ და მეფე ირაკლი ჯარით მივიდა, არაზის პირიდამ გამოაბრუნა.

იკე. მამა-ძენი მეფენი ბძანდებოდნენ ზემო ქართლს, სდევნიდნენ ჯართა ლეკთა ხოცდნენ და მრავალსაც იპყრობდნენ.

იკვ. მუხრანბატონი კოსტანტინე ლეკთა მოკლეს და მეფე ირაკლი გამოუდგა მათ ჯარსა დახვდა ნაფარეულს და გასწყვიტა.

იკზ. დაღისტნით გამოვიდნენ ბელადნი ჩონჩოლ მუსა და კოხტარვა ათასის კაცითა და მეფე ირაკლიმ დაამარცხა.

იკძ. მეფე თეიმურაზის წასვლა როსიას ჩღა წელსა ქკს უნმც იმპერატორცა ეკატერინესთანა.

იკთ. ლეკთა ჯავახეთი მოარბიეს, მეფე ირაკლი ჯარით გამოუდგა ყარაიზს, დაამარცხნა, ტყვენი და საქონელი დააყრევინა.

იკთ. წამოვიდნენ ურიდრად საქართველოს ასაოხრებლად. მეფე ირაკლი დახვდა უღაბნოებთან, მრავალი დახოცა და გაბრუნდნენ.

იკთ. ლეკნი გამოვიდნენ დაღესტნით დაქადებული. მეფე ირაკლი მიუხდა ახმეტასა, მრავალი დახოცა დარჩენი წავიდნენ.

იკთ. მივიდნენ ლეკნი სამაჩაბლოს, მიუხდა მეფე ირაკლი დამოწყვიტა და დანაშთნი ივლტოდნენ გზასა.

იკთ. მეფე ირაკლი მრავალწყაროზედ დახვდა ლეკის ჯარსა, გამარჯვება ჰქმნა დიდი და იყო სიხარული.

ლ. ლეკნი, არ არიდეს თავნი თვისნი სიკვდილსა, მოარბიენ შეფეშ გზა შეუტრა, სამგორს დახვდა ღამე, მრავალი დახოცა ტყვე საქონელი დააყრევინა და გაისტუმრა გორს.

ლ. ერევნის ქურთები განუდგნენ, აღარ მოსცეს ხარკი. მიეწია ჯარით არაზს, გამოაპრუნა და ოცი ზომა გამოართვა ხარკი.

ლ. შეკრბნენ დაღისჩნის ჯარნი, გარდავიდნენ იმერეთს, რაჭა მოარბიეს. მეფე ირაკლი ჯარით მივიდა ივრის პირი შეუტრა, დახუდა მათ, ასე ამოწყვიტა, რომ არღარა ვადაარა ცოცხალი. ტყვე საქონელი უკანვე მიანიჭა.

ლ. ერევნის ქურთნი კიდევ განუდგნენ, დადგნენ არეზს გაღმა სიმაგრესა. მეფე ჯარით გაუდგა, დაარბია აღავსნო თვის ჯარი და უკანვე მობრუნდა.

ლ. ვინადგან ბარბაროსმა იყო ლეკთაგან საქართველოსა ზედა მიზეზითა ახალციხის ფაშისა, მივიდა დიდის ჯარითა და როსის მხედრობითა ახალციხესა, მრავალი ლეკი მოკვდა და მრავალ რიგათ ბრძოლა შეემთხვათ.

ლ. მეფესა ირაკლისთან იყო წარმოგზავნილი მინისტრად ლეოვი ივან ლავრენტიჩი იმპერატრი(ო)ცი(ო)საგან. იმ უამად ჯარით წავიდა, ჩეჭრთვისის ციხე აიღო, მომიყვანა ბეგი, გამოიტანეს მრავალი ახალციხეობელი, თვალი და მარგალიტი და გამობრუნდა. ამის მაჯავრებელი ახალციხის ფაშამ გაგზავნა ხაზინა, ლეკის ჯარი გამოიყვანა და აუსივა ქართლსა. მათზედ ირაკლი მრავალჯერ გაიმარჯვა.

მ. შეასმინეს ქარიმ-ხანს და დააბეზლეს მეფე ირაკლი, ვითომ იმპერატრიცას სთხოვს შემწე, რომ დაიპყრას სრულიად ირბეყანი ჯარებით. მოდიოდა გაჯავრებული საქართველოსა ზედა, რა მივიდა თავრიზს, მეფემან წარადგინა ელჩათ ენდრონიკიშვილი ქაიხოსროვ. დიანბეგი. მივიდნენ და ქარიმ-ხანის გული დაამშვიდეს და უკანვე დაბრუნდა.

მა. ახალციხის ფაშამ სულეიმან ხონტკართან დააბეზლა მეფე ირაკლი და ხონტკარმაც მისწერა წიგნი სპარსეთის ქარიმ-ხანს ამისია: საქართველოში ერთი ლომი ავიშვიათ, რომ მე მრავალს ზარალს მამლევსო. ამაზედან ქარიმ ხან დიდათ იამა და უბძანა თვის უზირთ ძალიან მიკვირს მეფე ერეკლე რომ ალიოსმალოს ხონტკარი დაამორჩილა და დააჩოქა წინაშე ჩემსა და აჩივლებსო. ამაზედ გამოუგზავნა საჯილდოთ მრავალი ცხენი ოქროს იარაღით და ხმალი ძვირფასისა. მეტე ამაზედან მეფე ირაკლიმ გაგზავნა მირზა გურგინ ხონტკართან და მისწერა საჩივარი ახალციხის ფაშას.

მბ. მოსცა ღთნ ძე მეფესა, სახელად ეწოდა ლეონ, რომელიც იყო მსგავსი მამისა თვისისა გულოვანი. ოდეს იქმნა სრულს ასაკს,

მოვიდა, გარდინადა მრავალი ომი და ძლიერება ლეკთა ზედა ძლევანი
შეიმოსა.

მგ. ერევნის ხანი ალიხან ჰუსეინა უკუდგა, აღარ მისცა ხარკი; შე-
იკრიბა ჯარები, მივიდა, დიდი ომი გარდინადა და დაიმორჩილა, ოთხი
ათასი თუმანი ხარკი დაადვა და მოურავად დაადგინა სიძე თვისი მუხ-
რანის ბატონი იოვანე. ამავე წელს გარდაიცვალა ლეონ.

მდ. რომლისათვისაც უმეტეს მოხარულ იქმნა ახალციხის სულეი-
მან ფაშა და სთქვა მეფესა ერთი ფრთა მოსტყდა. უფრო განგიგულა
ოხრება საქართველოსა და ხანებითურთ ჰქმნეს დინ თასლიბათ ქრის-
ტიანეთა ზედა. გამოაგდეს განჯიდან თავადი და დასვეს ხანად ჯავათ-
ხან და გარმოიყვანა ფაშამ ფარ-ხან ოცი ათასის ჯარითა და აღიღო
ციხე ახტალისა და წარვიდა ახალციხესა. იქ მა(ი)სუ(ე)ნა. გაზაფხულს
აიღეს ვახანის ციხე და მრავალი ტყვე(ე)ნი ჰქმნა და მრავალი ვნება
დამართა. საქართველოსა ვიდრე მოსვლამდე აღამამახანისა.

დასრულდა სარჩევი

ОМАН ХЕРХЕУЛИДЗЕ И ЕГО «ЦАРСТВОВАНИЕ ИРАКЛИЯ ВТОРОГО»

Резюме

Оман Херхеулидзе является одним из лучших представителей грузинской историографии XVIII столетия. Его перу принадлежит сочинение под названием «Царствование Ираклия Второго», которое является достоверным источником изучения политической и социально-культурной жизни Восточной Грузии в 1722—1787 гг.

Как известно, грузинская историография достигла высокой ступени развития на рубеже XVII—XVIII вв., в т. н. «эпоху возрождения». В указанный период вела свою деятельность и «комиссия ученых мужей», созданная по инициативе царя Вахтанга VI. Примерно к этой же эпохе относится деятельность Омана Херхеулидзе. В грузинской научной литературе сведения о биографии этого историка крайне скудны. Известно лишь то, что он при дворе царя Ираклия II занимал должность лашкарнивиси, и в его обязанности входило исчисление наемных солдат, их начальников и главарей т. н. «мориге». Мы попытались восполнить этот пробел в биографии Омана Херхеулидзе с помощью изучения исторических документов XVIII—XIX вв. Относительно богаты сведениями документы начала XIX в. О том, что Оман Херхеулидзе вел активную деятельность при дворе Ираклия II, свидетельствуют материалы, хранящиеся в Центральном Государственном Историческом архиве ГССР, среди которых многие являются автографами Омана. Это в основном материалы, охватывающие 1778—1802 гг. В этих документах сохранилась и личная печать Омана Херхеулидзе.

Из одного документа, датированного 1803 г. (автограф Омана Херхеулидзе), выясняется, что он имел брата — Автандила Херхеулидзе и сыновей — Давида и Андрея. Тут же упомянута и супруга — Хорешан. В этом отношении сравнительно богатые сведения сохранились и в архиве Е. Вейденбаума.

С 1801 г. Оман Херхеулидзе — на службе царской власти. В 1802 г. он был назначен советником гражданской

экспедиции. В представленном П. Цицианову докладе (1803 г.) Оман Херхеулидзе характеризует свою бывшую должность и определяет количество своих доходов при грузинских царях. Скучные биографические данные Омана Херхеулидзе пополняет один документ из ЦГИА ГССР, в котором говорится, что он имел еще и падчерицу, которая была замужем за сыном Отара Амилахвари Агатонином.

К сожалению, об уровне просвещенности Омана Херхеулидзе как историка и писателя приходится рассуждать лишь по единственному его сочинению. В отличие от Папуны Орбелиани, до нас не дошли какие-нибудь другие образцы его литературного наследия.

«Царствование Ираклия Второго» сохранилось в 29 рукописях (сюда входят и фрагменты). Из них 26 находятся в Институте Рукописей им. К. Кекелидзе АН ГССР, одна — в ЦГИА ГССР и две последних — в Ленинградском отделении Института Востоковедения АН СССР (под шифром Е—30) и нет ни одного автографа, и все они переписаны в XIX веке.

Ни в одной из вышеназванных рукописей не указывается время создания сочинения, но на основе изучения данных самого памятника, приблизительную дату можно определить следующим образом: в частности, в конце сочинения говорится о том, что в последние годы жизни Ираклия II страну постигло несчастье — нашествие Ага-Магомед-Хана на Тбилиси, но, по словам автора, он не успел описать этот эпизод. Исходя из этого, можно считать, что сочинение Омана Херхеулидзе создавалось ближе к 1795 г.

На основе изучения и сличения вышеуказанных рукописей основным списком для предлагаемого издания был выбран Е—66 (находится в Ленинграде), который обозначен литерой А. Эта рукопись была переписана в 1838 г. в Петербурге Семеном Табидзе для М. Броссе. Оригинал при этом служил список, принадлежащий Ираклию Мухранскому.

В предлагаемое издание включили и другую версию «Царствования Ираклия Второго», отредактированную Теймуразом Багратиони. Она находится в Ленинградском отделении Института Востоковедения АН СССР (под шифром Е—30) и представляет собой т. н. «Мцире Картлис Цховреба» («Малая жизнь Грузии»). Сюда включены сочинения Сехнии Чхеидзе, Папуны Орбелиани и Омана Херхеулидзе. Рукопись переписана Теймуразом Багратиони в 1838 г. в Петербурге. Следует отметить, что среди многих других это единственная рукопись, в которой сохранилось имя автора. В процессе работы над сочинением Теймураз Багратиони пополнил данные текста новыми пространными материалами. В частности такими, как сведения о личности Карим-Хана, об

отношениях Ираклия II с генералом Тотлебенем. о дипломатической деятельности Гургена Енаколопашвили. Кроме того, Теймураз Багратиони часто помещает в тексте объяснения отдельных слов или терминов. Эти сведения не принадлежат Оману Херхеулидзе, но Теймураз Багратиони включил их в сочинение с целью его обогащения новым пространственным материалом, и поэтому мы сочли целесообразным их опубликовать.

Сочинение Омана Херхеулидзе привлекло внимание исследователей еще в XIX веке. Маленькая часть его была опубликована в 1832 г. в статье С. Додашвили под названием в газете «Литературная часть Тифлиссских Ведомостей» № 3—4. Так как в статье не указано имя Омана Херхеулидзе, то следует считать, что С. Додашвили в то время еще не располагал сведениями об авторе сочинения. Такое неведение в отношении автора продолжалось до 90-х годов XIX в. К примеру, в 1851 г. «Царствование Ираклия Второго» впервые было опубликовано на русском языке в газете «Кавказ» в переводе И. Додаева-Магарского. В его же переводе и в той же газете в 1854 г. была опубликована часть сочинения под заглавием «Юность грузинского царя Ираклия Второго». Чуть позже, в 1859 г., эту же статью И. Додаев-Магарский напечатал на грузинском языке в журнале «Цискари».

На грузинском языке полный текст этого сочинения издавался два раза. Впервые он был опубликован в 1854 г. в Петербурге Давидом Чубинашвили. В основу этого издания легла рукопись Е—66, хранящаяся ныне в Ленинграде. Этот же текст в 1913 г. был без изменений переиздан З. Чичинадзе. Все также, не указывая автора, была опубликована часть сочинения в журнале «Цискари» в 1862 г. и в газете «Иверия» в 1886 г. И лишь в 1890 г. в той же газете «Иверия» публикуется очерк М. Джанашвили под заглавием «Царь Ираклий», в котором впервые указывается имя автора — Омана Херхеулидзе. Таким образом, несмотря на то что в целом все сочинение было опубликовано еще в 1854 г., в грузинской прессе лишь к 90-м годам XIX столетия встречаются первые сведения о его авторе.

Кроме того, существует и французский перевод сочинения, выполненный М. Броссе, который им же был издан в 1857 году. Следует отметить, что по сравнению с вышеуказанными изданиями, это издание выполнено на более высоком уровне; напр., в отличие от грузинского издания, во французском точно указана рукопись, которая послужила основой публикации. С помощью изучения дошедших до нас рукописей нам удалось установить, что в данном случае речь идет о рукописи S—3677, хранящейся ныне в институте Рукописей АН СССР.

В предлагаемом издании в тексте «Царствования Ираклия Второго» исправлены редкие хронологические ошибки автора и в сносках указаны разночтения.

В сочинении Омана Херхеулидзе в основном изложена история Восточной Грузии, но, учитывая особенности описываемой эпохи (1722—1787 гг.), в нем встречается и материал по истории Западной Грузии (Имеретинского царства). Оман Херхеулидзе в своем сочинении не указывает ни одного письменного источника, но, по его же словам, все факты он изложил по своей собственной памяти и по сведениям достоверных людей и современников царя. Заметим также, что при сопоставлении соответствующих материалов становится ясным, что Оман Херхеулидзе был хорошо знаком о сочинениями своих предшественников — Сехнии Чхеидзе и Папуны Орбелиани — и пользовался их сведениями во время работы.

На протяжении всего повествования Оман Херхеулидзе строго соблюдает хронологическую последовательность исторических событий и несмотря на несколько сухой и лаконичный стиль повествования без датировки он не упоминает почти ни одного факта.

Особо следует отметить одну интересную деталь: во второй половине XVIII в., в связи с усилением власти Ираклия II, ограничивалась независимость грузинских крупных феодалов. Так как в создавшейся ситуации они уже не могли положиться на постороннюю помощь, противники царя выбрали другой путь борьбы: они вновь выдвинули вопрос о правах Мухранских Багратионов на Картлийский престол. Изменники царя объединились вокруг царевича Пааты (незаконный сын царя Вахтанга VI) и начали готовиться к государственному перевороту, но вскоре об этом стало известно царю, и он жестоко наказал всех участников заговора. Естественно, что такой важный факт не должен был оставаться вне внимания автора, но тем не менее в сочинении ничего об этом не сказано. Трудно поверить, что Оману Херхеулидзе не был известен этот факт, Надо полагать, что в данном случае он по каким-то причинам сознательно об этом умалчивает. Это можно легко понять, если учесть, что главной целью сочинения было описание победоносной политики Ираклия и исчисление всех его побед на полях сражений, а вышеупомянутый заговор со своим оппозиционным характером казался бы не очень подходил для такого сочинения.

Разумеется, все вышесказанное ни в коей мере не умаляет важного значения этого сочинения как исторического источника. Не следует забывать и того, что мы не имеем в руках оригинала, что дало бы возможность более тщательной оценки всех его достоинств. «Царствование Ираклия Второго»

является достоверным источником по социально-экономической и политической истории Восточной Грузии. В этой связи надо отметить, что даже в таком важном историческом источнике XVIII века, как «История Грузии» Папуны Орбелиани, повествование прекращается на событиях 1758 года. Итак, среди других авторов, описывающих историю Грузии с 1758 по 1787 гг., следует отдать предпочтение Оману Херхеулидзе, как современнику описываемых им событий, тем более что его повествованию свойственна исключительная хронологическая точность.

О большой популярности этого сочинения среди грузинской общности свидетельствует и тот факт, что оно сохранилось в 29 рукописях, тогда как мы не можем назвать ни одного исторического источника того времени, который был бы распространен в столь большом количестве.

OMAN KHERKHEULIDZE
THE REIGN OF EREKLE II

Summary

Oman Kherkheulidze is one of the best representatives of Georgian historiography of the 18th century. He authored the work entitled „The Reign of Erekle II“—an authentic source for the study of the political and socio—cultural life of Eastern Georgia in 1722—1787.

As is known, Georgian historiography attained a high level of development at the turn of the 17th—18th centuries in the so—called „period of revival“. The work of „the committee of learned men“, set up on the initiative of king Vakhtang VI, falls to the same period. Kherkheulidze's floruit is timed to approximately the same time. In Georgian scholarly literature data on this historian are very scant. It is known only that at the court of Erekle II Kherkheulidze held the office of lashkarnivisi, his duty being to keep record of mercenary troops, their chiefs of the so—called „morige“ (dity troops).

The present writer has tried to fill this gap in Kherkheulidze's biography through the study of historical documents of the 18th—19th centuries. Early 19th century documents are relatively richer in evidence. That Kherkheulidze was actively engaged at Erekle II's court is attested by materials preserved at the Central State Historical Archives (CSHA) of the GSSR, many of them being Oman's autographs. These are largely materials covering the 1778—1802 period. Kherkheulidze's personal seal has been preserved among these documents.

One of the documents dating from 1803 (Kherkheulidze's autograph) shows that he had a brother Avtandil and sons: David and Andria. His spouse Khoreshan is also mentioned. In this respect, relatively richer evidence has been preserved in E. Veidenbaum's archive.

From 1801 Kherkheulidze was in the tsar's service. In 1802 he was appointed counsellor of the civil expedition. In a report submitted to P. Tsitsianov (1803), Kherkheulidze describes his former post, assessing his income under the Georgian kings. Kherkheulidze's scant biographical data are supplemented by one document from the CSHA which says that he also had a step-daughter married to Othar Amilakhvari's son Agatonike.

Regrettably, the level of Kherkheulidze's learning as a historian and writer has to be judged by his only surviving work. Unlike the case of Papuna Orbeliani, no other specimens of his literary heritage have been preserved.

"The Reign of Erekle II" has come down to us in 29 manuscripts, including fragments. Of these 26 are preserved at the K. Kekelidze Institute of Manuscripts, Acad. Sci. GSSR, one in the CSHA, and the remaining two at the Leningrad Branch of the Institute of Oriental Studies of the USSR Acad. Sci. There is not a single autograph among these MSS, all having been copied in the 19th century.

None of the above MSS contains the date of writing of the work. However, on the basis of a study of the document, the approximate date can be determined in the following way: in particular, towards the end of the work we find a statement to the effect that in the closing years of Erekle II's life the country suffered a disaster: the invasion of Tbilisi by Agha—Mohamed—Khan. By the author's words, he had no time to describe that event. Thus, it may be assumed that Kherkheulidze wrote his work around 1795.

On the basis of a study and comparison of the above MSS, E—66 (preserved in Leningrad), designated A, was chosen as basic for the present edition. The MS in question was copied for M. Brosset by Simon Tabidze in Petersburg in 1838. An MS belonging to Erekle Mukhranski served as the original.

In the present edition is also included another version of the "Reign of Erekle II", edited by Teimuraz Bagrationi. Preserved at the Leningrad Branch of the Institute of Oriental Studies, Acad. Sci. USSR (call number E—30), the version constitutes the so-called "Smaller Kartlis Tskhovreba" comprising the works of Sekhnia Chkheidze, Papuna Orbeliani, and Oman Kherkheulidze. The MS was copied by Teimuraz Bagrationi in Petersburg in 1838. It

should be noted that among the many other MSS this is the only one which has preserved the author's name. In the course of the compilation of the work Temuraz Bagrationi supplemented the evidence of the text with extensive material, in particular, with evidence on Karim—Khan, on the relations of Erekle II with Gen. Tottleben, on the diplomatic activity of Gurgen Enakolopashvili, and so on. This evidence does not belong to Kherkheulidze, but Teimuraz Bagrationi included in the work in order to enlarge it with new extensive material; hence it was found advisable to publish it here.

Kherkheulidze's work claimed the attention of researchers already in the 19th century. A small part of it was published in 1832 in S. Dodashvili's article entitled „The Reign of Erekle II“. The article appeared in the „Literary Part of the Tiflisskiye Vedomosti“, No 3—4. Since Kherkheulidze is not mentioned in the article, it should be assumed that at the time of its publication Dodashvili had no information about the author of the work. This ignorance regarding the author continued up to the 1890. Thus, in 1851 „The Reign of Erekle II“ was published for the first time in Russian in the newspaper „Kavkaz“ in I. Dodaev—Magarski's translation. In 1854 the same paper published part of the work, done by the same translator, under the title „The Youth of the Georgian King Erekle II“. Somewhat later (in 1859) I. Dodaev—Magarski published the same article in Georgian, in the magazine „Tsiskari“.

The complete text of the work was published in Georgian twice. First it was published by David Chubinashvili in Petersburg. The edition was based on MS E—66, now preserved in Leningrad. In 1913, the same text was reprinted without alterations by Z. Chichinadze. Part of the work was published—without indicating the author—in 1862, in „Tsiskari“, and in 1886 in the newspaper „Iveria“. Only in 1890 the same „Iveria“ carried M. Janashvili's essay entitled „King Erekle“ in which the name of the author—Oman Kherkheulidze—was indicated for the first time. Thus, although the entire work was published back in 1954, the first references to its author in the Georgian press appeared only in the 1890.

In addition, there exists M. Brosset's translation of the work into French, published by him in 1857. It should be noted that,

in comparison with the above editions, Brosset's edition was done at a higher level, thus, unlike the Georgian edition, its French counterpart gives a precise indication of the MS that served as the basis for the publication. On the basis of a study of the extant MSS, the present writer has concluded that in the present case it refers to MS S—3677, now preserved at the Institute of Manuscripts, Acad. Sci. GSSR.

In the present edition of the text of „The Reign of Erekle II“ the author's rare chronological errors are corrected, and variant readings are indicated in the footnotes.

Kherkheulidze's work largely deals with the history of Eastern Georgia. However, bearing in mind the specificities of the period under description (1722—1787), material also occurs in it on the history of Western Georgia (the Kingdom of Imereti) In his work Kherkheulidze does not indicate any written source but, by his own words, he set forth all the facts from his own memory and according to the evidence of trustworthy men and contemporaries of the king. Note also that a comparison of relevant materials shows that Kherkheulidze was well-acquainted with the works of his predecessors: Sekhnia Chkheidze and Papuna Orbeliani, and used their evidence in his work.

Throughout the story, Kherkheulidze strictly adheres to the chronological sequence of historical events and, notwithstanding the somewhat dry and laconic style of the narration, he never omits reference to the date of the fact under discussion.

One interesting detail should be noted specially: in connection with the strengthening of Erekle II's rule in the second half of the 18th independence of great Georgian landowners was being restricted. Inasmuch as in the obtaining situation they could no longer count on external help, the king's opponents chose a different way of struggle: they again advanced the question of the claims of Mukhrani Bagrationis to the Kartlian throne. The traitors rallied to Prince Paata (natural son of king Vakhtang VI) and began preparations for a coup d'etat, but soon his came to the king's knowledge and all the participants of the plot were severely punished. Naturally, such an important fact could not have escaped the author's attention; however, no reference is made to it in the work. It is inconceivable that Kherkheulidze was unaware of the fact, but presumably for some reason or other he consciously passed it

over in silence. This can be easily accounted for if it is borne in mind that the main purpose of his work was to describe Erekle's triumphant policy and to list all his victories on the battle-fields, whereas the above plot—oppositional in character—would not seem to suit such a work.

Of course, the foregoing does not detract in any way from significance of the work as an historical source. Nor should we overlook the absence of the original which would have enabled a better assessment of its merits. „The Reign of Erekle II“ is a reliable source for the socio—economic and political history of Eastern Georgia. In this connection it should be noted that in such an important 18th century historical source as is Papuna Orbeliani's „History of Georgia“ the narration ends with the events of 1758. Therefore, among the other authors describing Georgian history from 1758 to 1787 inclusive, preference should be given to Oman Kherkheulidze as a contemporary of the events he describes, the more so as his narration is characterized by singular chronological precision.

The great popularity of the work in question with the Georgian public is attested by the fact that it has come down in 29 MSS, while we cannot name any other historical work of that period to have been current in such a large number.

ლექსიკონი

- ალთაშულუღი** — თურქული ფულის ერთეული (60 ფარის შემცველი მონეტა).
- არამი** — არაბ. ჰარამი, ჰარემი, ნიშნავს არარჯულიერს, აკრძალულს, აქ: ქალების ადგილსამყოფელი შაჰის სასახლეში.
- არბაბი** არაბ. ხარჯი, გამოსაღები, საურავი.
- აღაჯი** — (თურქ) სიგრძის საზომი, უდრიდა დაახლ. 5—6 კმ-ს.
- ბინიში** (Binis) — თურქ. ზედა ჩასაცმელი, რომელსაც სულთნის ჯარის მაღალი რანგის პირები ატარებდნენ.
- განმსტრობა**, **განიმსტრო** — თვალთვალი, დაზვერვა, დაჯაშუშება.
- დასტა** (დასტები ჯარისა) სპარს. ჯგუფი, რაზმი. გუნდი, დასი მხედრობისა.
- დაჰბაში** — სპარს.-თურქ. ათისთავი.
- დიღმანჯი** სპარს. მთარგმნელი, თარჯიმანი.
- დინთასლიბ** — სპარს. არაბ (ესე იგი თავისის სჯულისა, გინა მესჯულეთა, სარჩელა) სარწმუნოებრივ ნიადაგზე შექმნილი მტკიცე. გაერთიანება.
- დრკუობა**, **დრკუ** — მრუდი, სიმრუდე, ვერაგობა.
- ელეები** (თათრის ელები) არაბ. მომთაბარე ხალხი, ტომი
- ეზრაზა**, **ზრაზვა** — ფიქრი, ბჭობა, მოლაპარაკება, მოთათბირება, ზ-ით — საიდუმლოდ.
- ვალი** (ხონთქრისკე-ვი, საქართველოს ვ-ი...) არაბ. მოადგილე, საქვეყნოდ გამრიგე უმაღლესი მოხელე.
- ვექილი** — არაბ. რწმუნებული.
- ზამბულაკი** — სპარს. დიდი თოფი, აქლემით სატარებელი.
- თარაქამა** — თურქმენული ტომი.
- თარეში** — მარბიელი („სხვათა ენაა, ქართულად მარბიელი ჰქვიან“ — საბა.).
- თირმა//თირიმა** — სპარს. ძვირფასი შალის ნაჭერი.
- თოფჩიბაში** („უხუცესი განმგეობა არტილერიისა“). მეზარბაზნეთა უფროსი.
- თოფხანა** — არსენალი.
- ინამი** — არაბ. საჩუქარი, წყალობა.
- იხტიარობა** — არაბ. თავისუფლება.

- ლაშქარნივისი** — საქართველოს სამეფო კარის სამხედრო კანცელარის უფროსი.
- მაზრები** — თემი, სამოურავო.
- მდივანბეგი** — მოსამართლე, მსაჯული.
- მეოტი** — გარდახვეწილი, გაქცეული.
- მინბაში** — თურქ. ათასისთავი.
- მოაბა//მუაბა** — არაბ. მაჰბოდან, ხის საკაცე, „სნეულთათვის დასაწოლი, კაცთაგან მხრითა სატარები (სულხან-საბა ორბელიანი).
- მოყივნება** — სახელის გატეხვა, „კაცთათვის ავი სახელის განთქმა“ (საბა).
- მჰირსედ მჰირსიედ მჰირსნედ** — მოჭირვებით, დაჭირვებით (საბა).
- ნუზლი** — საგზალი, საგზაოდ მომზადებული საზრდო.
- ოიმალი** თურქ. ტომი.
- რაყამი** — არაბ. მეფის სტეგელი, ბრძანება.
- რეგული, ურეგულო** — დამახინჯ. ფორმა რუს. Регулярные войска-დან
- სამზირალი** — სამსტოვრო, სათვალთვლო, ჩასაფრებულთა ადგილი (დაზვერვის მიზნით).
- სანგალი** — საფარი, სანგარი.
- სარასკარი//სერასკირი** — სპარს, თურქ. სარდალი.
- სეთარი, დამბურა** — აღმოსავლური საკრავი.
- უზბაში** — თურქ. ასისთავი.
- უნჯი** — განძი, სიმდიდრე.
- ფელცეხმეისტერი** — „უხუცესი განმგებელი არტილერიისა“.
- ფეშქაში** — სპარს. საჩუქარი (უმცროსის მიერ უფროსისათვის მირთმეული).
- ფირმანი** — შაჰის სიგელი.
- ფლური** — ფულის ერთეული, დრაჰკანი.
- ფონსადბაში** — სპარს. თურქ. ხუთასისთავი.
- ქეთხუდა** — სპარს. მამასახლისი, ხელმძღვანელი
- ყიზილბაში** — თურქ წითელთავა (ყიზილ — წითელი, ბაშ — თავი).
- ყორიასაულბაში//ყორიასაულბეგი** — ყიზილბაშთა ჯარის სარდალი.
- ყული** — სპარს. მონა.
- შეძნება** („შეუძნდა შაჰ — თამაზს“) — განაწყენება, განრისხება.
- ჩაფაული ჩაფაულეზ** — მონღ. არაბ. დამრბევი რაზმი.
- ხოთქარი** — სპარს. ხოდავენდგარი — ნიშნავს მბრძანებელს, მეუფეს, იხმარებოდა თურქეთის სულთნის მიმართ ქართულ-სომხურ წყაროებში.
- ჯავარი** — არაბ. ძვირფასი ქვა, ძვირფასეულობა.
- ჯილა** — მარგალიტებით მოოჭვილი ფრთა, თავსამკაული.
- ჯერჩინება** — ნება, საჭიროდ მიჩნევა, „გულგება“.

სამიბეჭდები

პირთა სახელები

- აბაშიძე 100
 აბაშიძე ევგენი 100
 აბაშიძე ელენე 100.
 აბაშიძე მათა, 100.
 აბაშიძენი 100.
 აბდულა-ბეგი 46, 47.
 აბულაძე ი. 15.
 ადილშაჰადილ-შაჰი 46, 90.
 აზამი, ვეზირი 91.
 აზარია იხ. ენაკოლოფაშვილი აზარია.
 აზატ-ხანი 25, 26, 29, 50—53, 58, 59, 77.
 ალავერდი, აირუმლის სულთანი 52—53.
 ალექსანდრე ბაქარის ძე 71, 97.
 ალექსანდრე პავლეს ძე, იმპერატორი 14.
- ალო-ხან, თეიმურაზ II-ის ძმისწული 40, 44
 ამად-შაჰ, ინდოეთის ხელმწიფე 41.
 ამილახვარი ალათონიკე 14.
 ამილახვარი ოთარ 14.
 ამილახვარი რევაზ 89.
 ამილახორი გივი 40, 43—44, 46, 54.
 ანდრონიკაშვილი პაატა 92.
 ანდრონიკაშვილი ქაიხოსრო 65, 72, 87, 99.
 არჩილ ბატონიშვილი (სოლომონ II) 102.
 აფხაზოვ დავით იოანეს ძე 17.
 აღა-მა(ჰ)მად-ხან ყაჯარი 16, 19, 72, 74, 75.
 აღა-ქიში 53—54.
 ახილესი 62.
 აჯი-ჩალაბი 22, 48, 50, 53—54.
- ბაგრატიონი ვახუშტი 18—19, 35.
 ბაგრატიონი თეიმურაზ 11, 16, 17—19, 23—25, 33—34, 103.
 ბარამ, არაგვის ერისთავი 40.
 ბარათაშვილი იესე 34.
 ბაქარ ბატონიშვილი, ვახტანგის ძე 38—39, 71.
 ბაქრაძე დიმიტრი 18.
 ბაქრაძე ა. 11.
 ბალინოვი ნიკოლოზ 17, 21—23.
 ბეჟან, არაგვის ერისთავი 42.
 ბერძენიშვილი მ. 26.
 ბოლგარსკი ნინო 18.
 ბოჭორიშვილი ა. 26.
 ბრეგაძე თ. 15.
 ბროსე მარი 12, 17, 20, 24—26, 30.
 ბურნაშვილი 72, 74, 100—101.
- გაგოშიძე პ. 16.
 გარსევანიშვილი 29.
 გაწერელია 11.
 გიორგი მეფე (გიორგი XII) 11, 14, 70, 71, 92, 94, 97, 102.
 გულიანი გაბრიელ 14.
- დავით ბატონიშვილი 19, 24, 103.
 დარეჯან დედოფალი 103.
 დოდაშვილი ივანე 22, 27, 28.
 დოდაშვილი სოლომონ 25, 26.
- ეკატერინე II 64, 79, 83—86, 98, 101.
 ელენე ბატონიშვილი 102.
 ელიაშვილი ივანე 18.
 ელისაბედ, პეტრე დიდის ასული 58.
 ენაკოლოფაშვილი აზარია 91.
 ენაკოლოფაშვილი, მირზა გურგინა 27, 68, 90—92.
 ენაკოლოფაშვილი მირზა მისელია 91.

- ენუქიძე თ. 15, 19.
ერეკლე II იირაკლი მეფე 10, 11, 13,
16—35, 40—70, 72—103.
ერისთავი ჭიმშერ 54.
- ვახტანგ VI 34, 38, 39.
ვეიდენბაუმი ე. 12.
ვირსალაძე ელ. 15.
- ზუბეიდალა 54.
- თამაზ-ხან იხ. ნადირ-შაჰი
✓ თამარ დედოფალი, ვახტანგ VI-ის ასუ-
ლი 42, 45, 46, 90.
თამარ-ხანუმი 90.
თარხნიშვილი ზაზა, ყორიასაულბაში 65,
69, 87, 93.
თაყაიშვილი ექვთიმე 15, 18.
თეიმურაზ II 24, 26—28, 32, 40—47,
54—56, 58, 76.
თეიმურაზ, მამად-ყული-ხანის ძმა 39.
✓ თეკლა ბატონიშვილი 17.
თუმანოვი მანუჩარ 13.
- იაკობ 97.
იბრაიმ-ხანი 73—74, 98—101.
იბრაიმ-ხან, ფანა-ხანის ვეფი 98.
იბრაიმ-შაჰი 47.
იესე, ვახტანგ მეფის ძმა 38—39.
იესე, შანშე ქსნის ერისთავის ძმა 43.
იოანე ბატონიშვილი 11.
იოსელიანი ავთანდილ 34—35.
იოსელიანი პლატონ 10—11.
იოსტო, მღვდელმონაზონი 16.
ირაკლი მეფე იხ. ერეკლე II.
იტინო, დაღესტნელი ლეკი 82.
იულიონ ბატონიშვილი 11, 13, 73, 101.
- კაკაბაძე ს. 16.
კასრაძე ნ. 15.
კეკელიძე კ. 15, 21.
კიკნაძე ლ. 15.
კირიონ, ეპისკოპოსი 18.
✓ კონსტანტინე ირაკლის ძე იხ. მამად-
ყული-ხან, კახეთის მეფე.
✓ კობტა ბელადი 57, 58, 60—62, 76, 79,
82,
- ლარაძე დავით 22, 50, 56.
ლარაძე პაატა 22, 50.
ლევან (ლეონ) ბატონიშვილი
68, 70, 72, 92, 95, 98.
ლევტორ იხ. ლეტორ.
ლეონიძე გ. 18.
ლგოვი ივანე ლავრენტის ძე 63, 64, 84,
85.
ლიტვინოვი 12.
ლუარსაბ ბატონიშვილი, იულონის ძე
17, 30.
ლუარსაბ თარხანი 40.
- მაისურაძე გოგია 12.
მალაჩი 44, 45.
მაჩაბელი 11.
✓ მამად-ყული ხან, კახეთის მეფე (კონს-
ტანტინე ირაკლის ძე) 38, 39.
მამად-ხან, ჭავჭავაძის ძმა 99.
მამად-ხან 48, 58, 77.
მამად-ყული ხან, კახეთის მეფე (კონს-
მელიქიშვილები 89.
მესხია შ. 13.
მეტრეველი ე. 15.
✓ მელვინეთხუციშვილი დიმიტრი 26.
მიქაძე გ. 29.
მიქიაშვილი ლ. 11.
მუსა-ხანი 50, 51.
მუხრანბატონი იოანე 71.
მუხრანბატონი კონსტანტინე 33, 57.
მუხრანსკი ირაკლი 20.
- ნადირ-შაჰი 10, 20—22, 26, 28, 30,
39—46, 70, 90.
ნათალიშვილი გივი, თავადი ფარეშთხუ-
ცესი 83—84.
ნაკუდა, თუში 25, 81.
ნასრულ-მირზა, შაჰ-ნადირის ძე 44.
✓ ნახუცრიშვილი | ნახუცროვი ზაალ 26—
27.
- ომარ-ხან, ხუნძახის ბატონი 55—56, 69,
72—74, 93, 98—101.
ორბელი რ. 16, 20, 24 25.
ორბელიანი დავით 71, 73, 92.
ორბელიანი პაპუნა 14, 24, 29, 30—33,
35, 76.

პაატა ბატონიშვილი 34.

ჟორდანია თ. 18.

რევაზ ერისთავი 43.

რიფსიმე, წმ. მოწამე 97 .

საბა-ინტიარ, ყიზილბაში ხანი 46.

სეფი-ხან, სარდალი 40.

სოლომონ II, იხ. არჩილ ბატონიშვილი
სოლომონ I, მეფე იმერთა 58, 64, 76,
86.

სულეიმან, ახალციხის ფაშა 25, 64—67,
72 86—92, 98—100.

სუხოტინი 86.

ტაბიძე სვიმონ 20, 25, 29, 30.

ტოტლებენი 25, 27, 60, 61, 63, 79,
80, 83, 84, 86.

✓ უმიკაშვილი პეტრე 14.

უსეინ-ალი ხან 69, 93, 96.

უსუფ-ფაშა 39, 44, 45.

ფანა-ხანი 48, 49, 98.

ფირუღალ//ფირბუღალ ბელადი 67,89.
ფურცელაძე ანტონ 18.

ჭაიხოსრო, ქიზიყის მოუჭავი 40.

ჭავთარია მ. 15.

ჭარიმ-ხან ზენდი 25, 58, 59, 65—68,
77, 78, 87, 88, 90.

ჭაჭაია ლ. 15.

ჭეთევან ბატონიშვილი, ერეკლე II-ის
და, ადილ-შაჰის მეუღლე 90.

ჭიშმიშევი ს. 22.

ჭრისტე 41, 52, 96.

ჭუთათელაძე ლ. 15.

ლეთორ, (პეტრორი) ჭირი 55, 62.

ჟარამან, შორაგლის სულტანი 70.

ყიზილ-ჯალი-ხან 40, 41.

ყოჯახ ბელადი 47.

შავერდი-ხანი 48, 99

შამდინ-ალა 69.

შანიძე მ. 15.

შანშე ერისთავი 42, 43, 46.

შარაშიძე ქრ. 15, 21.

შაჰ-თამაზი, ძე შაჰ-სულთან-ჰუსეინი-
სა 38.

შაჰ-ნადირ, იხ. ნადირ-შაჰი.

შაჰ-სულთან-ჰუსეინი 38.

ჩოლოყაშვილი გივი 40.

✓ ჩოჩიოლ-მუსა 28, 34, 57, 58, 76, 77

ჩუბინაშვილი დავით 20, 21, 28, 29.

ჩხეიძე სესნია 18, 24, 30, 31, 32.

ცაგარეიშვილი ელ. 14.

✓ ციციანოვი პავლე 12, 13.

✓ ციციშვილი გლაზა 19.

ქანკიევი ც. 15.

ქიქინაძე ზაქარია 18, 29.

ხანთაძე შ. 10, 30.

ხერხეულიძე ავთანდილ 12.

ხერხეულიძე ანდრია 12.

ხერხეულიძე დავით 12.

ხერხეულიძე ნიკოლოზ ანდრიას ძე 14.

ხერხეულიძე ომან 10—13, 16, 18, 20,
21, 24, 25,28—35, 76, 103.

ხორეშანი, ომან ხერხეულიძის მეუღ-
ლე 12.

✓ ხუციშვილი ს. 26.

ჯაბადარი ილ. 18.

ჯავად-ხანი 99.

ჯავახიშვილი ი. 30—32.

ჯანაშვილი მ. 29.

ჯაფარაშვილი ქ. 30.

ჭტარისა 57.

- აბოცი//ყაიყული 45.
 აბო-წმინდა 43.
 აგრისი 50.
 აღრიბეჯანი||მთლია 19, 48, 50, 58, 59,
 69, 72, 76, 78, 94, 98.
 ავარია//ხუნძახი 55, 56, 72, 73, 93, 99.
 ✓ აენევი 58, 76.
 აესტრია 83—84.
 აეჟალეზი 47.
 აზრუმი 64, 86.
 აირუმლი 52.
 ალავერდი 42.
 ალაზანი 49, 50, 89, 99.
 ✓ ალის ციხე 57.
 არაგვი 43, 45, 54, 55.
 არაგვისპირი 45.
 არაზი//არუზი 49, 57, 60, 79.
 არარატის მთა 60, 79.
 არტანი 64, 86.
 ასპინძა 32, 61, 80—82.
 ასპინძის ხრამი 61, 80, 81.
 ✓ ატოცის ციხე 58,76.
 აღსიხა//ახსიხა//ახალციხე 43, 60, 64,
 66, 67, 72, 73, 79, 85—87, 89, 91
 98—100.
 აღსტაფა 48.
 აწერის ზევი 42.
 აწყვერი//აწყური 60, 79, 80.
 აჩაბეთი 58,76.²
 ახალქალაქი 64, 85, 86.
 ახმეტა 59, 78.
 ახტალა 66, 73.
 ახტალის ციხე 73, 100.
 ზაიაზეთი 69, 93, 94.
 ზაიდარი 46, 54.
 ბალხი 42.
 ბაქო 17.
 ბორჩალო 45—46.
 ბოჭორმა 74, 102.
 ბუხარი 42.
 განჯა 38, 39, 46, 48—50, 69, 72—74;
 93, 98—102.
 განჯა-ყარაბაღი 49, 73.
 გარნაჩაი 51.
 გატეხილი ხიდი.
 ✓ გაღმა მხარი 39.
 გემი-ყარაია 54.
 გოგთაფა 45.
 ✓ გორი 26, 44, 59.
 ✓ გორის ციხე 74, 102.
 გრემი 74, 103.
 გურჯაანი 72.
 დამღისი 49.
 დალისტანი 33, 42—44, 47, 54—56,
 59—62, 64, 68, 76, 78, 79, 82,
 85, 89, 90, 93, 99, 101.
 დებელა მღ. 45.
 დედოფლის წყარო 47,73, 100.
 დემურტაში 40.
 დემურჩასალი 46.
 ✓ დვანი 58, 76.
 ✓ დირბის ციხე 55.
 დუანისის გალავანი 54.
 დუშეთი 54—55.
 ევროპა 84.
 ერანი იხ. ირანი.
 ერედვი 43.
 ერევანი 19, 38, 48—51, 59, 69—72,
 74, 77—79, 93, 97, 100.
 ერევნის სახანო 102.
 ერევნის ციხე 70, 95, 96.
 ეჩმიაწინი 69, 93, 96.
 ვახანი 73.
 ვახანის ციხე 73, 100.
 ზანგა მღ. 95.
 ✓ ზედაველა 11.
 ✓ ზემო ქართლი 42, 54, 57, 65, 87.
 თავრიზი 17, 26—27, 65, 66, 69, 87,
 88, 94.
 ✓ თელოწმინდა 44.
 თელავი 74, 102.
 ✓ თიღვა 54.
 თოღუზი 54.
 თრიალეთი 57.
 თურქისტანი 42.

საქართველოს
ქრონიკული
საქმიანობის
სამსახური

ივერიის ქვეყანა 103.
იმერეთი 60, 71 79, 86.
ინდოეთი 21, 40, 41.
იორი მდ. 49, 50, 73, 79, 100.
იორის წყალი 60.
ირანი||ერანი 28, 47, 48, 67, 70, 78,
90, 94.
ისპანი 40.

კავკასია 99.
კარბი 54.
კახეთი 11,33, 38—40, 42, 43, 45, 54,
55, 87, 88, 93, 102, 103.
კახვისი 59, 78.
კობის ციხე 55.
კონსტანტინოპოლი 68, 91.
კულდარო 58.

ლალისყური 33.
ლენინგრადი 16, 20, 24, 29.
ლიახვი 58, 76.

მარალი 69, 94
მალარო 40.
მიდია იხ. აღრიბეჯანი.
მოსული 44.
მრავალწყარო 59, 79.

✓ მტკვარი 44, 47, 62, 63, 81, 83, 100.
მულამი 46.
მჰადიჯვარი 55.

ნათლისმცემლის მონასტერი 59.
ნაფარეული 33, 57.
ნეიშნის მინდორი 40.
ნორიო 74, 103.
ნუხი 48,50.

ოკამი 45.
ორგანჯი 42.

✓ ოსიაურის ციხე 66, 88,

პარიეი 24.
პატარა ლიახვი 54.
პატარძელი 74, 103.
პეტერბურგი 17, 28.

რაჰა 60, 79.
✓ რუსისი 44, 45.

რუსეთი//როსია 12 ,19, 39, 58, 60, 61,
63—65, 72, 73, 79, 80, 83, 84, 86,
87, 98, 101.

✓ სააბაშიო 73, 100.
საათაბეგო 63, 66.
საბერძნეთი 60, 66.
საბერძნეთის მხარე 60, 79.
საბუე 74, 103.
სამარყანდი 42.
სამაჩაბლო 58, 59, 76, 78.
სამგორი 79, 89.
სამგორის მინდორი 59.
სამშვილდე||სამშვილდის ციხე 46, 47.
სანჯიკ-პეტერბურგი 25, 103.
სატიო 47.
საქართველო 11, 13, 15, 16, 18, 19,
24, 26, 29, 35, 42, 46, 49, 57, 59,
60, 64, 67, 69, 72, 79, 80, 84,
36—90, 92, 93, 97, 98, 101, 102..

✓ საციციანოს მთა 85.
სევირელი (გალავანი) 74, 102..
სეილაბადი 38.
სინდეთი 21, 22, 41.
სილნალი 73, 74, 100, 103.
სოლოვისის მინდორი 63.
სომხთი 66, 69, 89.
სომხთ-საბარათიანო 39, 46.
სომხეთ-საბარათაშვილო 93.
სოლანლული 54.
სპარსეთი 19, 29, 40, 50, 76, 78, 87,
88.

✓ სურამი 43, 46, 64, 73, 85.
სუჰყულიანი 59, 78.

ტიფლისი 46.
ტიფლისი 19, 38—40, 42—47, 49,
50, 55, 60, 61, 68, 74, 79, 82, 87,
101.

ტიფლისის ციხე 47.

ურდო (ქიზიყის მახლობლად) 73.
ურუმია 69.
უფლისციხე 65, 87.

ფედი 74, 103.
ფშავი 39.

ფშავის ხევი 39.
ფხვენისი 40.

✓ ყორნისი 58, 76.
ყურყუთა 38.

ქანაქირი 51.
✓ ქარელის ციხე 66, 89.
ქართლი 10, 12, 38—40, 42, 45, 46,
54, 55, 57, 63, 64, 67, 72, 73, 85,
88, 89, 93, 97, 98, 100, 102, 103.
ქართლ-კახეთი 13, 32, 34, 39, 42, 47,
55, 58, 68, 69, 74, 76, 81, 87.
ქიზიყი||ქისიყი||ჭიზიყი 39, 40, 47, 67,
73, 74, 89, 101, 103.
ქოლაგირის ციხე 103.
ქრცხინვალი 43, 57, 60, 63, 68, 79, 85.
ქსანი 20, 43, 45, 46.
ქსნის ხევი 43.

ღართისკარი 33,34, 57.

ყაზახ-ბორჩალო 54.
ყაზახი 46, 48, 49, 54, 59, 100
ყაიყული იხ. აბოცი.
ყანდაარი 26, 40, 41, 42.
ყანჩაეთი 43.
ყარაბალი 38, 46, 48, 49, 54, 68, 69,
73, 74, 90, 93, 98-101.
ყარაღა 78.
ყარაბულალი 51.
ყარა-თაფა 29.
ყარსი 38, 45, 69, 94 ყ-ის ციხე 44,
ყარსუ 57.
ყვარელი 56; ყ-ის ციხე 22, 27.

შამახია 74, 102.
შამშადილი//შამშადინი 46, 54, 100.
შანბიანი 38.
შაქი 102.
შაქი-შირვანი 48, 50.
შალალი//შაყაყი 69, 94
შირაბათი 93.
შირაზი 76,77, 88.
შირაქი 47.
შირვანი 44.
შორავალი 70, 94.
შუშა 98; შ-ის ციხე 99, 101;

ჭადის-ჯვრის ხევი 55.
ჭარი 33, 38, 50, 56, 74, 99, 101 102.
ჭილურტი 55.
ჭირბლის ხევი 73.
ჭოეთი 74, 102.

ხარგვირაბის ციხე 48.
ხეცსურეთი 39.
ხერთვისი 63, 84, 85.
✓ ხეითი 63, 85.

ხიზიყი იხ. ქიზიყი.
ხორასანი 43, 45.
ხოი 69, 94.
ხუნძახი იხ. ავარია.

ჯავახეთი 12, 59, 61, 64, 80, 86.

მონიჭური სახელეები

აგლანი 58.
ბერძენი 66, 73, 89, 100
დალისტნელნი 49, 55, 57, 59, 68.
ერანელნი 65, 70, 94.
თათარი 51, 52, 57, 81, 89, 97.
თ-ის ელები 57; ერევენელი თ-ები 52.

თურქი 63, 65.
თუში 81.
იმერნი 64, 86.
კახნი 40, 52, შიგნით კახნი 39.
ლეკი//ლეკები//ლეკნი 11, 33, 39, 40,
42—45, 47, 49, 50, 54—61; 63—68,

70,72, 76—83, 85, 86, 88—93, 95, 98.

ოსი 76.

ოსმალო||ოსმალნი 39, 40,42—46, 60—63, 65, 66, 79—85, 88—91, 93

ოსმალ-ლევნი 43, 45, 61, 62, 64, 65, 80, 81, 87.

რუსი 60, 61, 73, 79, 84, 85—88, 98, 100, 101.

სომეხი 68, 71, 73, 90, 97, 100

ქართველი||ქ-ნი 11, 12, 15, 18, 24, 26, 34, 39, 42—46, 48, 51, 55, 62, 63, 71, 80, 89, 100.

ქართველ-კახნი 40—41, 50—54, 62, 63, 65, 81, 93..

ქურთი 60, 69, 77, 79, 93, 94. ერევნის ქ-ები 60, 79.

ყიზილბაში 40, 42—44, 46, 90.

ყიზილბაშ-ავღანნი 51—52.

ყიზილბაშ-ქართველნი 44.

შამშადილელები.

შაქი-შერვანელები 56.

ჩერქეზი 54.

ჩერქეზ-ოვსნი 54.

პარეღნი 50, 56 67, 72, 99.

ხეცსური 62, 81.

ტ ი რ მ ი ნ ი ბ ი

აზნაური 39, 68, 92.

ათაბაგი 63, 84.

აკადემია 103.

ალთმაშლული 83.

ამალა 78, 89.

არამი//პარემი 90.

არბაზი 46.

არტილერია 92.

არქივატერი//ოქივატერი 71, 96.

ატაკა 95.

აუღენცია 96.

აღაჯი 51, 69, 80.

ბარგის კაცი 51.

ბატალიონი 72, 98.

ბატონი 55—57, 71, 73, 77, 81, 82, 90, 91, 96, 98, 99, 101.

ბეგი 46,47, 63.

ბელადი 44, 45, 47, 56, 57, 58, 60, 62, 67, 68, 76, 79, 82,

ბინიში 83.

განმგებელი 90.

გენერალი||ლენერალი||იარანალი 60, 79, 84, 87.

გენერალ-მაიორი//ლენერალ-მაიორი 60, 64, 79, 86.

გლეხი 39, 68, 92.

გრაფი||ღრაფი 60, 61, 63, 64, 80, 84, 86.

დამბაჩა 83.

დასტა 50—52, 58, 76, 81, 82.

დაპბაში 13.

დედოფალი 45, 46, 96, 103.

დესპანი 65 68, 84, 87, 88,

დილმანჯი 90.

დინთასლიბი 56, 72, 98.

ღურბინი 95.

ელი//ელეები 46, 49, 57, 73, 93, 94.

ელჩი 67—69, 83, 94.

ერისთავი 39, 42, 43, 46, 54.

ერისთაობა 46

ეპისკოპოსი 97.

ეჯი 93.

ვალი (საქ.-ლოს ვალი) 89.
ვეზირი 67, 68, 71, 83, 84, 91.
ვერსი 51, 54.
ვექილი 78.

ზავი 48, 67, 87.
ზამბულაყი 51, 53.
ზარბაზანი 47, 51, 52, 71, 95.

თავადი 39, 43, 51, 65, 66, 68, 69, 72,
73, 81, 83, 87—89, 92—94, 97, 103.
თარეში 65, 67, 89, თ-ის კაცი 79.
თარხანი 39.
თეთრი 71, 92.
თოფი 47, 52, 61, 77, 82, 83, 88.
თოფოსანი 51.
თოფჩი 71.
თოფჩიბაში 92.
თოფხანა 92.

იარანალი იხ. გენერალი.
იმპერია 65.
იმპერატორი 64.
იმპერატრიცა 58, 60, 63-65, 72, 74, 79,
83, 85, 98.
ინამი 88.
ისტორია 37, 102, 103.
ისტორიობა 44.

კარისკაცი 65, 87.

ლარი 78, 101.
ლაშქარნივისი 76.

მამული 46, 49, 57, 66, 69, 70, 79, 85,
89, 91—93, 96—98, 101
მართლმადიდებელი 85.
მაჰმადიანი 38, 99.
მდივანი 76.
მდივანბეგი 65, 72, 87, 99.
მელიქი 66, 73, 74, 101.
მეტალი 89.
მეფე 38—40, 42—103.
მეფობა 37—40; 45, 74, 76, 102.
მეციხოვნე 63, 84.
მეცნიერი 103.
მილი 93.
მინაქარი 90.

მინბაში 13.
მინისტრი 63, 72, 74, 98, 101
მირზა 44, 90, 91—92.
მონასტერი 78.
მორიგე 68, 92.
მოურავი 40, 71, 72, 96.
მოქალაქე 47. 90
მოხელე 92.
მსახური 77, 92.
მონა 64.
მხედართმთავარი 93.
მხედრობა 51, 52, 61, 65, 72—74, 80,
86, 92, 95, 100, 102.

ნუზლი 92.

ოიმალი 46.

პალატანი 96—97.
პოლტიკა 87.
პოლკოვნიკი 72, 74, 100.

რაზმი 57.
რაცამი 96.
რეგული 73.
რიტორი 91.

საერისთავო 43.
საზოგადოება 103.
სალარო 88.
საღდათი 98.
სამეფო 41, 87.
სამზირალი 39.
სანგალი 45, 50, 51.
სათასკარი//სერასკირი 38, 40.
სარდალი 40, 70, 73, 87, 92, 93, 101.
საქონელი 47, 61, 63, 64, 71, 78, 86.
სახანო 78.
სახლეულნი 46.
სახლთუხუცესი 40.
სახლისკაცნი 43.
სეთარი//დამბურა 91.
სპა 39, 44—46, 52, 61, 62, 70, 73, 81,
87.
სპასპეტი 73.
სულტანი 52, 53, 70.

ტიტული 78.

75/2

უზბაში 13.
ურეგულო 50.
უნჯი 64.

შაპი 40—43, 45—47, 70.
შინაყმა 62, 81.

ფარვანი//ფირმანი 93.
ფარეშოუხუცესი 83.
ფაშა 39, 44, 45, 63, 66—68, 72, 73, 82,
85—89, 91, 96, 98, 99, 100.
ფელცეხმეისტერი 92.
ფეშქაში 59, 69, 71, 77, 94, 97, 101,
102.
ფლური 83.
ფონსადბაში 13.

ჩაფაული 63, ჩ-ის კაცნი 61, 80.

წიგნი 40, 44, 49, 51, 53, 71, 77, 90.

ქეთხულა 99.
ქრისტიანი//ქ-ნე 38, 42, 56, 59, 78,
79, 85.
ქრისტიანობა 56.

ხაზინა 44, 48, 66, 67, 88, 90.

ხანი 40, 42, 44, 46, 48—50, 52, 53—
55, 67, 69, 70, 72, 78, 90, 93, 94,
96, 101-102.

ხარკი 48—50, 60, 71, 78, 79, 88, 93,
96, 97, 102.

ხელმწიფე//კელმწიფე//ქ-ა 41, 63, 68,
78, 84, 85, 86, 90.

ხონთქარი||ხვანთქარი 43, 44, 63—65.
67—69, 84, 85, 98.

ჯენერალი//იარანალი იხ. გენერალი.

ჯავარი 66.

ყენი||ყენი 42—44, 46, 77, 87, 90.

ჯამაგირი 69, 86, 90, 95.

ყენობა 78.

ჯარი 38—40, 42—50, 53—60, 72—74,
76—81, 85—89; 92—95, 99—102.

ყიზილბაში 40—45, 46, 52, 90.

ყმა 43.

ყორისაულბაში 65, 69, 87, 93.

ჯარისკაცი 61, 80, 81, 96.

ყული 77.

ჯილა 96.

Оман Херхеулидзе

ЦАРСТВОВАНИЕ ИРАКЛИЯ ВТОРОГО

Подготовка текста, исследование, словарь и указатели

Л. В. Микиашвили

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1989

დაბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4108

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ბათიაშვილი
მხატვარი ტ. შეყილაძე
მხატვრული რედაქტორი ი. სიხარულიძე
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ბოკერიძე
კორექტორი ლ. შაბურიშვილი
გამომწვები ელ. მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 6.1.1989; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.9.1989;
ქალაქის ზომა 60X90¹/₁₆; ქალაქი № 1; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდი თაბახი 8,0
პირ. სად. გატ. 8.25; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7.1.
უე 02365; ტირაჟი 8000; შეკვეთა № 39

ფასი 1 მკ. 40 კაპ.

გამომცემლობა «მეცნიერება», თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

